

HISTORIE ČASOPISU POLITICKÁ EKONOMIE (ČÁST V: 1971 – 1978)

Jiří ŘEZNÍK

V Holmanově učebnici dějin ekonomického myšlení (1999) J. Havel napsal, že „termíny jako soukromé podnikání nebo privatizace nebyly Šikovou skupinou ani jen vysloveny“ (s. 513). Toto tvrzení nelze považovat ani za silně zjednodušující, navíc nevzal v potaz prohlášení K. Kouby (1989, s. 15) na Valném shromáždění ČSE v prosinci 1989: „Věděli jsme, že se neobejdeme bez kapitálového a peněžního trhu, antiinflační politiky, bez projektu konvertibility koruny, opuštění principu monobanky – to všechno bylo pionýrské řešení.“ Není zcela pravdivé ani jeho tvrzení (1992, s. 487), že „70. léta znamenala pro okleštěnou teorii do značné míry návrat do druhé poloviny let 50.“ Tak lichotivé hodnocení si úroveň čs. ekonomické teorie let padesátých vskutku nezaslouží. Pro Havlovu tezi o návratu je příznačný pohyb poznání v kruhu, protože tentýž autor (in Holman, 1999, s. 514) napsal, že „sedmdesátá léta znamenala v oblasti ekonomické teorie návrat do let padesátých“, a svou formulaci z roku 1992 zopakoval znovu v roce 2000: „Sedmdesátá léta znamenala pro okleštěnou teorii do značné míry návrat do druhé poloviny let padesátých“ (in Sojka, 2000, s. 291).

S využitím idejí a faktů zaznamenaných v časopisu Politická ekonomie v letech 1971–1978 lze ukázat, do jaké míry slova o návratu teorie o nějakých dvacet let nazpět jsou (ne)přesná. Postupně půjdu od odlišností tehdejší politickoekonomické situace k jinakosti vývoje tehdejší teorie. Změněná fakta znamenají impulsy pro pohyb v oblasti teorie. Volím odlišný způsob výkladu na rozdíl od předcházejících částí, neboť sám časopis se výrazným způsobem změnil jak co do rozsahu, tak i stylu (i oproti 50. letům). Jeho stránky v daleko větší míře zaznamenávaly nejen způsob uvažování tehdejších ekonomů, ale i jejich životy.

1. Východí situace

V 50. letech došlo k podřízení společnosti státotraně, ať už dobrovolné či vynucené, ale začal působit Kočího postulát. Tento proces působil ještě daleko intenzivněji v 70. letech, kdy (občanská) společnost se již emancipovala od státotraný daleko zřetelněji, recidivy samozřejmě lze najít. Tento proces dočasně prospěl oběma subjektům, soudobí ekonomové, publicisté i politici jej interpretovali jako konsolidaci společnosti, resp. její normalizaci a ukázali jeho labilitu. Co se tehdy odehrávalo? To naznačili sami ekonomové.

Ježek ve stati „Ekonomická zainteresovanost na inovačním procesu“ (1976, s. 328-329) uvedl, že „systém řízení vychází z pojetí plánu, který chápe hospodářské procesy jako procesy, za nichž dochází k předvídatelným změnám. Inovace vnáší do ekonomiky prvek volby a pravděpodobnosti, vyžadují připravenost na riziko a nejistotu. Obtížná předvídatelnost nákladů na zavádění inovací do výroby a efektů inovací v budoucnosti je překážkou pro aktivitu podniků. Direktivní plán nutí předvídat objem nákladů a zisku s maximálně možnou přesností. Bodem, který na sebe váže jmenované veličiny a který znemožňuje otevřít systém do budoucnosti poznamenané rizikem a nejistotou, jsou prostředky na odměňování. Mzdy jako rozhodující součást poptávky obyvatelstva po zboží a službách představují v nestochasticky pojaté plánované ekonomice cizí element - **spotřebitel je subjekt, který konkuruje centru v rozhodování o alokaci zdrojů.**“

Podstatně se zužuje manévrovací prostor pro téměř jedinou sociální oporu daného společenského zřízení, jehož reprezentanti se dostávají do nezáviděníhodné situace. „Ekonomické podmínky a daný systém plánovitého a chozrasčotního řízení podniků uvádí do rozporného postavení ředitele výrobních jednotek. **Tento jediný odpovědný řídící pracovník, který má být zosobněním socialistického celospolečenského vlastnictví, který by měl prosazovat celospolečenské zájmy, je nucen k protikladnému jednání.** V jeho rozporném postavení vystupují do popředí zájmy kolektivu, jehož je součástí. Tyto skutečnosti jsou motivovány i snahou o ekonomickou stabilizaci podniku (a tím i stabilizaci pracovních sil, které mají možnost na případech, kdy se vyžaduje plnění společensky nutných pracovních nároků na základě zpevňujících se mzdových podmínek, přejít na jiné pracoviště i mimo daný obor, kde k těmto zásahům v takovém rozsahu nedochází“ (Křížek, 1978, s. 137).

Adamíček ve stati „Cenový tlak podniků a organizační struktura průmyslu“ (1972, s. 12) popisuje reakce podniků vůči směrnícím centrálních orgánů: „Tlak na nominální ceny byl díky plánovací metodice minoritním případem. Další formy prosazování cenového tlaku nebyly zachytitelné v statistice a svým psychologickým efektem byly zákeřné, neboť vedly k uspokojení nad cenovým vývojem. V konfrontaci s realizovanými cenami na světovém trhu se ukázalo, že v dlouhodobě časové řadě se zhoršují terms of trade, tj. relativně naše ceny rostly více než ceny jiných účastníků na parciálních světových trzích. V systému cenové reglementace se relativní růst nákladů nemusí projevovat růstem cen (za jinak nezměněného vnějšího prostředí), nýbrž poklesem realizované ceny. Požadavkem se stává nikoli úroveň ceny, nýbrž užité hodnoty (zejména kvality a technické vyspělosti). Cenová stabilita vykoupená poklesem užité hodnoty je nejméně efektivní, nejedná-li se o autarkní jednotku.“

J. Rybáčková (1971, s. 497-498) v průkopnické stati (viz Klaus-Rudlovčák, 1977) věnované funkci úspor obyvatelstva napsala, že „v ekonomice, v níž část úspor je ponechána na volbě ekonomických subjektů, je nutno rozlišovat rovnováhu ex ante a bilanční rovnost ex post. Akumulace je stanovena plánovacím centrem. Má dva zdroje odlišné povahy. První lze nazvat centralizovanými úsporami, plánovanými ex ante, druhý představují úspory obyvatelstva. Úspory obyvatelstva jsou determinovány více méně behaviorálně. Výše úspor obyvatelstva je rozhodující veličinou, která kryje úvěrovanou část poptávky po investicích. Podíl úspor obyvatelstva na krytí bankovních investičních úvěrů se zvýšil ze 45 % v r. 1967 na 80 % v roce 1970. Ex ante odhadnutá veličina úspor má v důsledku své specifické determinace spíše povahu prognózy.“

Díky této analýze je možné lépe zpětně pochopit, proč byla provedena měnová reforma v r. 1953 a proč byly později likvidovány malé živnosti. Direktivně plánovací centrum se pokusilo jednorázově o eliminaci této behaviorální determinace úspor obyvatelstva, jejich tvorby a použití, tzv. spekulativního chování jednotlivců.

Janáček (1976, s. 121, 123), zkoumající vývoj úspor obyvatelstva, tvrdil, že „realizace konsolidační politiky od dubna 1969 přináší změny na vnitřním trhu. Byla obnovena regulace růstu příjmů obyvatelstva, vyhlášeno cenové moratorium a zvýšena úroková míra na vklady. Uklidnění politické situace a opatření hospodářské politiky k dosažení ekonomické rovnováhy obnovily důvěru obyvatelstva. Díky výzkumům ÚVVM lze měřit odraz konsolidačního procesu ve vědomí lidí. Zatímco v říjnu 1969 očekávalo zlepšení hospodářské situace 20 % dotázaných osob, v listopadu 1970 to již bylo 54 % a v listopadu 1971 68 %. Změny názorů nelze vidět izolovaně od společenského prostředí, které je spoluurčovalo a které v návaznosti na lepší zásobování vnitřního

trhu působily na růst pracovního úsilí obyvatelstva i na uklidnění trhu. V důsledku toho došlo ke zdvojnásobení ročního přírůstku vkladů a oběživa. Míra úspor se zvýšila více než o polovinu a úměrně tomu se snížily poptávkové tlaky na spotřebitelském trhu. Vývoj míry úspor v období let 1968 – 69 a v období 1970 – 71 prokázal, že při hodnocení tvorby úspor, tj. hodnocení vývoje přírůstku nerealizované kupní síly, nelze abstrahovat od vlivu úspor na rovnováhu na spotřebitelském trhu a tudíž na rovnováhu ekonomiky. Pokles míry úspor z 5,5 % na 4,5 % by vyvolal dodatečné zatížení trhu o 2 miliardy Kčs ročně. Manipulace s úrokovou mírou představuje významný nástroj hospodářské politiky při zajišťování tržní rovnováhy. Rozhodování spotřebitelů o rozdělení peněžních důchodů na úspory a prostředky určené pro nákup zboží a služeb je ovlivňováno ekonomickými, politickými i psychologickými faktory. Potenciální nebezpečí se stalo reálným v nákupní vlně z dubna a z května 1974, kdy vývoj úspor potvrdil skutečnost, že akceleraci maloobchodního prodeje odpovídá zmenšení přírůstku úspor. Od roku 1953 během nákupních horeček nedošlo k absolutnímu poklesu úspor.“

Podle Vencovského (1975, s. 746) „hospodářský rozvoj je poznamenán větší vahou peněžních vztahů a devizového hospodářství. Objem vnitřních úvěrů dosáhne ke konci roku částky 312 miliard Kčs a má se během šesté pětiletky zvýšit o 40 %. Obrát platební bilance dosahuje 145 miliard Kčs a do roku 1980 se zvýší o 44 %. Vliv měnové situace v zahraničí se zvyšuje. Zatímco v 50. letech stačilo chápat emisní činnost Státní banky vzhledem k hotovostnímu oběhu a v úvěrových vztazích převládala kontrolní funkce banky, dostávají se v 70. letech obdobně jako v dalších socialistických zemích do popředí hlediska úvěrové emisní a devizové emisní, hlediska efektivnosti úvěrového postupu, devizové rentability atd. jako faktory, které mají podstatný vliv na soulad mezi hmotnou a peněžní stránkou reprodukčního procesu. Od roku 1971 je sestavován státní plán měnového vývoje jako součást národohospodářských plánů. Při jeho zpracovávání a nástrojích realizace jsme na počátku, neboť obsahuje propojení úvěrového, devizového a pokladního plánu v jeden dokument (měnový plán). Toto pojetí měnového plánování umožňuje, aby peněžní proudy byly posuzovány a používány podle společného měnového kritéria. V cílovém pojetí by měnový plán měl vyjadřovat vliv všech faktorů, které působí na vývoj měny - na její stabilitu, upevňování či oslabování, ať už jde o vývoj kupní síly měny ve vnitřní ekonomice nebo vůči zahraničí (kurs).“

Adamíček (1972, s. 602) ve stati zabývající se vztahem centrálních (plánovacích) priorit a individuálních preferencí napsal, že „pateronásobný rozsah předpokládané poptávky po spotřebním zboží a službách proti padesátým letům znamená nejen změnu kvantitu, ale i změnu kvality na trhu spotřebního zboží. Police spotřebitelů ve vztahu k výrobě se upevnila a zvýšila schopnost manévrovat (odkládat spotřebu, provádět neočekávané substituce). Pro větší závislost na individuální spotřebě se ekonomika z hlediska dosavadního stavu stává labilnější a pro plánovací aparát je obtížnější vytvořit adekvátní obraz procesu vytváření a realizace spotřeby obyvatelstva.“

Na základě těchto a dalších analýz ekonomové v 70. letech usilovali o vypracování pravidel tvorby cen na základě typu cen. Diskuse navázala jak na diskusi o transformačním problému na stránkách PE v závěru 60. let, tak na snahy sovětských ekonomů, o nichž psal Soukup v příspěvku o koncepcích plánovité tvorby cen: „Snaha nalézt tu „správnou“, socialistické plánované ekonomice adekvátní cenovou koncepci (typ či model) charakterizuje celý dosavadní průběh diskuse od poloviny 50. let, jejímž výsledkem je v cenové praxi socialistických zemí uplatněná koncepce tzv. socialistické výrobní ceny, v cenové teorii nové alternativní cenové koncepce (Djačenkova, Němčinovova a Novožilova)“ (1976, s. 21).

Úsilí ekonomů o postižení pravidel tvorby cen vycházelo z předpokladu, že „důležitou funkcí ceny je její zprostředkovatelská úloha při vyjadřování úrovně a pohybu společensky nutných nákladů. Libovolnou soustavu cen v jejím základu charakterizuje určitá struktura cen, kterou je možné modelovat (model ceny) do určité formule (formule ceny). Pro tuto základní podobu ceny se obecně rozšířil název typ ceny nebo také koncepce ceny. Jde v ní o to, jaká úroveň nákladů práce má být vzata za základ určujících společensky nutných nákladů, má-li to být některá z mezních úrovní těchto nákladů, anebo jaká jiná hlediska při výběru těchto nákladů uplatnit. Limitou ceno-

vého pohybu nemůže být cenový základ určený mezními podmínkami. Takový základ by neprosazoval rovnováhu zdrojů (výrobních možností společnosti) a potřeb (reálné koupěschopné poptávky), ale fixoval by výchozí nerovnováhu (prosazoval by jako stav rovnováhy výchozí stav nerovnováhy). **Problematika typu ceny představuje v podmínkách plánovitého řízení snahu najít odpovídající formalizovaný výraz hodnotového základu ceny.** Podstatným problémem odpovídajícího typu ceny je co nejuplněji vyjádřit objektivní zákonitost formování hodnoty nadproduktu, tj. – v praktické cenové tvorbě – určit způsob rozdělení čistého důchodu (zisku) do cen, tj. mechanismus formování hodnoty nadproduktu. To musí odrážet praktická cenová tvorba, která tyto skutečnosti dále komplikuje jevovými formami hodnoty nadproduktu“ (Kasan, 1974, s. 229, 233, 237-238).

V článku věnovaném cenové soustavě Kotulan (1975, s. 703, 709) napsal, že „rozdíl mezi výrobním typem ceny a obecnou cenou dlouhodobé rovnováhy (cenou optimálního plánu) souvisí s dynamikou cen: výrobní typ představuje cenu dlouhodobé rovnováhy pouze při konstantních cenách. V socialistické ekonomice podnik nemůže libovolně měnit svůj výrobní program a může investovat prostředky pouze do výroby produkce, kterou je pověřen zajišťovat. Případná reakce ceny na vztah objemu výroby a poptávky nemá pro podniky působící v jiných sférách z tohoto hlediska žádný význam a nenese sebou automaticky možnost realokace prostředků z jiných sfér ve vyšší potřebné k zajištění zvýšené produkce. Vyvozovat z tohoto faktu závěr, že je nutno cenu upravit tak, aby tento dostatečný objem prostředků umožnila zajistit, je „krátkým spojením“.

Tento přístup přerostl do úvahy o vztahu mezi cenami a stimulací inovační aktivity chozrasčotní sféry. „Na makroúrovni je úlohou centrálního plánu, aby vytvořil a determinoval nejen pozitivní rámec pro zavádění inovací do národního hospodářství včetně vytvoření podmínek pro takové chozrasčotní vztahy, které by stimulovaly podniky a zajistily soulad jejich lokálních zájmů (de facto ziskových) se zájmy celé společnosti (národohospodářský efekt). Národohospodářský efekt může být pozitivní, i když pro konkrétní podnik představuje výrobu nerentabilní. Podobné příklady jsou typické pro fázi inovačních procesů, která zahrnuje období industrializace. V současnosti nejsou tyto exogenně vnášené inovace efektivní cestou rozvoje, nýbrž je třeba přecházet do fáze, charakterizované vnitřním inovačním dynamismem a inovační aktivitou. Tento mikropřístup může být nejen pozitivním směrem v hledání řešení neuspokojivého inovačního dynamismu i aspektem zdokonalování účinnosti soustavy plánovitého řízení. V socialistické ekonomice je motivace mikrosféry, tj. vytvoření klimatu pro inovační aktivitu chozrasčotních podniků, závislá na centrální státní hospodářské politice a na konstrukci plánových ukazatelů a ekonomických nástrojů. Pokud jde o stimulaci podniků k inovacím, znamená to zajistit soulad mezi zájmy společnosti na úspoře společenské práce, národohospodářském efektu a rychlejším ekonomickým růstu a zájmy výrobců a uživatelů nových výrobků na zisku. Zájem společnosti na realizaci inovací se dostává do rozporu s výrobcí a uživateli. Ceny představují jednu z bariér prosazování vědeckotechnického pokroku. Problematika cen se soustřeďuje na otázky zdokonalování cenové stimulace. Je racionální i účelné, aby si podniky tvořily vlastní zdroje financování technického pokroku nikoli tak jako dnes, kdy se objevují jako součást vlastních nákladů (což vyvolává anonymitu a nezájem), ale přímo ze zisku dosaženého díky stimulačním cenám, které povedou k vyšší aktivitě, zájmu o inovace, osobní zainteresovanosti“ (Soukup, 1978, s. 316, 318-319, 324).

Rok 1971

Ročník je uveden statí o stupnici regulace výrobního procesu (Matějka), poté následoval příspěvek, týkající se faktorů stability měny a zrychlování inflace za kapitalismu (otevřená inflace) a socialismu (skrytá inflace) a úlohy peněžních úspor a rychlosti oběhu peněz (Pavelka). Další příspěvky se dotýkaly kvantifikace mzdové nákladových inflačních tlaků v Československu v letech 1967 – 1969 (Ježek), ekonomických otázek, NDR, MLR a BLR. Centrálním plánem a rovnováhou v jednoduktové reálném modelu se zabýval Kupka, který uvedl, že „přes všechny obtíže lze na úrovni centrálního plánu zabezpečit rovnováhu na spotřebním trhu“ (s. 107). Dalšími tématy byly: měření úrovně hospodářské vyspělosti (Ondráček), působení ekonomických nástrojů (Vejmola), omezení působnosti volných cen (netto cena) od výroby směrem ke spotřebě v kapitalistické tržní ekonomice a její nahrazení brutto cenou ve formě vázaných a doporučených cen

nadekretovaných ex ante výrobcem (Adamíček), subjekty buržoazní hospodářské politiky (Jakš), státní program ekonomického výzkumu na léta 1970 – 1975 (Nikl), dvousektorový model, řetězové reakce a multiplikátor (Toms), vymezení pojmu existenčního minima (Hiršl), spor o strukturu a odvození multiplikátoru (polemika Izák versus Klacek), existenční minimum v Československu (Hiršl), důchodová politika v kapitalistických státech ([František] Matějka), tvorba cen na světovém socialistickém trhu (Širjajev), mzdy a produktivita práce (Brýdlová), mezinárodní trh RVHP a socialistická ekonomická integrace (Tarnovskij), určování doby životnosti investičních variant metodou maximalizace vnitřní úrokové míry (Matějka), rozdíly v úrovni odměňování za práci mužů a žen (Baštýř), institucionalizace důchodové politiky NSR (Jakš), zemědělsko-průmyslový komplex (Divila-Goulli-Záhlava), teorie socialistického družstevnictví (Cholaj), úroveň společensky nutných nákladů (Nevařil), metody stimulace ekonomických zájmů (Garevskij), peníze po pádu zlatého standardu (Chvojka), ocenění výrobních činitelů v čs. hospodářství (Janda), vertikální integrace v zemědělsko-potravinářském komplexu (Flek-Rubík), teorie řetězových reakcí a jejich regulace (Kupka), analýzy produkčního efektu investičních výdajů v Československu 1945 – 1965 (Karas), efektivnost mezinárodních investičních úvěrů (Jarkovský), ekonomická funkce státního sektoru ve Švédsku (Piskáč) atd.

V úvodníku „XXIV. sjezd KSSS a ekonomická věda“ Roubal vyzdvihl, že „na XXIV. sjezdu KSSS byl problém hospodářského rozvoje Sovětského svazu ve smyslu marxistické teorie národohospodářského optima vytyčen jako otázka cílů a jejich kritérií, jako otázka zdrojů a jejich mobilizace a alokace a jako otázka mechanismů fungování ekonomické soustavy. Předstížení kapitalismu v úrovni produktivity práce a zvýšení životní úrovně lidu si vyžádá čas, velké úsilí, prostředky a zdroje. Hlavní a rozhodující je direktivní plánování. Zbožně peněžní vztahy se mohou a musí využívat pro upevnění plánovitého řízení a pro rozvoj iniciativy podniků a sdružení podle hospodářského rozpočtu“ (s. 397, 399, 401).

Tento Roubalův optimismus byl podpořen na teoretické úrovni akademikem Fedorenkem v článku věnovaném teorii optimálního plánování a řízení socialistické ekonomiky a Valtuchem v článku o teorii ekonomického optima.

S. Gürlichová (1975, s. 474) v recenzi sborníku „Planometrie a optimální fungování socialistické ekonomiky“ doplnila uvedenou teorii „z pera toho, kdo se zabývá kritikou buržoazní neoklasické teorie ekonomického optima a má možnost porovnat oba přístupy k ekonomickému optimu. Jedním z význačných rysů sovětské školy optimálního fungování socialistické ekonomiky je její historický, politickoekonomický přístup. Racionální optimalizační chování ekonomických subjektů a optimální fungování ekonomiky jako celku se může uskutečnit jen v socialistických výrobních vztazích. Při neexistenci antagonistických rozporů lze mluvit o existenci celospolečenských cílů. Růst blahobytu členů společnosti závisí na rozvoji společenské výroby. Sama tvorba celospolečenského cíle je součástí optimalizačního procesu, nelze ji odtrhovat od tvorby mechanismu optimálního fungování ekonomiky. Zároveň si je sovětská teorie optimálního fungování socialistické ekonomiky vědoma, že problém ekonomického optima je jen součástí širšího problému celkového rozvoje společnosti, který zahrnuje i významné mimoekonomické faktory.“

Tuto marxisticko-leninskou hypotézu za nějakou dobu, kdy definitivně zmizely jakékoliv zmínky o hospodářské reformě a ve všech pádech se skloňovala slova „růst efektivnosti“ a „zdokonaňování plánovitého řízení“ jedinečným způsobem zpochybnil Ježek (1977, s. 754, 755, 759) v recenzi knihy J. Klacka a M. Tomse *Pracovní síla a modelování reprodukčního procesu* nazvané „Vynikající makroekonomická analýza reprodukce pracovních sil a zaměstnanosti v ČSSR“. „Autoři vycházejí z předpokladu, že cílem společnosti je dosáhnout plné zaměstnanosti, že se počet práceschopného obyvatelstva rovná skutečné zaměstnanosti. Požadavek plné zaměstnanosti rozhoduje, která generace základních fondů má být ještě v provozu, aby bylo možno zaměstnat veškeré práceschopné obyvatelstvo. Je-li takto určen objem fungujících základních prostředků, je dán i výsledný objem produktu. Seřadíme-li základní fondy podle stáří, tj. podle jejich produktivity, je efektivní používat té jednotky základních fondů, která zaměstná poslední volnou pracovní sílu. Produktivita uspořádané množiny generací základních fondů je v rámci uzavřené ekonomiky

nejvyšší, neexistuje-li záměna generací základních fondů, která by mohla produktivitu v souhrnu základních fondů zvýšit. Tvorba cen musí zajistit pokrytí nákladů i té produkce, která pochází z nejméně produktivní generace základních fondů... Studium využití výrobního potenciálu vede auto-ry k závěru, že urychlenou likvidací ‚zastaralých‘ základních fondů by bylo možné uvolnit pracovní síly, zaměstnat je na nejmladších generacích základních fondů a tím zvýšit objem národního důchodu. Po tomto zjištění ... čtenáře překvapí důraz, jaký autoři kladou na stabilitu míry investic. Je-li politice doporučována jiná hodnota než efektivnost (v tomto případě stabilita), nemůže být jejím výsledkem nic jiného než mrhání zdroji. Stabilizace míry investic takto znamená stabilní právo podniků zvyšovat výrobu stabilního sortimentu a stabilní vytváření nových pracovních míst, která zůstávají nevyužitá pro stabilní nedostatek pracovních sil. Využití růstového potenciálu představovaného jednak nevyužitými základními fondy, ale zejména stochastickým tokem inovací, je v rozporu se stabilní strukturou užití národního důchodu. **Cenou stability musí být efektivnost.**“ Koncepční pozadí recenzované knihy spoluvytváří rozbor optimální míry ekonomické aktivity, rozbor optimální míry využití společenských pracovních zdrojů... Aby společnost (rozuměj její vrcholné plánovací orgány) mohla stanovit optimální míru společenských pracovních zdrojů, musí znát ocenění práce a ocenění produktu. Zná-li cenu produktu, zná cenu volného času. Na základě informací je možno snadno učinit rozhodnutí, na jehož základě by se mezní záporný efekt z prodloužení pracovního dne rovnal pro společnost meznímu pozitivnímu efektu z odpovídajícího zvýšení produkce. Má-li tedy společnost tyto informace, řeší banální úlohu, protože její řešení je již dáno vstupními informacemi o ocenění práce a ocenění produktu. Problém se posouvá k mechanismu oceňování práce a oceňování produktu a k motivacím, které za tímto oceňováním stojí. Makroekonomická úloha stanovení optimální míry využití společenských pracovních zdrojů má kořeny v mikroekonomice... Stanovení míry využití společenských pracovních zdrojů probíhá v mikroekonomice na jedné straně jako vážení, které provádí jednotlivec mezi výhodou ze získání hmotných statků pracovními činnostmi a nevýhodou ze ztráty volného času. Z této části mikroekonomické optimalizace vzejde cena nabídky práce, která je výrazem optima subjektu nabízejícího práci. Toto optimum se na druhé straně střetává s cenou poptávky po práci, která je optimum subjektu poptávky po práci (podniku apod.). Využití společenských pracovních zdrojů je průsečíkem optim subjektů, které se hospodářského procesu účastní, a hledání optimální míry využití společenských pracovních zdrojů ale nemá smysl. Chce-li však společnost (rozuměj opět její vrcholné plánovací orgány) přesto nalézt optimální míru využití společenských pracovních zdrojů, tj. nechce-li, aby rozhodování o této míře probíhalo živelně v mikroekonomice ...musí provést vlastní ocenění produktu a práce a vypočítat optimální míru využití společenských pracovních zdrojů. Společenské ocenění produktu a práce je samo rozhodnutím o míře využití společenských pracovních zdrojů. Jde o problém rozhodování na základě informací o vlastním rozhodování – výsledek takového rozhodování nemůže být samozřejmě jiný než optimální. Společnost však intuitivně pociťuje tautologičnost takového rozhodování, a proto se obrací k vědě a artikuluje požadavek na formulaci kritérií nebo alespoň argumentů, jimiž by své rozhodnutí podložila.“

2. Boj s revizionismem a oportunismem

Redakční rada ve složení Vítězslav Soural (vedoucí redaktor), Květoslav Roubal (zástupce vedoucího redaktora), Jiří Dvořák, Antonín Chyba (dříve oba redakční kruhy), Antonín Kerner, Jaroslav Krojher, Miroslav Křížek, Miroslav Rosický, Imrich Rubík, Václav Šedivec, Josef Tauchman, Zdeněk Tlustý, Jaroslav Vejvoda (funkce a jméno výkonného redaktora není uváděno ani při další změně) „se při vypracování **koncepcie časopisu pro nejbližší období rozhodla věnovat systému řízení socialistické ekonomiky**. Vedle publikování informací o vývoji a zásadách řízení ekonomiky v socialistických zemích hodlá pokračovat v diskusi k problémům spojeným se zdokonalováním systému řízení. Jako jednu z řady koncepcí předkládá k diskusi stať J. Vejvody „K teoretickým základům metod řízení socialistické ekonomiky“ (č. 2, dáno do tisku 16. 12. 1970).

Tento úmysl mohla tato redakční rada realizovat při sestavování tohoto a následujícího čísla. V čísle 4 (dáno do tisku 5. 2. 1971) bylo oznámeno, že časopis „řídí Josef Nikl s redakční radou“. V čísle 5 a 6 (dáno do tisku 24. 3. a 3. 5.) bylo anoncováno, že PE „řídí Josef Nikl s redakční radou a redakčním kruhem“. Teprve v č. 7 (dáno do tisku 31. 5. 1971) bylo oznámeno složení redakční rady: Josef Nikl (vedoucí redaktor), Vítězslav Soural (tajemník redakční rady), Jaromír Barvík, Zdeněk Hába, Antonín Kerner, Jan Knop, František Kutta, Miroslav Rosický, Květoslav Roubal, Imrich Rubík, Miroslav Rumler, Václav Šedivec, Jaroslav Vejvoda a redakčního kruhu: Jiří Dvořák, Zdeněk Chalupský, Antonín Chyba, Jaroslav Kroiher, Miroslav Křížek, Pavel Dušan Nikolič, Zdeněk Tlustý, Oldřich Truhlář, Jaromír Vepřek.

XIX. ročník PE, vydaný EÚ ČSAV v Akademii, v rozsahu 1148 str. byl rozčleněn do rubrik Diskuse k analýze nové soustavy řízení, Pojednání, Diskuse, Přehledy, Překlady, Z vědeckého života, Poznámky, Informace, Recenze a Bibliografie (např. k soustavě řízení v NDR a SSSR, přehled zahraničních ekonomických časopisů dostupných v Československu včetně nejstaršího z nich Quarterly Journal of Economics). Těmto rubrikám byly nadřazeny čtyři úvodníky týkající se programu ekonomického výzkumu. První číslo šlo do tisku 18. 11. 1970 a vyšlo v lednu 1971, poslední číslo bylo předáno do tisku 21. 10. 1970 a vyšlo v prosinci téhož roku. Předplatné bylo stanoveno na 72 Kčs, zahraniční předplatitelé zaplatili 10 USD, případně 4,18 GBP.

Nová - pro čtenáře - anonymní rada doprovodila komentářem úvodník J. Vejvody „Příspěvek k analýze vývoje naší ekonomické teorie v šedesátých letech“ (č. 4), který tak začal propagovat a prodávat svůj badatelský program ve změnách společenských poměrech. V komentáři redakční rady lze oproti předešlé deklaraci zaznamenat zřetelnější stupeň distance od minulého vývoje. Po diskusích přijala rada návrh publikovat tento článek jako výsledek osobního přístupu Vejvody a jako podnět k diskusi.

„Článkem zahajuje rada diskusi o vývoji československé ekonomické vědy v uplynulém desetiletí. Rozlišování mezi tím, co bylo přínosem a co bylo revizí marxistické vědy, je úkol náročný. Předpokládá to zvládnutí marxistické metodologie, teorie a fakticity o minulém vývoji. Nekvalifikované určování hranic mezi rozvíjením marxistické teorie a revizionismem vede k zbrzdění rozvoje vědy. Redakční rada PE, která je orgánem českých ekonomů, si je vědoma své odpovědnosti za to, že bude provedeno zhodnocení uplynulých etap vývoje, že budou v kolektivní diskusi analyzovány jak výsledky, jichž se stále ještě mladá čs. ekonomická věda dopracovala, tak ukázány zdroje destrukce jejich marxistických základů, vyvozeny vědecké a ideové závěry a stanoveny linie a úkoly rozvoje vědy. Pracovat k tomuto cíli je politickou i odbornou povinností ekonomů a redakční rada vyzývá k diskusi o těchto úkolech všechny pracovníky ekonomické vědy. Rada je si vědoma toho, že výjma projevů revize marxismu v ekonomické vědě, kritikou již zhodnocené a odmítnuté, jde o teoretické otázky, které je nutno řešit ve vědecké diskusi. Jevy a procesy nejsou plně poznány, teorie se vyvíjí a úkolem vědy je poznávat je. V tom je její významné společenské poslání. Proto nechceme vytýčovat rámec diskuse. Kritériem, kterého se bude rada přidržovat, pokud jde o řešení teoretických problémů a uplatňování leninských principů boje s revizionistickou ideologií, je marxismus-leninismus a zásady vědecké diskuse“ (s. 293).

Podle Vejvody „Ota Šik i jiní ekonomové hovoří o podniku až při konkretizaci tržních vztahů. Váží podnik na hrubý důchod, na určitou kvalitu ceny, konstruuji odvody atd. Proč by však měly tyto vazby existovat. Postavení EÚ a monopolistické postavení ekonomů kolem Šika měly za následek, že většina ekonomických pracovišť zaměřila činnost v letech 1963-1969 tímtéž směrem. Věnovala se malá pozornost analýze materiálně technické základny, charakteru jejího zespoločenštění, analýze společenského charakteru pracovní síly socialistické dělnické třídy, její kvalifikační struktury a analýze všelidových vlastnických vztahů. EÚ přešel na rozpracování podnikově vlastnického základu společnosti a zkoumání tržních vztahů. Nebyly zkoumány základy podniku jako nositele těchto tržních vztahů. Postavení podniku jako nositele zbožné peněžních vztahů bylo konstruováno na základě vazby podniku na všechnu podnikem vytvořenou hodnotu (hrubý důchod). Tím byl konstituován základ podnikového vlastnictví. **Podniky jako zbožní výrobci byly skrze hrubý důchod vázány na výrobní cenu a skrze ni na trh volné soutěže.** Vztahy zbožní výro-

by byly pojaty jako základ socialistické ekonomiky. Na bázi podnikového vlastnictví měly mít podniky volnost pohybu, volnost ve vytváření a rušení nadpodnikových institucí, právo tvořit rady pracujících a volit vedoucí orgány podniku, oddělit podnikovou oblast od oblasti centra a osamostatnit ji od ní. Deformovanost vývoje činnosti EÚ ČSAV je tak nasnadě, ale především je nasnadě revizionistický charakter této činnosti. Jistěže nehrál každý pracovník stejnou úlohu“ (s. 298, 304).

Proti tomuto hodnocení vystoupil Nikolič v diskusním příspěvku „Poznámky k některým teoretickým názorům J. Vejvody na ekonomické pojetí vlastnictví a socialistického podniku“ (č. 5). Na to reagoval opět Vejvoda v příspěvku „Jak přistupovat k řešení naléhavých problémů ekonomické teorie a praxe“ (s. 637-644) a poté Nikolič ve skryté polemice s Vejvodou „Politickoekonomické úvahy o ekonomických zájmech, socialistickém podniku a společenském vlastnictví“ (1972, č. 11, s. 1001-1004, 1007-1008).

J. Nikl v komentáři „Co sledujeme diskusí“ (č. 8) k nové rubrice „Diskuse k analýze nové soustavy řízení“ uvedl: „V první polovině šedesátých let došlo k snížení tempa růstu ekonomiky a k poklesu její efektivnosti ve srovnání s jinými socialistickými zeměmi. Teorie reagovala na tyto problémy závěrem o nutnosti změn v mechanismu fungování ekonomiky, spojených s využíváním zbožné peněžních vztahů, které vyústilo až do koncepcce tržního socialismu“ (s. 685).

„Revizionistický nános reformního úsilí spočíval v tom, že směřoval k oslabování role společenského vlastnictví a ke vzniku prvků skupinového vlastnictví, v důsledku toho k omezení funkce státu při řízení ekonomiky a k zbavení strany její vedoucí úlohy při usměrňování hospodářského a politického vývoje země. Nerespektování zákonitostí socialistické ekonomiky se projevilo snahou co nejrychleji prosadit představy, které spočívaly více v subjektivních názorech než v teoretickém zdůvodnění soustavy a její praktické verifikace. Experimentování bylo pojmáno tak, aby nemohlo poskytovat objektivní informace o kvalitě navrhovaných opatření. Místo vypracování a realizace celku logicky skloubených opatření docházelo k improvizacím. Teoretická fronta nedokázala předvídat rizika fungování nové soustavy v souvislosti s její citlivostí na stupeň splnění předpokladů. Posuzovala reálný vývoj očima tzv. cílového uspořádání ekonomiky a trvala předčasně na uvolnění direktivních prvků řízení. Proto EÚ ČSAV zpracovává kritickou analýzu nové soustavy. Touto analýzou se ústav vědecky, politicky a morálně odděluje od minulých chyb a začíná se distancovat od nesprávných koncepcí, na nichž se někteří pracovníci podíleli. Analýzou nové soustavy se vytvářejí předpoklady pro pozitivní řešení plánovitého řízení čs. ekonomiky. Dílčí části analýzy byly zpracovány jednotlivými pracovníky a jsou poznamenány jejich osobitým přístupem. Chybí zpracování vnitřního obchodu a bankovní soustavy. Vedle materiálů, jež se publikují v tomto čísle, připravuje redakce analytické články, jejichž zaměření se týká vývoje pojetí, předpokladů a postupů zavádění nové soustavy řízení, vztahu plánu a trhu, ekonomických nástrojů v soustavě řízení. Paralelně se v EÚ ČSAV zpracovávají srovnávací studie o zavádění, fungování a výsledcích ekonomických reform v SSSR a ostatních socialistických státech. Vyporadát se s chybami minulosti znamená pokusit se o pozitivní překonávání kritizovaných nedostatků. Protože je tento úkol nad síly jednoho pracoviště, měla by se diskuse o pozitivních i negativních stránkách minulého vývoje, a především diskuse, jež napomůže k rozvoji marxistické ekonomické vědy, účastnit i další pracoviště i jednotlivci“ (s. 685-686).

V rámci této rubriky byly zveřejněny rozborů systému hmotné zainteresovanosti (Dvořák-Ježek), řízení čs. zemědělství (Divila-Gouli-Rubík-Záhlava), systémová analýza soustavy řízení (Habr-Vepřek), organizace výrobně technické základny (Rosický) a řízení v oblasti zahraničního obchodu (Hrnčíř-Štouračová-Sereghyová). Diskuse pokračovala v dalším ročníku třemi příspěvky Jirky a Srby o výchozí koncepci ekonomické reformy, jejich deformacích z let 1966-1969 a k východiskům dalších prací na soustavě řízení: „Odstředivé síly využily nepřipravenosti strany před lednem 1968 i nerozhodnosti ve straně po lednu 1968, využily i dlouhodobé nedostatečné ideologické práce mezi pracujícími a provedly zdařilý pokus o deformaci zásad přijatých stranickými orgány k ekonomické reformě. Zdokonalení soustavy řízení musí vést k upevňování, rozvíjení a rozmnožování státního vlastnictví výrobních prostředků, což umožňuje účinněji uplatňovat zása-

hy do uspořádání výrobních vztahů. **Zdokonalování řízení národního hospodářství není výlučnou záležitostí jednotlivých socialistických států, ale součástí jejich společného úsilí najít nejvhodnější formy řízení rozvoje socialistické ekonomiky.** Řízení musí být v souladu i s objektivní ekonomickou situací země. Opatření ke zdokonalení řízení nelze redukovat na úpravu fetišizovaných prvků, ale musí zahrnovat všechny prvky soustavy řízení, které dosaženému stupni ekonomického rozvoje již nevyhovují“ (1972, s. 643, 983-984).

V 70. letech minulého století si redakce časopisu i jednotliví autoři permanentně připomínali nějaká výročí: 50. výročí založení KSČ, 20. výročí založení časopisu PE, 30. výročí osvobození, 60. výročí VŘSR, 20. výročí Vítězného Února, 25. výročí vzniku Politické ekonomie atd. atp. Oslavování těch či oněch výročí jak jednotlivců, tak institucí, tak i států a jejich společenského zřízení není vůbec náhodné. Ritual slavení kulatých výročí má zajistit jejich účastníkům, popřípadě alespoň jejich myšlenkám nesmrtelnost. Ve své zdravotní Roubal uvedl: „Dvacáté výročí časopisu PE je příležitostí dovolující popřát: ať v příštím čtvrtletí jako škola talentů sklídí vavříny za seriózní příspěvky zejména k řešení teoretických problémů bouřlivě se rozvíjejícího ekonomického života národů socialistických zemí a československé socialistické ekonomiky zvláště, ať tím dobře slouží marxistické ekonomické vědě a společenskovědnímu rozvoji“ (1978, s. 202-203).

Jak si tuto službu Roubal představoval, ukázal analýzou díla A. Smithe. Na úvod k 23. ročníku PE redakce připomněla čtenářům, že „v roce 1976 bude tomu 200 let, co spatřilo světlo světa *Bohatství národů* A. Smithe, dílo, od něhož se datuje ustavení politické ekonomie jako vědní disciplíny s vyhraněným obsahem. Vzniklo dílo přehodnocující ekonomické myšlení, a pokoušející se vyložit národohospodářské procesy v rozvíjející se kapitalistické ekonomice jako ucelený a vlastními hybnými silami nadaný relativně samostatný systém. Byla to nejen autorova tvůrčí genialita, ale zároveň i šťastný moment v historickém vývoji, že Smithova práce mohla být tím vědecktější, čím důsledněji její autor stranil ve své teorii rozvoji tehdy pokrokového kapitalismu proti přežívajícímu feudalismu. *Bohatství národů* se proto stalo zdrojem ‚věčně živé vody‘, a to nejen pro buržoazní, ale i pro marxistickou politickou ekonomii. Dvousté výročí této práce k sobě obrací pozornost marxistických autorů, kteří se při řešení i aktuálních problémů budou vracet ke Smithovi. Tím se manifestuje jednak jeho životnost, jednak to, že marxistická politická ekonomie je tím nejkutečnějším dědicem Smithova odkazu. Následující článek je první z úvah tohoto druhu, po níž budou následovat další“ (1976, s. 1).

Z tohoto záměru zůstalo jen torzo, a to stati Roubala „Adam Smith a vývoj produktivní práce v procesu vědeckotechnické revoluce v kapitalismu a socialismu“ a Gürlichové „Poznámky k systematickému přístupu v buržoazní ekonomické teorii v souvislosti s dílem A. Smithe“. Podle Roubala „jádro Smithova teoretického systému je jeho pracovní teorie hodnoty, která ústí do teorie produktivní a neproduktivní práce“ (1976, s. 1). Podle Gürlichové „doba, v níž žil, neumožnila Smithovi zkoumat kapitalismus v natolik rozvinuté podobě, aby dokázal vidět i jeho hranice, proto považoval kapitalistický systém za přirozený, věčný a nepostřehl jeho vývojové tendence, které povedou k jeho překonání. Jeho pohled byl příliš úzký a zejména příliš statický. Nepostřehl, že volná konkurence vedle své regulující role také plodí koncentraci a centralizaci kapitálu a výroby, a tím i tendence k svému překonání. Promítneme-li si Smithovy úvahy o ekonomice řízené ‚neviditelnou rukou‘ na státně monopolní kapitalismus, vidíme, že ani ‚viditelná ruka‘ státní hospodářské politiky není s to zajistit jeho harmonický rozvoj. Kapitalistická ekonomika zůstává - přes rozvoj státně monopolistického regulování - systémem, který se jako celek nechová účelově a kterému je vlastní vysoký stupeň živelnosti“ (s. 226, 231).

Ekonomové se nadále věnovali vyhodnocení vývoje ekonomického myšlení v 60. letech 20. století v Československu, které se vyznačovalo radikálním rozchodem s direktivní soustavou řízení ekonomiky. Vyostřený pohled na uplynulý vývoj ekonomické teorie, v němž šlo o prolínání a ovlivňování jednotlivých vzájemně si konkurujících badatelských programů teoretiků a publicistů, bojujících o své pub-

likum, byl vědomě viděn jako koordinovaný, propojený a organizovaný proces. Trh byl zaměněn za plán.

„Některé články v PE v letech 1964 – 1970 představovaly ve svém komplexu jednoznačnou podporu revizionistické koncepci tzv. tržního socialismu. O. Šikem a jeho spolupracovníky byl napaden bezprostředně společenský charakter práce za socialismu, za základní buňku socialistické ekonomiky bylo prohlašováno zboží, do rámce socialistických vztahů se vnašela konkurence mezi podnikovými kolektivy, zákon hodnoty byl prohlašován za regulátora proporcí, rovnoměrný chod ekonomiky měl být zajišťován tržním mechanismem. Regulace vztahů mezi podniky se měla převést z centra na cenu tržní rovnováhy, plán měl doplňovat racionalitu trhu, anticipovat tendence trhu a představovat model budoucího trhu. Všelidové vlastnictví mělo být nahrazeno podnikovým vlastnictvím, reprezentovaným postupně se tvořícími podnikatelskými orgány – podnikovými radami pracujících. Z tržního základu v ekonomice se odvíjely důsledky do oblasti nadvstavby, tj. maloměšťácky pojaté ‚demokratizační‘ a ‚humanizační‘ tendence. **Ucelenost právicově oportunistické koncepce v publikovaných statích byla prokázána**“ (1972, s. 854).

To, že tento proces rozchodu nejenom ekonomické teorie v 60. letech s direktivním plánovacím modelem neznamenal pouze její kosmetické úpravy, potvrdil průběh i závěry reprezentativní mezinárodní ideologické konference v Praze k 50. výročí založení KSČ pořádané VŠP ÚV KSČ, VŠE v Praze a Československým komitétem pro vědecké řízení ve dnech 27.- 28. 4. 1971 na téma „Překonávání revizionismu v ekonomické vědě a praxi“. Řečníci (více než 80 vystoupení) se snažili dopátrat hloubky radikalismu v myšlení některých svých soudruhů. Tento zpětný pohled, který představuje pozoruhodné zhodnocení názorového vývoje čs ekonomů, se dotkl i příspěvků publikovaných svého času v PE.

Zůstává záhadou, jak tito řečníci chtěli překonat omyly teoretických ekonomů předešlého desetiletí v podmínkách, kdy byla výrazně omezována dostupnost PE a další literatury ve veřejných knihovnách z 60. let minulého století, kdy tedy vznikla doslova nutnost opakovat staré chyby a kdy nestor marxisticko-leninské politické ekonomie Oliva v úvodníku „Společenské třídy – příspěvek k teorii tříd“ (č. 8) nevyloučil pomoc bezpečnostního aparátu v této diskusi: „A třídní boj za socialismu? **Přežitky z kapitalistického systému (nesocialistické myšlení mnoha obyvatel a s tím související nepřátelské zaměření a činy poměrně malé části lidí) by se daly za pomoci bezpečnostních orgánů společnosti překonat (tedy bez třídního boje)**, kdyby socialistické státy byly jediné na světě, popřípadě úplně izolovány od nesocialistických zemí. Dnes však ještě existují kapitalistické státy, které v zájmu udržení své nadvlády podporují nepřátelské živly v socialistických státech. Proto je boj proti těmto živlům třídním bojem. Přejchod ke komunismu není jenom v zájmu obyvatel socialistických států, nýbrž v zájmu pracujících celého světa, je závislý na mezinárodním třídním boji“ (s. 773).

V tomto kontextu není bez zajímavosti, že 6. 4. 1971 registrovalo 2. oddělení IV. odboru II. správy FMV objektový svazek „Ekonom. ústav ČSAV“, 11. 5. 1973 1. oddělení III. odboru StB Praha 3 objektový svazek „Ekonomičtí teoretikové“ (krycí jméno Noet), archivováno 22. 6. 1988 (zničeno) a 25. 4. 1975 3. oddělení V. odboru IX. Správy FMV registrovalo objektový svazek „Ekonomický ústav ČSAV“ (krycí název EKOÚČSAV), archivováno 4. 6. 1986 (zničeno).

Na konci zde explikované periody historie časopisu Hába jako svůj příspěvek ke zkoumání teoretických východisek vylepšování plánovitého řízení (viz níže) uvedl, že „oblast politiky obsahuje soubor politickomocenských prostředků, umožňujících ovlivnit praktické jednání lidí žádoucím směrem i tehdy, jestliže jejich uvědomělá stanoviska k němu doposud nedospěla. V případech, kdy jednotlivec není schopen rozpoznat nesprávnost, nespolečenkost svých cílů či svého jednání, anebo toho sice schopen je, ale dává jim přesto přednost, nastupuje tlak veřejného mínění, morálně politický kodex anebo v krajním případě litera zákona, která hrozí poškodit zájmy jednotlivce v případě protispolečenského jednání silněji, než by byl schopen vyvážit jeho

eventuální prospěch z takového jednání, anebo které mu v takovémto jednání zabraňuje jiným způsobem“ (1978, s. 117-118).

Podle slov Olivy na výše uvedené konferenci „v roce 1956 a později, kdy mnozí ekonomové (i pracovníci jiných oborů společenských věd) nepochopili, co znamenalo odmítnutí tzv. kultu osobnosti, začali nekriticky přejímat buržoazní názory a označili každého, kdo tak nečinil, za dogmatika. Dogmatismus je otázkou metody. Revizionismus se týká určitého názoru, je to buržoazní názor obalen do marxistického hávu. Buržoazní ekonom je ten, kdo považuje kapitalistickou ekonomii za něco přirozeného, nevidí výrobní vztahy, ale věci, nevidí nutnost revoluční přeměny kapitalistického řádu v řád komunistický (nutnost v tom smyslu, že je to historicky neodvratitelné). Revizionismus chce kapitalistickou ekonomii sladit s marxismem, tedy reviduje marxismus“ (s. 659).

Rok 1972

Opět je v módě sebekritika, která je doprovázena osobně zaměřenými útoky Vejvody, Jirky a Srba: „V poslední době bylo možno se v tisku setkat s nejrůznějšími názory na příčiny nedostatků v reformě zaváděné od roku 1967. V žádném z těchto vystoupení se nehodnotí komplexně ideologická koncepce a východiska, která vedla k revizi a deformacím nové soustavy. Mnozí autoři se nedistancovali od revizionistických hledisek. To se týká fetišizace zákona hodnoty, koncepcí pokládajících cenu a ostatní ekonomické nástroje za kategorie, jejichž prostřednictvím lze ‚ekonomicky‘ řídit vývoj socialistického hospodářství, názorů o nutnosti likvidace závazného charakteru státního plánu hospodářského vývoje, který brání automatickému vytváření ekonomické rovnováhy prostřednictvím zákonů trhu, anarchosyndikalistických koncepcí skupinového vlastnictví, manažerských teorií ‚socialistického podnikání‘ atd. Lze se dokonce setkat s formulacemi, z nichž některé tyto koncepce byly správné, a že byly pouze předčasně zaváděny“ (s. 640).

Na rozdíl od již v předešlé části citovaného pojetí socialistického podnikového vlastnictví J. Nikla se k výsledkům své práce vyjádřil Kraus v článku „Vlastnické koncepce v souvislosti s ekonomickými reformami“ (č. 3, s. 221, 226, 233): „Teoretické úsilí o rozpracování marxistického pojetí vlastnictví se v socialistických zemích zvýšilo s přípravou a postupným zaváděním ekonomických reforem. Tak tomu bylo i u nás – převážně v negativním smyslu – ve druhé polovině šedesátých let. V těchto souvislostech jsem se tehdy dopouštěl závažných teoretických chyb. Znovu a intenzivněji jsem se věnoval studiu klasiků marxismu-leninismu a rovněž studiu teoretických koncepcí vlastnictví v ostatních socialistických zemích.“ K těmto klasikům přiřadil Kraus též Vejvodu (1971) a k vyvrhelům Šika. Na základě tohoto rozboru udělal závěr: „Socialistické podnikové vlastnictví implikuje jednak destrukci centrálního plánového řízení, jednak destrukci celospolečenského vlastnictví. Z podstaty všelidového vlastnictví vyplývá prioritá centrálního plánu a zásada hierarchicky integrované soustavy řízení s nezbytnými vertikálními vazbami, jakož i vedoucí úloha socialistického státu v řízení ekonomických procesů.“ V č. 7 (dáno do tisku 23. 6. 1972) časopis publikoval v rubrice Diskuse další Krausův článek, který však již byl spojen s nekrologem.

Výsledkem stále ještě probíhající výběrové personální kritiky a sebekritiky bylo monotematické číslo 9 „Analýza vývoje ekonomické teorie v Československu v šedesátých letech“, které podle redakce „vybočuje z rámce běžných čísel našeho časopisu. Je věnováno významným analýzám, jež jsou studiem širokých autorských kolektivů. Mají těžiště v rozboru krizového období, v němž se v ekonomické teorii a ve vědecko-popularizační činnosti projevovaly hluboké deformace. Analýza ekonomické teorie jako vědního oboru, jež tvoří hlavní náplň tohoto čísla, se snaží o komplexnější kritické hodnocení uvedených deformací, chyb a nedostatků. Analýzy časopisu PE a ČSE se snaží obdobně o hlubší pohledy, které však odpovídají jejich užšímu zaměření. Jednotlivé studie byly oponovány

několika společenskovědními orgány a posléze Vědeckým kolegiem ekonomie ČSAV“ (s. 793).

Zaměření na typ kritiky je tak silné, že hlavní koordinátor tohoto výzkumu F. Oliva cítil potřebu napsat v předmluvě k této analýze (s. 795): „Čtenáři se zde předkládají většinou citáty z publikací, popř. publikovaných projevů, přičemž je uveden pramen citátu a autor. Na první pohled by mohl u čtenáře vzniknout nesprávný dojem o účelu těchto citátů. Mohlo by se zdát, že se zjišťují ideologičtí viníci, aby pak následoval osobní postih. Toto není účelem naší publikace. Co chceme dokumentovat? Jde o určitý druh chyb, které mají nemarxistické ideologické pozadí a které nelze připustit (tak jako nelze v přírodovědě připustit názor, že svět stvořil bůh), jde o směr mezi pracovníky společenských věd, který vznikl koncem 19. st., a který se nazývá revisionismus.“

Hlavní výtku vůči zaměření tohoto směru lze shrnout do věty: „V uvedeném pojetí přechází zabezpečení rovnovážného chodu hospodářství z plánu na trh.“ Za klíčovou otázku je považována koncepce podnikového vlastnictví: „S faktickým zánikem přímého řízení ekonomiky, s přechodem na tržní mechanismus jako základ socialistické ekonomiky a rozvinutím všech jednotlivých trhů mizí všelidové vlastnictví jako základ socialistické ekonomiky a na jeho místo dosazují právicoví ekonomové podnikové vlastnický základ. Tržní charakter socialistické ekonomiky se měl rozšířit na všechny její úseky – na zahraniční obchod, na trh investic, trh pro výrobní spotřebu, trh práce, trh peněz, trh kapitálu, dokonce i sám socialistický stát byl přeměněn na jednoho z účastníků trhu. Vzorem pro řešení problémů socialistické tržní ekonomiky se pravičákům stávala kapitalistická ekonomika. Všelidové vlastnictví se destruovalo a ‚budovalo‘ se podnikové vlastnictví. Podniku se ponechávalo na jeho vůli dělení hrubého důchodu na mzdy a investice, zavádělo se ‚přelévání kapitálu mezi podniky‘, podnikům se předávalo právo volit si podle tržních kritérií samostatně a dobrovolně integrační seskupení, podniková sféra se vůči centru osamostatňovala, nastolovaly se otázky rad pracujících, rozvíjely se nátlakové kampaně za urychlené přijetí zákona o podniku, který měl vytvořit pro podnikové vlastnictví právní základ, podporovaly se inflační tendence jako ‚zdravý‘ ekonomický jev, který přivede ekonomiku do progresivního pohybu. Tržní základ ekonomiky se promítal do politické nadstavby, rozvíjel se nápor proti ‚konzervativním‘ politickým silám, tlačilo se na vytvoření politického systému (demokratický socialismus‘), který byl adekvátní ‚tržní socialistické ekonomice‘“ (s. 842, 808, 826, 836).

Pro dokreslení tehdejšího způsobu hodnocení náplně časopisu podle tematických okruhů lze uvést, že ty příspěvky, které jsem v tomto přehledu shledal hodny zaznamenání, tak podle této analýzy neměly raději vůbec vzniknout. Např. stať O. Kýna a V. Müllera „Kriticky o kritice buržoazní ekonomie“ (1965) je označena za vadnou. Zatímco příspěvky týkající se politické ekonomie socialismu a ekonomické reformy ve svém souhrnu měly „obsáhnout hlavní stránky revisionistického pojetí“ (s. 840), příspěvky týkající se ekonomiky kapitalismu a kritiky buržoazních teorií měly přes úsilí autorů komunikovat poznatky úskalí v přejímání pozic buržoazních pramenů a články o exaktních metodách byly považovány za izolované, roztržštěné a zanedbávající vazby na společenskou stránku problematiky, tak příspěvky věnované zemědělské tematice byly označeny za pozitivní a podnětné: „Je obtížné hodnotit problémový okruh, jehož se autoři – ve vzájemné polemice – dotkli. Byly v něm vysloveny i názory podceňující např. princip plánovitosti rozvoje JZD“ (s. 849).

Těmito metodami vedený atak se vyhnul nejmladší generaci teoretických ekonomů a jejich nejradikálnějším publicistickým projevům soustředěným svého času kolem KMENU. Jejich názory byly podrobeny pouze anonymní kritice. Např. byl zde citován (s. 842) již uvedený Netíkův názor (1969, č. 11) o nedocenění jak trhu práce, tak trhu kapitálu, ale není uvedeno jeho pokračování: „Této problematice se věnoval V. Klaus.“ Proto se články tohoto autora mohly na stránkách časopisu objevit za několik let, průběžně v časopise publikovali např. M. Hrnčíř, T. Ježek a L. Urban.

XX. ročník PE (1148 str.) byl rozčleněn na rubriky: Analýza vývoje ekonomické teorie v Československu, K soustavě řízení národního hospodářství, Pojednání, Diskuse, Konzultace, Překlady,

Přehledy, Z vědeckého života, Poznámky, Informace a Z nové ekonomické literatury. První číslo šlo do tisku 17. 11. 1971 a vyšlo v lednu 1972, poslední číslo bylo předáno do tisku 20. 10. 1970 a vyšlo v prosinci téhož roku. Předplatné bylo stanoveno na 72 Kč. Složení redakce a vydavatel se neměnilo, změnil se způsob distribuce časopisu v zahraničí, který až dosud vyřizovala oddělení vývozu tisku PNS. S výjimkou NSR, Západního Berlína a socialistických zemí si jej zahraniční čtenáři mohli od tohoto ročníku objednávat za 46,- Dutsch Glds u firmy John Benjamins N.V. Periodical Trade Amsterdam, Holland. V NSR a Západním Berlíně časopis distribuovala firma Kubon a Sagner, Mních za 44,-DM. Objednávky ze socialistických zemí vyřizovala Artia. Sběratelskou raritou bylo č. 12, v němž byly některé příspěvky otištěny dvakrát.

Součástí ročníku kromě již uvedeného čísla, věnovaného vývoji ekonomické teorie, bylo ještě jedno monotematické číslo (č. 10) věnované dlouhodobému prognózování vývoje čs. ekonomiky, do něhož přispěli Vintrová, Goldmann, Dyba, Kupka, Janáček a Mervat, Čížkovský a další. Podle redakce „jde o souhrn dílčích příspěvků metodického a věcného charakteru“ (s. 861). Podle nich mělo zejména v české ekonomice podle dosavadních demografických propočtů „docházet již od počátku osmdesátých let k úbytkům obyvatelstva“ (Vintrová, s. 866).

Nově byl koncipován seriál konzultací. Podle redakční rady „konzultace o výrobních vztazích je první z řady konzultací k některým tematům z kursu politické ekonomie. Vliv revizionismu a nekritického přejímání poznatků a metod nemarxistické ekonomie se projevily ve zpochybňování dílčích výsledků marxistické ekonomické vědy. Význam kategorií politické ekonomie se tím posunoval; některým se věnovala pozornost přesahující jejich skutečný význam, jiným zase pozornost nepřiměřeně malá. Někdy se názory na řešení některých teoretických otázek liší i uvnitř marxistické ekonomické literatury. V takových případech nemohou být konzultace arbitrem, který rozhoduje o správnosti či nesprávnosti daného názoru. Nelze je chápat jako oficiální stanovisko redakční rady nebo některého jiného orgánu“ (s. 751). Postupně se tak mohli revizionismem infikované ekonomové poučit (počinaje č. 8), co to je kategorie ekonomických (výrobních) vztahů (Vojtíšek), akumulace kapitálu ([Adolf Tlustý], monopolní cena a monopolní zisk ([Eliška] Machová). Také v následujícím roce v rubrice Konzultace autoři objasňovali státně monopolní kapitalismus (Soukupová), socialistické společenské vlastnictví (Hába), plánovitost a plánování za socialismu (Mach), místo zbožné peněžních vztahů za socialismu a kritiku teorie tzv. tržního socialismu (Mach-Reizer) a ekonomické postavení socialistického výrobního podniku (Pražský).

V roce 1972 byly dále publikovány články, zabývající se plánovitou tvorbou ceny (Allachverdjan), příčinami pomalého ekonomického růstu Velké Británie (Tíkal), možným řešením skryté agrární nezaměstnanosti v rozvojových zemích využitím lidských zdrojů pro tvorbu kapitálových prvků (Foltýn), faktory rozvoje „třetího světa“ v pracích buržoazních autorů (Foltýn), optimalizaci národohospodářských struktur v podmínkách socialistické integrace (Tauchman), předpoklady plánovité součinnosti z hlediska vzájemného vztahu rozvoje vnitřních soustav řízení a mechanismu mezinárodní spolupráce členských států RVHP (Chalupský-Čížkovský), krátkodobým prognostickým modelem ekonomiky ČSSR (Šujan-Kolek-Gergelyi), efektivností vědeckotechnického rozvoje (Kubík-Říha), státně monopolním kapitalismem a cíli jeho hospodářské politiky (Jakš), vývojem mzdových nákladů v letech 1952-1972 (Hron), nerovnoměrným vývojem vyspělých a rozvojových zemí (Smutný), změnami ve výrobních silách (Vaner), prognózováním (Mervat), zemědělskou politikou (Divila-Goulli-Záhlava), motivací ekonomického růstu (Khol), platební bilanci USA a jejich postavením v mezinárodní ekonomice (Hrnčír), českým vydáním rukopisů „Grundrisse“ Karla Marxe (Křížek), dynamickým určováním ekonomické efektivnosti investic a nové techniky (Jarkovský), agregátní makroekonomickou spotřební funkcí v Československu (Janáček), nemarxistickou teorií firmy a teorií tržní rovnováhy odvětví (Kreuter).

Další příspěvky se orientovaly na bilanci pracovních sil (Dvořák-Ježek), pracovní sílu jako činitele hospodářského růstu (Toms), substituci živé práce v čs. zemědělství (Seják), čistý důchod a jeho rozdělení (Archipov-Sitnin), teorii a praxi komplexní socialistické racionalizace (Kubík), formování struktury ekonomických komplexů zemí RVHP (Zeman), na socialistické společenské vlastnictví (Hába-Koláček), vyrovnávání rozdílů v životní úrovni v rámci RVHP (Brdek), efektivnost vědeckotechnické kooperace zemí RVHP, význam SSSR v rozvoji ekonomické struktury RVHP (Čížkovský), vědeckotechnický pokrok, extenzivní a intenzivní hospodářský růst a metody jeho

měření (Hájek-Toms), podíl zemědělství a zemědělsko-potravinářského komplexu na tvorbě a rozdělování národního důchodu (Nikl-Kutil), proporcionalitu a efektivnost v plánu (Klusoň), místo nevýrobních oborů v systému ekonomických věd socialismu (Kontra).

Rok 1973

V studii o zalidněnosti bytů Hájková uvedla, že „po r. 1961 se nenarodilo 139 tisíc dětí pro nízkou úroveň bydlení, což představuje ztrátu ve výši 139 miliard Kčs“ (s. 171) a Janáček nepotěšil ekology prognózou o růstu vybavenosti domácností automobily. V r. 1960 se dělilo o jeden automobil 40 domácností, v r. 1966 33 a v r. 1969 21: „Aplikace Cramer-Raultova modelu, založeného na předpokladu závislosti vybavenosti domácností automobilem od určité úrovně jejich důchodů při vzrůstu počtu domácností o 5,5 % do r. 1980 a vzrůstu jejich nominálního důchodu v rozmezí 4,8 – 4,9 % ročně vede k závěru, že automobilový park domácností by v roce 1980 měl odpovídat vybavenosti přibližně 8 obyvatel na 1 automobil. Podle této varianty by automobily bylo vybaveno cca 40 % domácností. Experimentální použití modelu pro prognózu vybavenosti domácností automobilem v roce 1990 přineslo tyto výsledky: celková vybavenost cca 62 %, počet osobních automobilů v používání domácností 2,9 miliónů až 3 milióny, vybavenost tedy asi ve výši 5 obyvatel na 1 automobil. Tyto výsledky se příliš neliší od výsledků prognóz Výzkumného ústavu obchodu, která byla založena na odhadu podle logistické křivky. Na druhé straně jsou podstatně nižší než expertní ocenění vývoje do roku 1980 Československých automobilových závodů, které udává vybavenost o 25 % vyšší“ (s. 30).

J. Nikl za EÚ ČSAV na semináři o kritické analýze a dalších úkolech ekonomických věd 5.- 6. 4. 1973 v Praze publikoval v obžalovací řeči – podobně jako o dvacet let dříve Kaigl – seznam hříšníků i jejich hlavní hříchy: „Ze zaměření výzkumu v EÚ ČSAV v letech 1963-1969 plyne, že se jeho těžiště zaměřovalo na problematiku tržních vztahů v socialistické ekonomice a že se řešení této problematiky vedlo z chybné teoretické báze. Docházelo k rozbíjení téměř celé marxistické koncepce výzkumu, k likvidaci téměř všech výzkumných úkolů EÚ ČSAV, na čemž se podílel O. Šik a jeho skupina (Č. Kožušník, O. Turek, M. Horálek, K. Kouba, Z. Šulc, V. Kadlec, R. Kocanda, D. Fišer, V. Šilhan, Z. Kodet, O. Kýn, L. Hejl, V. Anděl a další). Převažující část pracovníků, pokud se dopustila omylů a chyb, projevila snahu svoje omyly nebo chyby překonat, odhalit jejich podstatu a oprostit se od vlivu nositelů revizionismu a pravicového oportunismu. Nikomu nemá být přičítána k tíži kritika vlastních chyb a omylů“ (1973, č. 485).

Ze slovenských ekonomů jmenoval M. Jürges jako stoupence tržního socialismu (1973, s. 500nn) Pavlendu, Spišiaka a Löbla, Kočtúcha navíc jako „ekonomického reprezentanta z časů krizového vývoje naší strany a společnosti“. Jako příklad postoje matoucího masu ekonomů a brzdícího úspěšnou mobilizaci fronty zdravé základny na VŠE v Bratislavě uvedl: „Častá jsou jejich gesta v různých formách, např. dopisy vedoucím pracovníkům ekonomické fronty. Tak např. prof. Kočtúch (v stranických dokumentech již odsouzený) se obrátil dopisem z 27. 2. 1973 na předsedu a místopředsedu Vědeckého kolegia ekonomie SAV se žádostí, aby mohl spolupracovat na analýze ekonomického myšlení v zájmu toho, že výzkum minulých deformací by svojí setrvačností neměl plodit nové deformace“ (citát z dopisu). Jak chápat taková gesta?“ (1973, s. 503-504).

Na tomto semináři na vysoké úrovni, zabývající se prohlubováním vedoucí úlohy strany při rozvíjení ekonomické teorie (Dolejší) Vejvoda (s. 530-531) učinil objev, že bariérou efektivního chování podniků (jako zbožího výrobce, jehož důchody mají být regulovány zejména cenou) je vazba podnikových mezd na objemové ukazatele, proto je nutné vytvořit tuto vazbu na centrálně regulovanou (tvořenou) cenu. Řešení svého problému však přehrál na jiné ekonomy.

Na semináři prohlásil Oliva, že „politická ekonomie jako věda může být jen marxistická. Nemarkxistická politická ekonomie všeobecně a buržoazní není vědecká“ (s. 473). „Buržoazní ekonomická teorie je ta, která nevidí, že v kapitalistickém řádu existují dvě třídy, z nichž jedna – kapitalistická vykořisťuje druhou – děl-

nickou. Její odrůdou je teorie hlásaná revizionisty. Buržoazní ekonom neuznává dočasnost kapitalistického řádu. Tento postoj a teorémy považujeme za nesprávné a nevědecké, a nikoliv jednotlivé poznatky, které buržoazní ekonomové někdy přejímají z marxistické ekonomické vědy, třebaže tento původ neuvádějí“ (s. 476).

Ve svém vystoupení poukázal na to, že „kdybychom připustili všeobecně podnikové vlastnictví, pak by došlo k takovému situacím: Kdyby byl vlastníkem kolektiv v podniku a tento druh vlastnictví by měl převahu nad všelidovým vlastnictvím, pak by podniky s podnikovým vlastnictvím mohly jednat proti zájmům společnosti. Pravděpodobně by se však takové podniky staly dříve či později de facto vlastnictvím vedoucích osob, to znamená, že by se tyto podniky staly kapitalistickými“ (1973, s. 478). Faktem zůstává, že „Oliva v roce 1946 v článku „Základy hospodářského zřízení v SSSR“ zdůvodnil objektivní charakter ekonomických zákonů socialismu tak, jak to až v roce 1951 učinila ekonomická diskuse v SSSR“ (Brčák, 1978, s. 203). Tímto způsobem otevřel cestu k formulování Krausova teorému.

Tlak boje s revizionismem a oportunismem, který probíhal po dlouhé tři roky, vedl k tomu, že jeden z autorů nejlepších článků té doby dvakrát téměř ztratil glanc ve snaze nepřekročit meze modelu direktivně plánované ekonomiky. Jednou, když poznamenal, že za socialismu neexistuje třída vlastníků výrobních prostředků zájmově spjatá s kapitálovými výnosy (Ježek, 1974, s. 343) [budje možné mluvit o třídách ve smyslu marxistické ekonomie nebo nějaká třída se za socialismu zmocňuje kapitálových výnosů a nebo je možné hovořit o těchto výnosech ve smyslu standardní ekonomie], podruhé když se odvolal na vystoupení Emila Rigy, tohoto antihrdiny roku 1968 (Ježek, 1976, s. 337). Nejen to, jako zcela svobodný mankurt navždy vytěsnil ze své paměti průběh teoretických diskusí 60. let, jichž se sám účastnil (srovnej Husák, 1997, s. 35-36).

Tento autor přitom ve svých příspěvcích přesně diagnostikoval příčiny neuspokojivé efektivnosti tohoto modelu fungování ekonomiky takovým způsobem, že to vyvolalo polemickou reakci (Filip, 1976), podle něhož nelze jednoznačně konstatovat „neuspokojivý vývoj efektivnosti ekonomiky“ (Ježek, 1976, s. 327), spíše lze považovat za správnější hodnocení Štrougala, že „období hospodářského a sociálního rozvoje v letech 5. pětiletky patří k nejúspěšnějším v našem dosavadním vývoji s tím, že se nepodařilo zmobilizovat rezervy k zvyšování efektivnosti reprodukčního procesu a že jsme přes určité pozitivní výsledky nedosáhli u některých kvalitativních ukazatelů vytýčené úrovně“.

„Skutečnost, že nadměrnou rozestavěnost se nedaří snížit už 20 let, ukazuje, že příčiny nadměrné rozestavěnosti tkví v samotném systému řízení investiční výstavby, pro který je charakteristická nepostižitelnost dodavatele. Lhůty výstavby jsou oproti zahraničním v průměru jednotlivých odvětví 2,3krát až 6,5krát delší. Rovněž na jednu Kčs národního důchodu má naše ekonomika 2,5x více zásob, než je obvyklé u průmyslově vyspělých zemí. Růst zásob a rozestavěnosti, tlak na zahajování nových investičních akcí vidíme především jako důsledek nezatíženosti rozhodování podniků riziky, tj. bezstarostnosti o odbyt, o termíny dokončení investičních akcí a o úroveň skutečně dosahovaných parametrů dokončených investičních celků. Sankce nechávají nepokryté náklady spojené s plněním plánu. Pokud anticipované výnosy z technického pokroku jsou pro podnik soustavou řízení omezeny pouze na mzdové výnosy (omezená možnost použití zisku na samofinancování investic), pak striktní mzdová regulace omezuje zároveň i ochotu přijmout vyšší rizika a další obtíže spojené se zaváděním technického pokroku“ (Ježek, 1974, s. 342).

Snaha Ježka udržet se „in“ ho přivedla k opatrnickému návrhu zastavit stále se propadající úroveň efektivnosti zavedením tzv. dlouhodobě platných normativů pro tvorbu investičních prostředků a posílením prvku vertikální kombinace organizační struktury výrobní základny. To Vejvoda byl daleko větším radikálem.

Speciální pozornost zasluhuje nepřímá polemika Heretika s Rumlerem o charakteru společenského vývoje v podmínkách kapitalismu. V úvodníku „Pokles

účinnosti zákona hodnoty jako živelného makroregulátoru a růst prvků plánovitosti v ekonomice monopolního kapitalismu“ (č. 5) Rumler tvrdil, že „větší možnosti perspektivního rozhodování a rozhodování na vyšší manažerské úrovni se stupňují postupným srůstáním monopolního kapitálu průmyslového s obchodním a bankovním monopolním kapitálem ve finanční kapitál. Tento ještě vyšší proces ‚zespolečenštění kapitálu‘ umožňuje jednotlivým skupinám finanční oligarchie rozšířit bezprostřední sféru vlivu na stále širší a rozsáhlejší části určitého národního hospodářství a prosazovat v rámci této části ekonomiky určitý koordinovaný a plánovitý rozvoj“ (s. 379). Se základní tezí Rumlerova úvodníku vyjádřenou už v jeho názvu polemizoval nepřímo Heretík v úvodníku (č. 12) „Kritéria a úlohy marxistické kritiky buržoazní politické ekonomie“, který prohlašoval, že kapitalistická ekonomika ani ve svém státně monopolistickém stadiu neztratila živelný charakter a zmítá se v nových rozporech. Proto mnoho poznatků buržoazní ekonomické analýzy je využíváno ve službách ideologické obhajoby kapitalismu. Když je přepracujeme, zjistíme, že se hodí na vyjasnění socialistické ekonomiky. Jedině marxističtí ekonomové jsou zákonitými dědici všech výsledků, jichž nemarxistická ekonomická věda dosáhla navzdory tomu, že se v jejím rámci nevynutelně vyostřuje konflikt mezi buržoazní ideologií a objektivním vědeckým poznáním.

První číslo XXI. ročníku PE bylo dáno do tisku 17. 11. 1972 a vyšlo v lednu 1973, poslední číslo bylo předáno do tisku 17. 11. 1973 a vyšlo v prosinci téhož roku. Předplatné bylo stanoveno na 72 Kč. Složení redakce a vydavatel se nezměnilo, stejně tak způsob distribuce časopisu v zahraničí. Celoroční obsah 12 čísel (1181 str.) byl členěn na Pojednání, Mezinárodní anketa Politické ekonomie, Diskuse, Vědecký interview, Konzultace, Překlady, Přehledy, Z vědeckého života, Poznámky, Informace a Z nové ekonomické literatury.

Mimo rubriky byly uvedeny tři příspěvky týkající se dvaceti let vydávání PE. Časopis si připomněl dvacáté výročí svého vzniku publikováním pozdravného dopisu předsedy ČSAV, přípisem redakční rady Ekonomického časopisu, úvodníkem „Dvacet let našeho časopisu“ (Nikl-Rubík) a již uvedenou mezinárodní anketou Politická ekonomie. K této anketě časopis uvedl: „Dvacáté výročí Politické ekonomie zavazuje redakční radu i redakci ke zvýšenému úsilí nejen prohloubit ideově teoretickou úroveň časopisu, ale postupně pozvednout rovněž rozsah vědeckých informací, jež čtenáři zprostředkuje. Obrátili jsme se na ředitele ekonomických ústavů akademií věd socialistických zemí se žádostí o účast na mezinárodní anketě Politická ekonomie, jejíž předmět byl vymezen jedinou otázkou: Kterými hlavními výzkumnými pracemi v oblasti politické ekonomie socialismu se teoretická pracoviště jimi řízená zabývají“ (s. 207). Celkem bylo uveřejněno šest „vesměs hodnotných a podnětných“ příspěvků vedoucích pracovníků ekonomicko-teoretických pracovišť SSSR, Maďarska, NDR, Rumunska a Polska (č. 3, 4, 5 a 12), jejichž cílem „je zprostředkovat čtenáři Politické ekonomie množství informací o hlavních problémech politické ekonomie socialismu, jimiž se zabývají pracoviště základního ekonomického výzkumu v zemích socialistického společenství“ (s. 1133). Součástí ročníku byla i další monotematická čísla „Celostátní seminář o kritické analýze a dalších úkolech ekonomických věd“ (č. 6) „K otázkám efektivnosti v období vědeckotechnické revoluce“ (č. 8) [s příspěvky Kutty, Krče, Tomse, Vanera, Hájka, Klacka, Soukupa aj., Růžičky aj.] a hlavně pak monotematické číslo 11 „K teorii vnějších ekonomických vztahů.“

Za prolog k tomuto číslu je možné považovat článek M. Hrnčíře „Devizový kurs při zdokonalování soustav plánovitého řízení“ (č. 7, s. 602-610). Články tohoto autora je možno považovat za příklad toho, v jaké slupce se uchovala jádérka idejí vyslovených v druhé polovině 60. let českými ekonomy, tj. v tomto případě jeho představy plánované ekonomiky jako funkčně otevřené ekonomiky.

Ve svém článku z r. 1975 „Měnový kurs při intenzifikaci reprodukčního procesu“ (s. 326, 333, 336-337) tvrdil, že „měnový kurs je tou veličinou, která umožňuje porovnání alternativ alokace disponibilních zdrojů v hospodářství při účasti na mezinárodní dělbě práce. Je zpětnou vazbou

mezi vnějším prostředím a rozhodovacími procesy centra, ale i článků výrobní, obchodní a spotřebitelské sféry, bez níž nelze v podmínkách ekonomiky typu československé směřovat k racionálnímu strukturování národohospodářského komplexu, optimálnímu využívání alokovaných zdrojů i utváření struktury spotřeby. Měnový kurs navazuje na ceny zboží a služeb, zprostředkovává zejména na ocenění výrobních činitelů a účinnost jejich vynakládání. V míře, v níž ceny uvnitř národní ekonomiky jsou výrazněji odkloněny od ekonomicky zdůvodněných hodnot, resp. se jim nepřizpůsobují, nebude ani racionální jednotný měnový kurs, ale určité suboptimální řešení, spočívající ve zdůvodněné diferenciaci měnového kursu. Tato diferenciaci dovádění či „propouštění“ kursu do jednotlivých rovin musí současně splňovat předpoklad, že celkově ekonomika tenduje k systému jednotného kursu při zdůvodněné (reálné) výši kursové veličiny. Realistickou alternativu využívání měnového kursu v plánované ekonomice spatřujeme tudíž nikoli v pasivní imitaci vývoje v zahraničí, ale v plánovité transformaci a využití ekonomických informací a poznatků z vnějšího prostředí jak k tvůrčímu řešení preferencí a selektivního rozvoje čs. ekonomiky v celkových proudech světového technického i ekonomického vývoje, tak k účinné konfrontaci všech článků výrobní vertikály a spotřebitelů s progresivními normami společenské produktivity práce v zahraničí.“

Ve statí o devizovém kursu Hrnčír uvedl, že „narůstající věčné problémy vnějších ekonomických vztahů a obtíže při vyrovnávání obchodní a platební bilance, růst podílu vnějších vztahů na národním důchodu a změna jejich charakteru v procesu rozvoje mezinárodní výrobní kooperace a specializace si vyžaduje koncepční změny i v oblasti plánovitého řízení vnějších vztahů. Jde o podřízení vnějších ekonomických vztahů kritériím národohospodářské efektivity. Od vnějších vztahů žádá, aby byly účinnějším nástrojem zvyšování efektivity reprodukčního procesu, a to vyšším zhodnocením vynaložené národní práce na základě procesů mezinárodní kooperace a specializace, aby se podílely na postupné objektivizaci vnitřních hodnotových kritérií a nástrojů, jakož i na stimulaci subjektů vnitřní ekonomiky. Realizace těchto faktorů předpokládá ekonomické propojení vnějších ekonomických vztahů s celým reprodukčním procesem, tj. propojení kritérií, stimulů i výsledků ekonomické aktivity uvnitř národní ekonomiky a vůči zahraničí.“

Číslo o vnějších ekonomických vztazích bylo uvedeno příspěvkem téhož autora „Funkce vnějších ekonomických vztahů v centrálně plánované ekonomice“, který pro jeho umístění je nutno považovat za stanovisko redakční rady. Za tímto programovým úvodníkem následují analýzy M. Kolandy („K některým problémům efektivity struktury zahraničního obchodu“) a A. Černé („Zahraněční obchod ČSSR a soběstačnost v zemědělsko-potravinářských výrobcích“), které jsou doplněny příspěvky J. Štouračové („K problematice zvyšování národohospodářské efektivity čs. vnějších ekonomických vztahů“) a J. Kubálka („Kritéria efektivity v zahraničním obchodě a jejich využití při optimalizaci zboží i teritoriální struktury“). Série příspěvků byla doplněna rozhovorem Z. Lamsera se Z. Orlíčkem z Výzkumného ústavu pro zahraniční obchod v Praze, konzultací J. Nykryna „Státní monopol vnějších ekonomických vztahů“, přehledem B. Plchové „Možnosti využití meziodvětvových bilancí [14 evropských zemí za r. 1959] při analýze zahraničního obchodu“, poznámkou M. Havlíčkové „K problematice úlohy zahraničního obchodu v procesu hospodářského růstu“, bibliografií a statistickou přílohou.

Úvodník Hrnčíře o funkcích vnějších ekonomických vztahů v centrálně plánované ekonomice byl založen na následujících tezích: „Vzhledem k tomu, že jako ukazatele, jež charakterizují výstup ekonomického systému, se používají souhrnné agregáty ekonomické aktivity, můžeme specifikovat přínos vnějších vztahů jako jejich vliv na dynamiku národního důchodu země. Z tohoto hlediska se u vnějších ekonomických vztahů rozlišují jednak vlivy přímé, jež se bezprostředně realizují při jejich fungování, a dále vlivy nepřímé spočívající v informacích, kritériích, podnětech a stimulech z vnějšího prostředí, jejichž působení na výrobu a vnitřní ekonomiku je vnějšími vztahy zprostředkováváno. Jde v kybernetickém smyslu nejen o výměnu látkovou mezi vnitřní ekonomikou a vnějším okolím, ale i o toky informací, poznatků a stimulů. Přes dílčí „aktiva“ v posledních le-

tech (zvýšení dynamiky vnějších ekonomických vztahů a zlepšení obchodní i platební bilance při současném zastavení dlouhodobého růstu reprodukčních nákladů), čs. ekonomika ještě zcela uspokojivě nevyužívá jejich potenciálních pozitivních efektů (přímých i nepřímých) pro vnitřní reprodukční proces. Zamýšlíme-li se nad příčinami vysoce nákladné produkce deviz, nad neuspokojivou dynamikou rozvíjení progresivních forem mezinárodní výroby i nevýrobní specializace a kooperace – kromě centrálně nejen plánovaných, ale i zajišťovaných velkých projektů a akcí – a nad nedostatečným využíváním potenciálních informačních, kritériálních i stimulačních efektů vnějších ekonomických vztahů ve vnitřní ekonomice, dospíváme k závěru, že jejich společným jmenovatelem je skutečnost, že se čs. ekonomika plánovitě, ex ante neutváří v potřebné míře jako **„funkčně otevřená“**. Termínem funkčně otevřená ekonomika vůči vnějšímu prostředí chceme zvýraznit rozdíl od tradičního pojetí celkové či statistické otevřenosti, empiricky poměřované podílem zahraničního obchodu, resp. vnějších ekonomických vztahů na národohospodářských agregátech celkové ekonomické aktivity. Empiricky definovatelnou „statistickou“ otevřenost utvářejí především přírodní a technologicko-ekonomické parametry (stupeň komplexnosti národní ekonomiky, vybavení zdroji, úroveň národního důchodu na hlavu). Funkční otevřenost a její stupeň jsou předurčeny charakterem mechanismu socialistické ekonomiky a soustavou jejího plánovitého řízení. **Funkčně otevřenou rozumíme socialistickou ekonomiku s takovým systémem fungování, v němž se cílevědomě respektují vývojové tendence, parametry a požadavky vnějšího prostředí a promítají se při plánování a plánovitěm řízení celého reprodukčního procesu – v celé výrobní vertikále, ale i v předvýrobních a povýrobních etapách.** Vývoj nákladů, produktivity, technického a technologického rozvoje, struktury potřeb a poptávky má stochastický charakter. Prvky nejistoty narůstají s prodlužováním časového horizontu. Rovněž informace o ekonomických jevech jsou vždy jen neúplné a více či méně nepřesné. Apriorně se předpokládá, že ve vztahu k zahraničí – to znamená při funkčně otevřené ekonomice – stupeň nejistoty nutně řádově narůstá. Logickým vyústěním je argumentace proti specializaci národní ekonomiky vzhledem k nepříznivým ekonomickým důsledkům závislosti na zahraničí. Vnější ekonomické vztahy umožňují nejen využívat výhod mezinárodní dělby práce a specializace, ale jsou současně i nástrojem k překonávání nutně vznikajících úzkých míst v hospodářském rozvoji jednotlivých zemí (ať již jde o suroviny, paliva, zemědělské výrobky či spotřební zboží). Díky vnějším ekonomickým vztahům se zvolňuje požadavek, aby byl vybilancován systém input-output národní ekonomiky v jednotlivých časových horizontech. Tím vnější prostředí fakticky funguje jako univerzální tlumič výkyvů a nástroj řešení nejistoty v jednotlivých národních ekonomikách. Nejlepší metodou zajištění proti nejistotě je orientace na progresivní výrobky špičkové kvality a parametrů. V té míře, v níž je otevřená ekonomika nástrojem strukturování ekonomiky na výrobu a vývoz vysoce kvalitního sortimentu, řeší základní problémy nejistoty vůči vnějšímu prostředí, a to na vyšší úrovni – národohospodářsky efektivněji – než byl s to zajistit dřívější „neotevřený“ systém“ (s. 981, 983, 989, 990).

Kromě výše uvedených zásadních statí bylo možné nalézt na stránkách PE další, zabývající se cenovou tvorbou v evropských státech RVHP (Kločko), organizační strukturou průmyslu v NSR (Bavlnka), matematickou formulací ricardovského systému (Pasinetti), odkazem Vítězného února 1948 (Pilný), vývojem kapitalismu (Šedivec-Soukupová), pojetím národohospodářské efektivnosti za socialismu (Spěváček), oceněním živé práce ve formě bilančního schématu ve vztahu k mezinárodní socialistické integraci (Fogl), ukazateli růstu životní úrovně v pětiletých plánech evropských zemí RVHP na léta 1971-1975 (Kociánová), společenskou pracovní silou (Kutta), intenzifikací národního hospodářství (Kratsch, Maierová), agregátním planometrickým modelem národního hospodářství, tj. syntézou klasického plánovacího bilančního modelu s modelem ekonometrického typu, skládajícího se z 51 rovnic (Klacek-Toms), osobní hmotnou zainteresovaností v hospodářské reformě SSSR (Brydllová), vymezením ekonomického rozměru (velikosti) země (národního hospodářství) v rámci teorie ekonomického komplexu (Fingerland), investiční funkcí pro čs. průmysl (Dyba – Kupka), socialistickými vlastnickými vztahy (Vejvoda), vztahem mezi ekonomickou teorií, hospodářskou politikou a hospodářskou praxí, reálnými procesy v osobní spotřebě a její usměrňování cenami modelovým řešením prognostického výzkumu poměru fondu akumulace a fondu nevýrobní spotřeby (Pekník), hospodářskou politikou NSR (Jakš). Dalšími

tématy byly oběh zboží v zemědělsko-průmyslovém komplexu ČSSR (Matoušková), vztah mezi zemědělstvím a ostatními odvětvími z hlediska tvorby cen (Krupička-Kutil-Nikl), obchodní účinky západoevropské integrace (Tíkal), trendy vývoje soukromé spotřeby obyvatelstva v kapitalismu (Kociánová), ekonomická integrace rozvojových zemí (Foltýn-Pípek), dlouhodobý ekonomický model čs. ekonomiky (Adamec-Fundárek), interpretace ukazatele národohospodářské efektivnosti (Vintrová, Hájek), srovnání čs. cenové soustavy s ostatními socialistickými státy (Nevařil), dlouhodobé prognózy francouzské ekonomiky, jejich zaměření a metodologie (Leonidov), celní politika první republiky (Pryor), komplexní plánování rozvoje vědy, techniky a ekonomiky (Kubík), racionalizace mzdových soustav (Brčák), odhad parametrů poptávkové funkce na nerovnovážném trhu (Dyba), exaktní odvození vzorců pro hodnotu multiplikátoru (Kotulan) a další.

Rok 1974

V recenzi knihy D. M. Gvišianiho „Organizace a řízení. Sociologická analýza buržoazních teorií“ Jirásek psal, že „buržoazní teorie je překvapována tím, že její predikce se ve velké míře neuskutečňují. Má velmi nedostatečnou předvídací schopnost. Zato je pružná v adaptaci na nové jevy a umí si vytvořit faktografický materiál pro svou práci. Její odsuzování by nemělo vést k přehlédnutí její značné konkrétnosti a vypovídací schopnosti v dílčích otázkách. Kognitivní činnost vede k vytvoření určitého teoretického obrazu typu racionality, která přetrvává delší dobu. Tento typ racionality mívá své podnětové období, vstup nových idejí, svou klasiku, jakož i své formy úpadku. Jednotlivé teoretické školy by bylo možné lépe pochopit jako svébytné součásti narůstání a odumírání jednotlivých vln, jimiž je nesen tento typ racionality. Rozšíření práce v tomto smyslu by znamenalo nový stupeň průniku k buržoazní teorii řízení, zvýšenou možnost z ní bezpečně těžit i zvýšenou možnost klást ji odpor a koneckonců zvyšovat převahu socialistického výrobního způsobu“ (s. 467).

Toms ve studii „K Marxově teorii akumulace, krizí a hospodářského cyklu“ uvedl delší citace z literatury anglické provenience v originále a předznamenal svým postojem základní motto později založené rubriky věnované vývoji ekonomického myšlení: „Tuto studii lze považovat i za zdůvodnění autorova názoru, že pouze rozpracování Marxovy teorie akumulace kapitálu může vést k vytvoření realistické teorie hospodářské dynamiky kapitalistické ekonomiky“ (s. 89).

Jeden z nejlepších popisů fungování tehdejší podoby rozpadajícího se direktivně plánovacího modelu představila Matoušková v materiálu „Vliv některých ekonomických nástrojů na dodavatelsko-odběratelské vztahy v zemědělsko-průmyslovém komplexu“.

Ve druhém čísle v návaznosti na stať J. Mervarta „Ekonomické prognózy a dlouhodobé plánování rozvoje československého hospodářství“ našli čtenáři prognostickou úvahu Karla Zemana „Vnější ekonomické podmínky ČSSR v dlouhodobém výhledu“. Tato úvaha nepatří k těm prognózám, které jeví tendenci k sebenaplňování. Autor na základě předpokladu vzájemného působení ekonomické úrovně a dynamiky hrubého domácího produktu bez přihlédnutí k „působení rozdílných výrobních vztahů“ (s. 123) vyslovil s využitím Tauchmanovy teorie ekonomického komplexu závěr, že v roce 1990 „vývoj veličiny ekonomické úrovně v Japonsku se vymyká relacím ostatních zemí, měla by daleko předstihnout ostatní země (včetně USA)“ (s. 130). Pokud úroveň HDP na 1 obyvatele Československa v příslušném roce se rovná 100, pak se vzájemné postavení jednotlivých států do r. 1990 mělo změnit následovně:

	Maďarsko	Polsko	SSSR	Rakousko	V. Británie	Francie	USA	Japonsko
1970	70	65	74	94	108	103	144	108
1990	70	73	74	92	91	93	124	188

Tento historický optimismus zdánlivě podpořil J. Goldmann předznaménávající utváření nového pohledu na ekonomiku, tj. makroanalýzy v úvodníku (č. 6) „Jaký byl a jaký bude? (Čs. ekonomika v letech 1973 a 1974)“: „Budoucnost lze odhadovat a neupadat přitom do utopie za předpokladu, že známe současnost. Vždyť každá naše představa o budoucnosti, o její nejpravděpodobnější variantě, o

optimální variantě a o cestách její realizace se zakládá na našich znalostech o minulosti. S jistou mírou nadsázky lze tvrdit, že prognóza v podstatě není ničím jiným než o všech důsledků dovedenou, dynamicky chápanou analýzou“ (s. 485).

V tomto úvodníku razí tezi o překonání Indrových periodických potíží: „Charakteristickým znakem vývoje ekonomiky v roce 1973 nebylo ani tak relativně vysoké tempo růstu jako skutečnost, že dynamika národního důchodu i průmyslové výroby se již řadu let na této úrovni udržuje. Na rozdíl od padesátých a první poloviny šedesátých let vykazuje čs. ekonomika v navazujícím období poměrně vysokou míru růstové stability. Tempa růstu za jednotlivá léta se pohybují v úzkém rozmezí dvou bodů; minimální hodnota je kolem 5 % a maximální 7 %. Vysoký stupeň růstové stability lze ilustrovat mezinárodní komparací. Průměrná odchylka hodnot tempa růstu národního důchodu za jednotlivá léta 1966-1973 od průměrného tempa růstu za toto období činí pro ČSSR 0,9 bodů, pro Velkou Británii 3,0 a pro Francii 1,6 bodů. V Československu se v celém zkoumaném období investiční míra změnila pouze o jeden až dva body. Relativní stabilitu vývoje podporuje od roku 1966 poměrně stabilní míra investic. I na poli růstové stability začínají se zřetelněji projevovat přednosti jedné sociálně ekonomické soustavy nad druhou. Analýza ukazuje na relativní pokles efektivnosti národního hospodářství v celém období 1953-1965. Pak dochází k určitému zlomu, kdy komparativní efektivnost mírně roste a v posledním období stagnuje, a to na uspokojivé úrovni. Pokud jde o spotřebitelský trh, přešlo v posledních letech až do roku 1973 ze zhruba 300 statisticky sledovaných položek víc než třicet položek z kategorie nedostatkového zboží do kategorie zboží, pro které při dané ceně je vyrovnána nabídka a poptávka. Tím byla až na některé výjimky zlikvidována strukturální nerovnováha. Na spotřebitelském trhu se množily náznaky, že se vytváří nová situace. Faktorem, který zesiloval účinnost celého souboru adekvátně dávkovaných a časovaných opatření politiky ekonomické konsolidace, bylo zdvojnásobení (ročního) přírůstku vkladů a oběživa. Míra úspor, která je obvykle stabilním parametrem reprodukčního procesu, se zvýšila asi o polovinu a úměrně k tomu se snížily inflační tlaky na spotřebitelském trhu“ (s. 482-484).

Je zajímavé, že A. Bálek v úvodníku (č. 3) „Zvýšenou efektivností upevnit rovnováhu“ byl o něco dříve méně optimistický: „V dlouhodobém pohledu se ukazuje, že výrobní spotřeba roste rychleji než společenský produkt a národní důchod. Zatímco v letech 1950-1970 rostl společenský produkt průměrně ročně o 6,5 %, výrobní spotřeba rostla o 7 %. V důsledku tohoto vývoje se zvyšoval národní důchod průměrně pouze o 6 % ročně“ (s. 211). „V letech 1970-1972 rostla výrobní spotřeba rychleji (postupně 9,2 %, 6,1 %, 6,1 %) než národní důchod (5,5 %, 5,1 %, 5,9 %) a společenský produkt (7,6 %, 5,7 %, 6,0 %)“ (s. 212). Ve stejném čísle Klausová s Kociánovou dovozovaly, že hrubý domácí produkt rostl v tzv. vyspělých kapitalistických státech v letech 1951-1960 o 4,0 % ročně a v letech 1961-1970 o 4,9 %.

Současné však J. Goldmann zjistil vývojové diskontinuity, k nimž patří pohyb cen na mezinárodních trzích, zejména cen surovin a materiálů v r. 1973, změněné podmínky ekonomické spolupráce se zeměmi RVHP a zvýšení míry investic, provedené koncem roku 1973: „Zde je však nutno připojit výhradu. Těžko může vědecký pracovník s omezenou informační základnou ocenit dosah citelného zvýšení investiční míry, které bylo provedeno koncem roku 1973. Není znám ani předpokládaný časový dosah tohoto opatření, ani věcné zaměření čili plánovaná struktura dodatečných investičních výdajů. Možnost stabilního průběhu růstového procesu v budoucnosti nelze ztotožnit s jistotou takového jeho průběhu. Méně známá je skutečnost jak z krizových let, tak z pozdějšího období nápravy vzniklého stavu, že přechody z rovnovážné do nerovnovážné situace – i naopak – jsou vždy vyvolány marginálními veličinami. V situaci vznikajících nákupních horeček (vyvolaných ztrátou důvěry ve stabilitu ekonomického rozvoje), kdy zboží mizí z výkladních skříní a z pultů ‚pod pulty‘, původně malý nedostatek zboží se vyvíjí ve schodek mnohonásobně vyšší, neboť se lavinovitě rozrůstá a nafukuje nákupní panikou. Citlivost na marginální posuny je určována celkovou stabilitou či nestabilitou ekonomické situace tak, jak se projevuje v mikropodobě na úrovni spotřebitelů, čili ve veřejném hospodářském mínění. V tomto smyslu stojí za soustavný rozbor systém reakcí spotřebitele, jeho postojů a očekávání. V podmínkách citelného zvýšení investiční míry a méně příznivých směnných relací v zahraničním obchodě zdůrazňuje

uvedená charakteristika chování spotřebitelů i podniků prvořadý význam pokračování v dosavadní, relativně úspěšné stabilizační politice. Jejím cílem je prohlubovat rovnovážné tendence v ekonomice, zvláště na spotřebitelském trhu“ (s. 488). Nedůvěru Goldmanna ve schopnost poněkud roztřesené plánované ekonomiky absorbovat zvýšenou míru investic lze objasnit poznatkem Bála (1971), podle něhož „s výjimkou roku 1967, kdy růst investic byl omezen centrálními rozhodnutími, dochází zvláště v roce 1969 k růstu investiční míry. Přírůstek hrubých investic dosáhl objemu 9,2 miliard Kč, tj. téměř tolik jako přírůstek celého fondu osobní spotřeby. Předstih investic před růstem národního důchodu činil 3 body, což vedlo k ještě většímu rozkolísání národního hospodářství než výkyvy ve vývoji příjmů obyvatelstva. Šestina přírůstku národního důchodu byla tak věnována na zvýšení přírůstku rozestavěné výstavby“ (s. 539).

Není divu, že ve světle Zemanovy prognózy a zaměření Goldmannových úvah Malý v úvodníku (č. 1) „Aktualnost leninské teorie internacionalizace hospodářského života“ monotematicky orientovaného čísla věnovaného 25. výročí RVHP mohl obhajovat rozvíjející se socialistickou ekonomickou integraci jako potvrzení životaschopnosti socialismu. „I když v socialistickém zřízení není všechno vyřešeno, i když jeho výstavba je spojena s vadami a obtížemi, přesto stále plastičtěji vystupují jeho progresivní stránky, které z něho činí jedinou alternativu budoucí společnosti na celém světě“ (s. 18). Podle Tauchmana v článku „K teorii specializace národohospodářského komplexu“ „... lze bez nadsázky říci, že čtvrtstoletí trvání a rozvoje společenství RVHP je čtvrtstoletím řešení problému mezinárodní specializace“ (s. 29).

Toto monotematické číslo bylo uvedeno redakčním článkem „Ve znamení dvou významných výročí“, tj. kulatých výročí úmrtí V. I. Lenina a založení RVHP, podle něhož „ekonomická úroveň zemí RVHP se zvýšila v uplynulých 25 letech téměř šestinásobně a jejich průmyslová výroba dokonce devítinásobně. Tím se ekonomická úroveň společenství zemí sdružených v RVHP značně přiblížila úrovni vyspělých kapitalistických zemí západní Evropy, s nimiž se nachází v nejbezprostřednější mírové konfrontaci. Postavení států RVHP ve světové ekonomice charakterizuje skutečnost, že jejich podíl přesahuje jednu čtvrtinu národního důchodu vytvořeného ve světovém měřítku a jednu třetinu úrovně průmyslové produkce. Vzestupem ekonomické úrovně členských zemí a dosaženým stupněm propojení jejich ekonomik vznikly podmínky pro vyšší formy jejich vzájemné ekonomické součinnosti. Umožnily sestavit Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP, který byl přijat na XXV. zasedání Rady v roce 1971 a vztahuje se na období nejbližších 10-15 let. Rozpracováním teoretických problémů vyplývajících z uvedeného programu se zabývají některé příspěvky předkládaného čísla. Přitom množství námětů, které jsou v současnosti rozpracovány domácími ekonomy, daleko přesáhlo stránkový rozsah jednoho čísla našeho časopisu. Redakce se domnívá, že koncepce čísla bude čtenáři kladně přijata. Daná priorita nic nemění na snaze, aby stránky časopisu sloužily spektru problémů rozvoje ekonomické teorie, i když s rozdílným rozsahem zastoupení“ (s. 2).

Tomuto monotematickému číslu předcházela tať o mezinárodním trhu RVHP od Chalupského (1971, s. 200), podle něhož „specifika tvorby společensky nutných nákladů v měřítku mezinárodního trhu RVHP ve srovnání s procesem tvorby národní hodnoty spočívají v tom, že v mezinárodní sféře je tento proces zprostředkován relativní výrobní uzavřeností a ekonomickou samostatností socialistických národohospodářských státních komplexů. Tvorby mezinárodní hodnoty zboží se účastní část vynakládané práce v národním měřítku. Socialistické státní celky nejsou pouze představiteli společenského vlastnictví, ale z hlediska mezinárodní sféry vystupují v principu jako úplní vlastníci monopolního typu.“

Na rozdíl od Machové (1968) Širjajev v článku „Socialistické vlastnictví v podmínkách ekonomické integrace členských zemí RVHP“ napsal, že „rozpory vlastnických vztahů ve společenství socialistických států se stále více relativizují spolu s tím, jak se utváří racionální mezinárodní socialistická dělba práce a zdokonaluje mechanismus ekonomické spolupráce. Oddělené vlastnictví nepřeměňuje národohospodářské komplexy socialistických zemí v souhrn jakýchsi „černých

schránky', jež na sebe působí prostřednictvím informačních 'vstupů' a 'výstupů' (v daném případě o dovozu a vývozu zboží a služeb). Ve skutečnosti se mezi socialistickými zeměmi ustavuje v podmínkách integrace soustava přímých a zpětných vazeb, jež ovlivňuje všechny prvky jejich národních reprodukčních procesů a úroveň jejich vnitro hospodářské činnosti. Např. stanovení vzájemně odpovídajících kursů národních měn, vytváření společných podniků a sdružení, rozšiřování výměny specialistů a rovněž hromadného turismu apod. vyvolávají nutnost uvést v určité míře v soulad vnitřní systémy cenové tvorby, na něž v předcházejících etapách spolupráce vnější faktory bezprostředně nepůsobily. Řešení rozporů vyplývajících z oddělených státně-národních vlastnictví v soudobé etapě předpokládá zdokonalování a zvyšování účinnosti ekonomického mechanismu zajišťujícího součinnost národohospodářských komplexů" (s. 25).

S těmito tezemi polemizoval nepřímo A. Neustadt, který kladl důraz na nutnost rozvíjení přímých ekonomických vztahů mezi hospodářskými organizacemi jednotlivých států. Nejprve upozornil, že „pokud do směnných vztahů vstupují státní celky se značně rozdílnou ekonomickou úrovní a pouze částečně mezinárodně specializované, přináší jim mezinárodní směna zboží, řídicí se čistě zákonem hodnoty, rozdílné výsledky. Státní celky s nižší ekonomickou úrovní směňují větší množství národní práce zpředmětněné ve vyváženém zboží za menší množství národní práce zpředmětněné v dováženém zboží, zatímco státní celky s vyšší ekonomickou úrovní naopak. Za uvedených podmínek by směna řídicí se jen mezinárodními projevy zákona hodnoty v jeho všeobecné formě protichůdně ovlivňovala ekonomický rozvoj jednotlivých směňujících celků. Ve svých důsledcích by měla za následek zpomalování procesu mezinárodní specializace socialistických států, udržování a případně i prohloubení jejich výchozího (z kapitalistického období jejich vývoje zděděného) materiálně nerovného postavení v mezinárodním vztahu, zvyšování stupně jejich výrobní uzavřenosti a upevňování jejich ekonomické samostatnosti. Socialistické státy jsou proto zainteresovány na vyrovnávání rozdílů v ekonomické úrovni... Zvyšování stupně mezinárodní specializace výrobních struktur těchto států se nyní stává rozhodující podmínkou dalšího rozvoje jejich mezinárodního trhu. Přímé formy spolupráce ve výrobě (specializace, kooperace, vytváření společných hospodářských organizací členských států) podmiňují rozvíjení přímých ekonomických vztahů také mezi hospodářskými organizacemi jednotlivých států, a to jak národními, tak případně i postupně zřizovanými mezinárodními organizacemi. Vztahy na úrovni hospodářských organizací, i když se rozvíjejí v prostoru vymezeném mezinárodní součinností centrálních plánujících a řídicích orgánů členských států, jsou v takto stanovených mezích realizovány samostatně a z iniciativy jednotlivých organizací, motivované hmotnou zainteresovaností na dosahování optimálních hospodářských výsledků. Tím by se aktivizovaly funkce mezinárodního trhu, cen, devizových kursů, úroků z mezinárodních úvěrů, a to nejen v oblasti bezprostředních vztahů mezi hospodářskými organizacemi, ale v celém komplexu mezinárodních ekonomických vztahů... Mezinárodní specializace a kooperace ve vědě, technice a výrobě a jí vyvolané některé formy úvěrových vztahů, finanční spolupráce a mezinárodního pohybu výrobních činitelů apod. napomáhají překonávat jednu ze základních příčin podmiňujících přetrvávání dvoustrannosti v mezinárodním obchodu států RVHP - nedostatečně rozvinutou nabídku a její malou pružnost. Zároveň je v těchto formách - stejně jako v rozvíjejících se formách koordinace plánů (společné plánovací činnosti) - obsažena výrazná tendence k mnohostrannosti. Převažující bilaterální směna zatím sice plnější projev této tendence omezuje, na druhé straně se však postupně upevňují podmínky pro její prosazení, a tedy pro **sjednávání dosud rozdrobeného trhu RVHP**" (s. 808, 814).

V recenzi publikace J. N. Beljajeva a L. S. Semjonové „Socialističeskaja integracija i mirovoje chozjastvo" (Šolta, 1974, s. 72) poukázal na to, že, „specializaci společenství RVHP ztěžuje též složitá praxe vypracování doporučení ke specializaci. Často se uchylovala k cestě nejmenšího odporu. Tak jenom fixovala existující stav a neřešila problémy spolupráce v této oblasti; navíc nejsou doporučení pro členské země závazná a subjekty mezinárodní specializace nejsou hospodářské jednotky, nýbrž státní orgány." V těchto úvahách pokračoval Kruliš (1975) statí o úskalích s používáním převoditelného rublu jako mezinárodních peněz členských států RVHP: „Převoditelný rubl patří svým formálním charakterem do kategorie převoditelných měn. 'Směnitelnost' převoditelného rublu je omezena na RVHP v procesu zúčtování plateb mezi zplnomocněnými bankami jednotlivých zemí a Mezinárodní bankou hospodářské spolupráce. V jeho rámci je vymezen vztah

převoditelného rublu k národním měnám členských států. Jeho reálná ‚směnitelnost‘ je dále snižována stávající nízkou úrovní společné plánovací činnosti v rámci RVHP, což posouvá charakter převoditelného rublu na hranici mezi převoditelnou a zúčtovací měnou... Dosud se nepodařilo zapojit převoditelný rubl účinněji do sféry nadkontingentního zbožího obrátu. Proto se příslušná salda na jednotlivých účtech zplnomocněných bank v převoditelných rublech u MBHS stávají pohledávkou či závazkem vůči konkrétní členské zemi, a nikoli ve vztahu ke společenství jako celku, se všemi důsledky, které z toho pro převoditelnost kolektivní měnové jednotky vyplývají“ (s. 440).

V r. 1978 se věnovala Machová mezinárodně společenskému vlastnictví a internacionálnímu řízení v integračním společenství socialistických zemí, podle níž „tento příspěvek navazuje na diskusní článek „Mezinárodní výrobní vztahy jako ekonomická kategorie“, v němž se autorka pokusila vymezit specifické rysy výrobních vztahů mezi socialistickými zeměmi, vyjádřené vlastnictvím výrobních prostředků, které je společenské, avšak pouze v národním rámci (1977). S přechodem ke každému dalšímu stupni prohlubování hospodářské spolupráce členských zemí RVHP se vždy znovu vynořoval problém, jak zabezpečit na tomto novém stupni potřebnou jednotnost rozvoje ekonomiky socialistického světového společenství a reprodukčního procesu v něm. Jako teoretický problém vznikla tato otázka naléhavě poprvé, když po prvním období nepřímého sladování svých plánů prostřednictvím dlouhodobých dohod o výměně zboží přešly členské země Rady k přímé vzájemné koordinaci plánů. Tehdy se ukázalo, že společné kalkulování neefektivnější specializace a rozmístění výrob mezi zeměmi z hlediska dosahování nejpříznivějších výrobních nákladů ani společné bilancování deficitů a přebytků nejdůležitějších druhů výrob samy o sobě nestačí k zabezpečení neúčelnější mezinárodní dělby práce a potřebné proporcionality výroby v soustavě zemí RVHP jako celku. Země nebyly ochotny rozšiřovat či omezovat výroby nebo se jich vzdávat podle výsledků společných kalkulací a bilancí, jestliže se to z jejich hlediska nejevilo výhodné, a nebylo zde nadeřazené mocenské autority, která by mohla proti jejich vůli prosadit soulad s bilancemi či kalkulacemi tak, jako to činí v nutných případech centrální plánovací orgán v zemích vůči podnikům. Tím vyvstala na pořad dne otázka, zda ekonomická a plánovací samostatnost spjatá s národně společenským vlastnictvím výrobních prostředků, která nedovolovala autoritativní centrální prosazení společných bilancí a rozdělení výrobních programů, nejsou již ekonomicky překonané dosaženým stupněm mezinárodního zespolečnění výroby... Teprve v důsledku vědeckotechnické revoluce dojde k převratu v charakteru výrobních vztahů mezi členy lidské společnosti, což povede k odpadnutí ekonomické nutnosti vázat míru spotřeby jednotlivců, kolektivů i národních společenství na míru a kvalitu práce a prostřednictvím této vazby hmotně podněcovat práci a její efektivní vynakládání. Teprve až přestane být získávaný objem užitných hodnot dán především množstvím živé práce a spotřeba dnešních národních celků přestane být závislá na tom, kolik práce a jak vynaložily a zda jim připadly též všechny její výsledky, přestane mít pro ně význam jejich národně oddělené vlastnictví výrobních prostředků a to, zda jsou ekonomicky samostatnými subjekty“ (s. 239, 243).

3. Političtí ekonomové, makroanalytici a efektivnost socialistické ekonomiky

První číslo XXII. ročníku PE šlo do tisku 17. 11. 1973 a vyšlo v lednu 1974, poslední číslo bylo předáno do tisku 21. 10. 1974 a vyšlo v prosinci téhož roku. Předplatné bylo stanoveno na 72 Kč. Složení redakce a vydavatel se nezměnilo, rovněž tak způsob distribuce časopisu v zahraničí.

Obsah ročníku (1152 str.) byl členěn na rubriky: IV. světový kongres ekonomů v Budapešti, Pojednání, K soustavě řízení, Diskuse, Překlady, Vědecký interview, Konzultace, K ekonomické výuce, Přehledy, Z vědeckého života, Poznámky, Informace a Z nové ekonomické literatury. Na rubu zadní stránky obálky se začal objevovat obsah jednotlivých čísel Ekonomického časopisu.

V rubrice Konzultace bylo možné najít materiály o řízení vnějších ekonomických vztahů v zemích RVHP (Příbyl-Štouračová), o rozdělování podle práce a mzdě za socialismu (Brčák), vzniku socialistického výrobního způsobu (Křížek) a socialistické ekonomické integraci (Malý). Konzulta-

ce Malého byla uvedena redakční poznámka: „Předložený příspěvek se poněkud vymyká z tradiční formy, kterou mají obvykle konzultace v PE. Nepodává přehled o dnešní úrovni znalostí daného tématu, ale staví jeho nejpodstatnější teoretické problémy, spojené do syntetické podoby jednotlivých myšlenkou. Tento přístup byl zvolen s ohledem na články, které byly a ještě budou v letošním jubilejním roce otištěny k problémům socialistické ekonomické integrace na stránkách PE“ (s. 645).

V č. 10 (s. 917) bylo uveřejněno toto sdělení: „Čtenáři časopisu se setkávají s rubrikou K ekonomické výuce. Značnou část čtenářů tvoří učitelé politické ekonomie a dalších ekonomických předmětů. Ekonomické vědy jsou pro ně také pedagogickou záležitostí, protože struktura kursu, seřazení, výběr témat a jejich způsob výkladu pro přednášky a semináře, práce s literaturou apod. ovlivňují stupeň znalostí ekonomie, který studenti mohou dosáhnout. Soustředění materiálů do osobitě rubriky je motivováno jednak přestavbou vysokoškolského studia, jednak snahou přispět ke zkvalitnění výchovy ve společenských vědách. Redakční rada doufá, že nově zavedená rubrika se stane pomocníkem pro všechny, kdož se zabývají ekonomickou výukou, stejně jako tribunou výměny zkušeností. Rubrika K ekonomické výuce bude zařazována podle aktuálnosti materiálů, které redakci dojdou. Jejím obsahem budou metodické otázky výuky politické ekonomie i ekonomických věd všeobecně, poznámky ke struktuře a obsahu kursů ekonomických předmětů, hodnocení učebnic, skript a dalších učebních pomůcek, informace o konferencích, symposiích a jiných jednáních týkajících se výuky ekonomie, informace o učebních programech a výuce na zahraničních vysokých školách i institucích apod.“

Název prvního zveřejněného materiálu v této rubrice může aspirovat na nejdelší název v dějinách české ekonomické literatury: „Všesvazová vědecká konference, Metodologické a metodické problémy při přípravě učitele politické ekonomie ve světle usnesení XXIV. sjezdu KSSS – návod pro výuku a přípravu kádrů v oboru politické ekonomie“ (Romanec). Čím delší název, tím kratší životnost idejí v materiálu obsažených, a to přesto, že „sovětské zkušenosti s využíváním zákonitostí rozvoje společnosti, s budováním socialismu a s bojem proti revizionismu i proti vlivům buržoazní ideologie jsou účinnou pomocí pro realizaci závěrů XIV. sjezdu KSČ a červencového plenárního zasedání UV KSČ z roku 1975“ (s. 926).

Poslední dvě čísla ročníku byla zaměřena na problematiku integrace, publikovala příspěvky jak zahraničních, tak československých ekonomů (90členná delegace) na IV. světovém kongresu ekonomů (IEA) v Budapešti ve dnech 19.-24. srpna 1974 o teoretických problémech ekonomické integrace (světové, regionální a oborové), tak i komentář K. Roubala, podle něhož „diskuse doložila, že ekonomická integrace je novou společenskou formou rozvoje vznikající kvality výrobních sil internacionální povahy“ (s. 962).

Z jeho komentáře je vhodné ocitovat některé polemicky zaměřené hroty: „Definování ekonomické integrace vede v buržoazní ekonomické vědě k ‚poměřování‘ integrací co do síly tržní a výrobní integrace. Oproti této tendenci západních ekonomů M. M. Maximovová svou definicí pojmu integrace zdůraznila kvalitativní stránku integračních procesů. Ve svém návrhu tzv. klasické definice určila ekonomickou integraci jako objektivní proces, rozvíjení trvalých vzájemných vztahů a dělby práce mezi národními ekonomikami, v němž se v rámci skupin států se sociálně ekonomickým zřízením stejného typu vytvářejí mezinárodní hospodářské komplexy. Tento proces je regulován v zájmu vládnoucích tříd těchto států. Stěží se najde ekonom, který by si neuvědomoval, že marxistická věda uštědřila západní vědě nepříjemný Trafalgar. Západní ekonomii nepomohla ani snaha šarabantního diplomata světové ekonomické vědy, amerického ekonoma Machlupa, který uměním své elegance i vahou své proslulé profesorské autority tolik vykonal pro zdárný průběh budapeštského dialogu ekonomů celého světa. Ani ten nemohl ve svém presidentském vystoupení doložit ze zdrojů buržoazní ekonomické vědy nic, co by nějak podpořilo nepřilíš slavné definování integrace, předložené západní vědou. Vystoupení Maximovové současně odpovídelo západním ekonomům se sovětským profesorským taktem na otázku světové, regionální a sektorové integrace, že není všesvětové integrace. Marxističtí ekonomové v Budapešti v zájmu úspěchu vědecké diskuse ‚odpustili‘ svým západním kolegům výtku, kterou v tako-

výchto situacích adresoval teoretikům Lenin, že si ekonom-vědec musí položit otázku: komu světová integrace slouží? Vystoupení Maximovové odpovědělo rovněž na otázku klasifikace typů integrací. V souladu s reálným ekonomickým vývojem ve světě jako kritérium (typu integrace) pro ni vystupuje sociálně ekonomické zřízení integrujících států. Tímto pozitivním řešením provedla M. Maximovová ipso facto i kritiku různých klasifikací určujících typ integrací většinou nepodstatnými znaky, či znaky utvořenými z dílčích elementů podstatného určení (například Balassovy-Vajdovy integrace tržní-výrobní; nebo mikropodnikové-makromezistátní; státní-mezistátní-nad-státní; ekonomické-politické; intenzivní-extenzivní; tržní-plánované aj.). Definice Maximovové odpovídá na problémy vztahů různých typů integrací, integrace oblastí rozdílného stupně vývoje a integrace méně vyvinutých oblastí. Z marxistického pojmu integrace plyne, že je možná „superintegrace“ neboli integrace různých integračních seskupení stejného sociálně ekonomického typu. Taková integrace se nevyskytla v dějinách socialistické integrace, její tendence jsou pozorovatelné v pokusech o severoatlantickou ekonomickou integraci (USA-EHS-NSR), v rozvoji tichooceánské integrace (Japonsko-Austrálie-Zéland-Kanada). Nelze ani vyloučit, dokonce existují momenty překrývání a prolínání integrací stejného typu: Kanada vystupuje v severoatlantické, severoamerické i tichooceánské integraci aj.; obdobně zejména rozvojové země. Není ovšem z druhé strany možná důsledná superintegrace různých typů integrací“ (s. 965).

PE publikovala zprávu čs. delegátů o jednání pracovních skupin a vystoupení O. T. Bogomolova, M. A. Maximovové, J. Bognára, G. Kohlmeiho, V. Wackera, B. Malého, Z. Orlíčka, J. Goldmana, J. Sereghyové, J. Štouračové, J. Kubíka, J. Nikla, I. Rubíka, Z. Klusákové, V. Bakuleho, A. Brůžka, V. Šedivce, D. Soukupové, S. Tíkala, I. Dankovičové, A. Holuba a J. Foltýna.

Rok 1974 se vyznačoval širokým spektrem obsahu jednotlivých příspěvků. Z nich vybírám stati, zabývající se rozvojem ekonomiky společenství RVHP a úlohou Sovětského svazu, populačním vývojem z hlediska ekonomických aspektů rozvoje Československa (Snížek), úlohou politické ekonomie při komunistické výstavbě (Cagolov), formami kapitalistické integrace a výstavbou hospodářské unie (Tíkal), produkční funkcí Cobb-Douglasova typu s různými typy technického pokroku (Netík-Országová -Šujan), prognózováním růstu a konečným užitím národního důchodu (Notkin), podmínkami a kritérii strukturálních přeměn v čs. ekonomice (Pick), strategickým rozhodováním o dlouhodobém rozvoji čs. hospodářství (Mervart), dynamickým ekonomickým modelem ekonomiky ČSSR VVS-2 (Šujan-Kolek-Gergelyi), mezinárodním státně monopolním regulováním kapitalistické měnové soustavy (Anikin), použitím modelu VVS-2 na výpočet střednědobých prognóz (Šujan-Kolek-Gergelyi), cenovým zvýhodněním technicky pokrokových výrobků (Grünwald), zespoledenštěním výrobních sil za socialismu (Vejvoda), deformacemi marxisticko-leninské agrární teorie v krizovém období (Suchánek), vztahem politiky a ekonomiky ve vývoji západoevropské integrace (Šedivec), ekonomickým růstem kapitalistických států v šedesátých letech (Klausová-Kociánová), otázkami vědeckotechnického rozvoje (Soják), kvantifikací a měřením ekonomických jevů (Tenzer), hodnocením ekonomického rozvoje „třetího světa“ (Holub), spotřebními typy domácností v ČSSR a jejich ekonomickou charakteristikou (Adamíček), nástinem strategie ekonomického rozvoje pro „třetí svět“ (Holub), životním prostředím a strukturou společenských cílů (Klacková), metodami zkoumání a výpočtu společenského minima (Pekník-Kučerák). Jiné byly orientovány na spolupráci v oblasti plánování v procesu mezinárodní socialistické ekonomické integrace (Čížkovský), demokratický centralismus a vědeckotechnický pokrok (Valenta), vertikální kooperaci a integraci v zemědělsko-průmyslovém komplexu (Rubík), chozrasčotní zainteresovanost hospodářských jednotek v soustavě řízení ČSSR (Hejkal), úkoly sovětské ekonomické vědy (Romanec-Křížek-Pražský), interpretace sociálně ekonomického obsahu vědeckotechnické revoluce v kapitalistických státech (Rumler), prognózování rozvoje socialistických výrobních vztahů (Čerkovec), ekonomiku vzdělání (Petráček), tvorbu zdrojů na mzdy a cenovou výhodnost výrobků (Dvořák), na nemarxistické teorie firmy (Kreuter), kritiku teorie a praxe kapitalistického řízení (Kutta), teoretickou a metodologickou bázi manažerských teorií (Kohout), pracovní a životní podmínky se zaměřením na zemědělství (Lamser), tržní mechanismus a racionální alokaci zdrojů pracovních sil v kapitalismu ([Jiří] Soukup).

Rok 1975

Podle Jeníčka „přes variantnost a podmíněnost projekcí lze předpokládat, že v roce 2000 dosáhne čs. spotřeba téměř všech – zvláště kvalitativně rozhodujících – potravin živočišného původu (především všech druhů masa) špičkové světové úrovně. (Např. projekce za USA předpokládají podle Kottmana v roce 2000 spotřebu 119,9 kg masa na osobu a rok, za Švýcarsko 94,4 kg.) Již k roku 1985 dosáhneme evropské špičky ve spotřebě masa. Znamená to, že by nastal další posun k vyšší kvantitě čs. spotřeby od evropské ke světové špičce. Tato charakteristika vrcholné světové úrovně spotřeby – snad s výjimkou mléka a mléčných výrobků – by prakticky platila téměř pro celý uváděný sortiment potravin. Ve výrobní sféře zemědělství bude patrně v roce 2000 pracovat jen 350-400 tisíc osob (5-6 % z celkového počtu ekonomicky činných osob)” (s. 851-852, 855).

Ročník byl uveden úvodníkem J. Goldmanna „Československá ekonomika v sedmdesátých letech“, v němž autor ukázal na možnosti makroekonomické analýzy a dostal se do věcného sporu se záměry centrálních plánovačů: „Vypovídací schopnost makroanalýzy je umožněna rozboru vztahů mezi makroveličinami v čase a obzvláště signalizací změn v dosavadních tendencích ekonomiky a počátků nových tendencí“ (s. 1).

„Významná rizika pro další vývoj ekonomiky může vyvolat působení setrvačností sil v těch oblastech, kde probíhají pozvolné a zejména pak náhlé změny vnějších a vnitřních podmínek reprodukčního procesu. Ekonomika by se mohla dostat do rozporu s novými podmínkami, ve kterých bude fungovat, kdyby síly setrvačnosti mohly zasáhnout schopnost pružně reagovat na měnící se vnější ekonomické podmínky a obtížně překonatelné bariéry (vyčerpanost zdrojů pracovních sil, vysoká materiálová a energetická náročnost, zaostávání sféry služeb a stav životního prostředí).“

Svá tvrzení o stabilitě růstu čs. ekonomiky a své výhrady k jejímu narušování externími zásahy zopakoval v syntetičtější podobě: „Národní důchod se v letech 1948-1970 zvýšil 3,9krát a průmyslová výroba dokonce 6,6krát. Tento pozoruhodný výkon čs. ekonomiky byl umožněn nebývalým rozvojem jejích výrobních sil. Celková zaměstnanost se ve stejném období zvýšila o 27 % a podstatně rychleji se zvyšoval stav základních fondů (2,1krát). Pracovní doba v ČSSR je již nižší než v některých vyspělých kapitalistických státech, jako např. ve Francii, Velké Británii a Itálii. Dynamika národního důchodu i průmyslové výroby se již po mnoho let udržuje zhruba na stejné úrovni. Na rozdíl od padesátých let a první poloviny šedesátých let vykazuje čs. ekonomika v navazujícím období poměrně vysokou míru růstové stability“ (s. 8, 4-6).

Na tuto stať ve stejném čísle navázal diskusní příspěvek V. Kupky „K otázkám stability hospodářského růstu“, který ukázal, že zpracování tohoto tématu se doposud vyhýbalo stránkám PE. Indrovy periodické potíže byly však známy čtenářům již od roku 1962: „Právě před deseti lety (1964) vyšla v Plánovaném hospodářství (č. 9) první stať (J. Goldmann „Tempo růstu a opakující se výkyvy v ekonomice některých socialistických zemí“) zabývající se takovým úkolem. Myšlenky v ní nastíněné byly v dalších letech propracovány a vnitřně konzistentní model obletěl doslova celý svět. Cílem diskusního příspěvku je navázat na tuto koncepci. Stabilní růst čs. ekonomiky je jedním z úspěšných výsledků současné hospodářské politiky, která směřovala k eliminování poznaných příčin minulé nestability. J. Goldmann postřehl, že to byl plán, který způsoboval akceleraci. V průběhu konsolidace byla cílevědomou hospodářskou politikou obnovena globální rovnováha, aniž by došlo k recidivám let 1954 a 1963. Na stabilitu růstu měl pozitivní vliv vývoj v oblasti zahraničního obchodu a výrobní spotřeby, naopak osobní spotřeba hrála výrazně destabilizační úlohu. Čs. ekonomika vstoupila do nové etapy svého rozvoje charakterizované omezením tradičních zdrojů a nasycením ‚prvotních‘ potřeb. Politická i ekonomická konsolidace vytvořily základní předpoklady pro adaptaci národního hospodářství změněným vnitřním i vnějším podmínkám“ (s. 55-56, 66).

Není vůbec náhodou, že se Mach v této situaci ptal po racionálnosti v socialistických výrobních vztazích: „Obsah i kritérium racionálnosti jsou v každém výrobním způsobu specifické: jsou určeny vládnoucím typem (systémem) výro-

ních (vlastnických) vztahů. Vládnoucí typ (systém) výrobních vztahů určuje subjekt hospodářství (hospodaření), objektivní cíl společenské výroby (nejkoncentrovaněji vyjádřeny v základním ekonomickém zákonu daného výrobního způsobu) i metody hospodaření. Určuje tedy i specifický obsah racionálnosti a jeho zvláštní kritéria“ (s. 577).

„V práci analyzované a formulované pojetí obsahu celospolečenské (ekonomické) racionálnosti je stěžejí možné vyjádřit kvantitativně globálně, neboť cíle a prostředky a jejich hierarchii v socialistickém hospodářství je obtížné kvantitativně charakterizovat. To neznamená odmítat možnost kvantitativních charakteristik prostředků a cílů těch aspektů celospolečenské (ekonomické) racionálnosti, které kvantitativně charakterizovat lze - s tím, že tyto charakteristiky vypovídají jen o některých aspektech celospolečenské (ekonomické) racionality, resp. o její dynamice, mají mnohdy jen orientační charakter a nevyčerpávají bohatou kvalitativní strukturovanost obsahu společenské (ekonomické) racionálnosti. Rozhodování o volbě směrů a rozsahu investic, ale i rozhodnutí o volbě mezi alternativními strukturami spotřebních statků nelze opírat výlučně jen o ně“ (s. 589).

Ve stejném duchu ve stati o plánování a procesu společenského hodnocení si Klusoň kladl otázku, co lze považovat za společenský pokrok. V nejobecnějším smyslu jde o zlepšení stavu celé společnosti a individuálních stavů členů společnosti tehdy, jestliže zlepšení individuálních stavů probíhá v souladu se společenskou normou, protože jinak by se individuální stavy mohly zlepšovat na úkor celospolečenského stavu, takže rychlost společenské změny k lepšímu by byla nižší nežli rychlost pozitivních změn individuálních stavů. Individuální i společenský stav jsou ovšem mnohazměrné veličiny, které se liší jak počtem, tak charakterem proměnných, lze si je představit jako vektory s mnoha různorodými prvky. Posuzování změn individuálních i společenských stavů je obvykle velmi různé, co jeden posuzuje jako pozitivní změnu, druhý považuje za negativní, co je pro jednoho rychlé, je pro druhého pomalé apod. Rovněž ne všechny prvky těchto stavových proměnných jsou pro jednotlivce i ze společenského hlediska stejně důležité“ (s. 961).

Oba tyto příspěvky vhodně doplnil svým zaměřením článek J. Šebka „Niektoré problémy rizika v socialistickej ekonomike“, který vycházel jednak z literatury socialistických států, jednak z mezinárodní konference ve Smolenicích „O riziku a nejistotě“, a tvrdil, že od té doby se u nás touto otázkou nikdo komplexně nezabýval. „V konkrétnej hospodárskej činnosti je výsledok často závislý od objavenia alebo neobjavenia sa náhodných faktorov a elementov, na ktoré ako také nemáme vplyv, avšak ktoré narušujú predpokladaný priebeh procesu realizácie a ovplyvňujú v kladnom alebo v zápornom smere výsledok našej činnosti. Naša znalosť a riadenie socialistickej ekonomiky na základe poznania a využívania objektívnych zákonitostí musí počítat, diferencovať podľa odvetví, aj s neistotou a rizikom. Výstavbe socializmu neprosieva požadovanie len činnosti naisto. Dištancovanie sa od neistoty a rizika by bolo teda chybné aj z praktického hľadiska. Neproselo by to úsilie zvýšenia autority plánu a účinnosti pôsobenia subjektívnych faktorov pri cieľavedomom využívaní objektívnych zákonitostí socializmu“ (s. 1064-1065, 1069).

Nová rubrika „Beseda u kulatého stolu“ byla uvedena takto: „Třicáté výročí osvobození republiky Sovětskou armádou bylo příležitostí a aktuálností tématu podnětem ke svolání besedy PE „kolem kulatého stolu“ k otázkám zvyšování národohospodářské efektivnosti. Cílem besedy bylo soustředit podněty pro vědecké bádání v tomto tematickém okruhu, orientovat v tomto směru autorský aktiv a seznámit čtenáře s novými pojetími dané problematiky. Beseda se konala 3. dubna v budově EU ČSAV za účasti více než třiceti pracovníků z různých ekonomickovědních pracovišť. Řídili ji vedoucí redaktor a jeho zástupce. K písemně předloženému hlavnímu referátu, jakož i ke třem koreferátům diskutovali či polemizovali téměř všichni účastníci. Živá výměna názorů byla svědectvím aktivity ekonomickoteoretických pracovníků na přípravách XV. sjezdu KSČ“ (s. 481).

Podle závěrečného slova Brčáka „beseda měla dobrou teoretickou úroveň, přinesla nové podněty a poukázala na četné otevřené problémy. Bude vhodné v této formě publicistické činnosti pokračovat, a to tak, že by se konaly besedy k jednotlivým

vým okruhům problematiky růstu efektivity, aby se takto ještě výrazněji vyjasnily základní vazby, kritéria a teoretické přístupy. Chtěl bych poděkovat redakčním orgánům za několikaměsíční přípravu besedy a všem účastníkům za snahu o její zdařilý průběh. Očekávám, že se i čtenáři PE budou aktivně podílet na rozpracování a realizaci směrnic XIV. sjezdu KSČ, jakož i při přípravě XV. sjezdu KSČ v tematickém okruhu, jemuž beseda byla věnována. Další příspěvky k otázkám ekonomické efektivity nebo připomínky k uveřejněným materiálům redakce uvítá“ (s. 524).

Obsah 12 čísel XXIII. ročníku PE (1152 str.) byl členěn na rubriky K 30. výročí osvobození, Beseda Politické ekonomie, Pojednání, Diskuse, K soustavě řízení, Vědecký interview, Anketa k zaměření základního ekonomického výzkumu, Konzultace, K ekonomické výuce, Přehledy, Z vědeckého života, Poznámky, Informace a Z nové ekonomické literatury. Nápadně se zvýšil počet autorů ze socialistických zemí pišících bezprostředně své příspěvky pro časopis. První číslo tohoto ročníku PE bylo dáno do tisku 18. 11. 1974 a vyšlo v lednu 1975, poslední číslo bylo předáno do tisku 21. 10. 1975 a vyšlo v prosinci téhož roku. Předplatné bylo stanoveno na 72 Kč. V redakční radě František Koláček a Antonín Romanec nahradili Jaromíra Barvíka a Miroslava Rosického, od č. 11 (dáno do tisku 29. 9. 1975) se redakční rada rozšířila o Miroslava Tomse a z redakčního kruhu převedeného Miroslava Křížka. Způsob distribuce časopisu v zahraničí se neměnil.

Rubrika K ekonomické výuce byla reprezentována v č. 10 článkem A. Romance „Význam výuky dějin ekonomických učení“ a poněkud neorganicky recenzí knihy „Upraveníje socialistickým производством“ (Nikl). Rovněž rubrika Konzultace byla zastoupena pouze dvěma příspěvky J. Markuše věnovanými vývoji teorie optimálního plánování a fungování (č. 11 a 12). Úvodník J. Nikla „Základní ekonomický výzkum k třicátému výročí“ v rubrice K 30. výročí osvobození nalezl své pokračování v založení rubriky Anketa k zaměření základního ekonomického výzkumu, do nějž přispěli F. Vencovský („K zaměření výzkumu k oblasti měnové“) a A. Baran („Poznámky k plánu základního ekonomického výzkumu“).

Na výše uvedené besedě o efektivity se střetli politekonomové a makroanalytici. Obě skupiny se vyznačovaly rozdílnými přístupy jak k ekonomické realitě, tak i k systému plánovitého řízení. Mezi první lze řadit Fremera, Hábu, Křížka, Kuttu a Vejvodu, mezi ty druhé pak Goldmanna, Janáčka, Klusoně, Kotulana a další. Nejpadnější námitka vůči Vejvodově koncepci zazněla ze strany Kotulana. Určitou mezizpaci zaujal např. Mach, začínající používat terminologii standardní ekonomie. V těchto řízených diskusích oproti diskusím v 60. letech prvek spontaneity ustoupil do pozadí. Podle pozdějšího vyjádření Nikla „diskuse ekonomů na půdě redakční rady a redakčního kruhu za účasti odborníků z teorie i praxe se staly již pravidelnými. Možná mluvit o zrodu dobré tradice. Cílem je vytvořit půdu pro teoretické i národohospodářské pracovníky, na níž by mohli konfrontovat, diskutovat, upřesňovat a obohacovat své poznatky, a tak přispívat k řešení národohospodářských problémů“ (1978, s. 97). Soudal si v tomtéž roce vzpomněl, že „nejen já, ale shodně i četní další pracovníci ústavu se domníváme, že tvůrčí diskuse, které byly svého času jednou ze základních metod práce ústavu, by se měly dočkat určité renesance.“ Současně volal po povinné účasti na těchto diskusích, objevily se totiž stížnosti na malý zájem: „Není snad vhodnějšího tématu, ke kterému by každý vědecký a odborný pracovník ústavu měl zaujmout své stanovisko, než jsou otázky zdokonalování soustavy plánovitého řízení“ (1978, s. 169).

Nikl: „Z hlediska dlouhodobě nashromážděných problémů efektivity spolu s výraznými změnami ve vnějších podmínkách reprodukčního procesu představují sedmdesátá léta mezník v ekonomickém vývoji ČSSR. Zvyšit adaptabilitu ekonomiky vůči novým podmínkám vnějším i vnitřním se stalo naléhavější, ba neoddílné. Prodloužení perspektivity v plánování investic a tzv. samofinancování jsou provázeny - jak ukazují zkušenosti ostatních socialistických zemí - novými tendencemi v organizaci chozrasčotní sféry. Probíhající koncentrace průmyslové výroby a jejího řízení, vytváření kombinátů, zvyšování úlohy oborového řízení či přechod na dvoustupňo-

vé řízení je zcela v souladu s potřebou účinnějšího celospolečenského a dlouhodobého řízení národního hospodářství a tím i s potřebou zkvalitnit plánování investic. Mezi negativní stránky v chování podnikové sféry patří skrývání rezerv a snaha podniků o změkčení plánu. Společným rysem jak centrálního hodnocení podniků, tak tohoto chování podniků je monodimenzní jednání po časové ose. Protože centrum nemá v potřebné míře k dispozici kritéria pro srovnání efektivnosti podniků v daném okamžiku, tj. pro srovnání v prostorové rovině mezi podniky, nemůže spolehlivě určit, zda jednotka zdrojů vynaložená v podniku A má větší efektivnost než jednotka zdrojů vynaložená v podniku B. Jedině možné porovnání je proto v čase, kdy lze s přijatelnou mírou spolehlivosti stanovit, že podnik A pracuje v čase t např. efektivněji než v $t - 1$. Proto je hodnocení podniků odvozeno od relativní úrovně jejich efektivnosti v čase. Z tohoto hlediska se pak skrývání potenciálu v podnicích v očekávání zvýšených úkolů v budoucnosti jeví zároveň jako důsledek, resp. přízpůsobení se podniků časové dimenzi charakteristické pro jednání centra“ (s. 481-482, 485, 488, 489).

Vejvoda: „Důchodovou formou všelidových vlastnických vztahů je národní důchod. Jeho realizaci jako všelidového národního důchodu předchází realizace zbožně peněžních vztahů. Obě základní složky národního důchodu - všelidová nutná práce a všelidová nadpráce - jsou realizovány až tehdy, když nabývají peněžní formy. Všelidová nutná práce vystupuje jako mzdy, zatímco všelidová nadpráce jako zisky a daň z obratu; vždy tedy v hodnotové, peněžní formě. Pokud jde o řízení všelidového přivlastňování nadpráce, nadpráce se zachycuje definitivně v ceně jako zisky a daň z obratu. Pokud jde o všelidové přivlastňování nutné práce, mzdové fondy vstupují do jednotlivých podniků na základě tržeb, které podniky získají prodejem zboží odběratelům. Všelidová nutná práce v hodnotové peněžní formě, rozdělená do jednotlivých podniků, realizuje se v ceně, stejně jako předtím zisk a daň z obratu. Přitom na rozdíl od zisku a daně z obratu, jejichž realizace v ceně byla dovršena, u podnikových mezd tato realizace ještě definitivně nekončí: regulace jejich velikosti je vázána na dosažení určitého hmotného objemu výroby, který je vyjádřen v příslušném ukazateli (realizované výkony). Problémem není vazba podnikových mezd na objem výroby podniku, nýbrž způsob, jakým je objem výroby podniků vyjadřován. Objem podnikových mzdových fondů by se měl vázat na ukazatele, který vyjadřuje kromě objemu i tzv. kvalitativní stránky výroby. Takovýmto ukazatelem je hodnota, především její elementární forma, cena. Cena zahrnuje jednak danou velikost čili objem hodnoty, čímž zajišťuje vyvíjení tlaku na dosažení potřebného objemu výroby, jednak vyjadřuje úroveň nákladů, takže vazba mezd na ni zabezpečuje zájmové tlaky na snižování nákladů výroby (přitom by významná část takto získaných zdrojů přecházela do růstu mezd). Cena vyjadřuje posléze i úroveň vyráběných užitných hodnot, takže vazba mezd na ni zabezpečuje zájmové tlaky na zdokonalování těchto hodnot (tím způsobem, že určité zvýšení ceny špičkových výrobků by bylo zdrojem růstu mezd). V ekonomických reformách, které probíhají ve většině socialistických zemí, se hledá řešení růstu efektivnosti ve zvětšování rozsahu ekonomické samostatnosti podniků. Manipulování s rozsahem ekonomické samostatnosti podniků nemá žádnou souvislost s vazbou podnikových mezd na ukazatele hmotného objemu. Tato vazba trvá bez ohledu na to, zda ekonomická samostatnost podniku je malá, střední nebo velká. Proto podnik z hlediska působení jeho mzdových zájmů zůstává zcela necitlivý na kvalitativní stránky své ekonomické činnosti. Hledat řešení tlaku na efektivnost v růstu ekonomické samostatnosti podniku znamená hledat řešení tam, kde objektivně není vůbec založeno. Proto reformy nevedou zatím na úseku efektivnosti k očekávaným výsledkům. Pokud budou podnikové mzdy vázány na ukazatel hmotného objemu výroby, nízká efektivnost potrvá. Musíme vycházet z toho, že minimálně do roku 1980 budou v ekonomice působit tendence extenzity a nízké efektivnosti. I kdyby se v dohlednější době přistoupilo k zavádění vazby podnikových mezd na cenu, muselo by se několik let experimentovat a jen omezile přistupovat k realizaci této koncepce. Musíme ještě řadu let počítat s pokračováním nepříznivého vývoje na úseku kvalitativních stránek naší ekonomiky“ (s. 502-506).

Hába: „Národohospodářské cíle jsou na podnikové úrovni vyjádřeny specifickým způsobem. Specifická kritéria podnikové efektivnosti - např. zisk - mohou být splněna způsobem, který je v rozporu s národohospodářskou efektivností, s celospolečenskými zájmy. Z těchto podmínek plyne objektivní rozpornost mezi zájmy podnikového kolektivu a společnosti - rozpornost dílčích as-

pektů při zásadní jednotě zájmů. Existuje objektivně, je jedním z prvků dynamizujících vývoj socialistické ekonomiky. Ještě objektivně neexistují podmínky pro takové kritérium efektivnosti podniků, v němž by byla plně realizována zásada stejné výhodnosti ekonomických činností pro podnik i pro společnost. Pokud by přesto bylo zavedeno, znamenalo by prakticky popření relativní samostatnosti podniku, k němuž v současném období čas ještě nedozrál“ (s. 517).

Roubal: „Přístup Háby je korektorem pro abstraktní teoretické úvahy. Je však třeba hledat hlavní, základní rozpor, tj. rozpor mezi základními společenskými cíli a dílčími a bezprostředními cíli různých struktur společnosti. Této rozpornosti nelze již podřizovat společenský vývoj, je nezbytné usilovat o její řešení ve smyslu zabezpečování základních cílů. Ostatní rozpory je třeba omezovat a odstraňovat, a to ekonomicky i psychologicky, takovým ekonomicko-politickým manévrováním ekonomickými nástroji, řídicími akty i ideově politickými opatřeními, které by dílčí rozpory buděšilo, jsou-li projevem kolize racionálních zájmů, nebo eliminovalo, jde-li o protispoločenské či nespolečenské zájmy, nebo které by prostě ovlivňovalo tendence vývoje struktury vznikajících dílčích rozporů tak, aby neohrožovaly strategické řešení základního rozporu ve smyslu optimálního rozvoje celé společnosti, což je objektivně zájmem všech mikrostruktur“ (s. 517).

Vejvoda: „Pokud se vytvářejí vážnější rozpory mezi hmotnými podnikovými a celospolečenskými zájmy, případně pokud se zostřují, není to důsledek objektivního charakteru těchto zájmových vztahů, ale důsledek závažnějších nedostatků v systému řízení, který skutečnou povahu těchto zájmových vztahů nedostatečně vystihl a řeší je v rozporu s ní. Společným úkolem teorie a praxe je odhalit objektivně nutný vztah mezi osobními důchody podnikových kolektivů a formami jejich realizace i regulace, nalézt tedy nejvhodnější kategorii, na niž se váže realizace a regulace podnikových osobních důchodů“ (s. 517-518).

Hába: „Cenový systém zatemňuje vyjádření národohospodářské efektivnosti. Projevují se snahy spojovat v ceně funkci rozdělovací a stimulační. Bylo by vhodnější evidovat množství vynaložené práce v evidenční ceně, a vedle ní používat cenu tržní, která by vyjadřovala zájmy cenové politiky. Oba druhy cen je třeba oddělit. Koncepce Vejvody se nedá zvládnout zavedením jediného ukazatele“ (s. 518).

Kutta: „Objektivním ukazatelem vysoké efektivnosti výrobků je nejnižší světová cena, konstruovaná na základě vlastních výrobních nákladů. Konstrukce takové ceny ovšem naráží na různou metodiku jejího stanovení, nedostatek informací o vývoji světových cen apod. Z hlediska cenového ukazatele by se ovšem požadavek nejnižší možné ceny, bezprostředně spjaté s minimálními náklady práce jak živé, tak minulé, měl stát jedním ze základních ukazatelů efektivnosti té které výroby“ (s. 518).

Kotulan: „Ceny by neměly být konstruovány na úrovni vlastních nákladů, popřípadě že by rentabilita zahrnutá v cenách měla být taková, aby umožňovala výrobním jednotkám realizaci ‚celého nadproduktu‘. Jakmile by cena (a ostatní hodnotové veličiny) začala ovlivňovat rozhodování výrobních jednotek, bylo by záhodno zajistit, aby efektivnost akcí podmíněných těmito rozhodnutími odpovídala pokud možno národohospodářské efektivnosti. Teoreticky bylo prokázáno, že takové ceny (a hodnotové veličiny) existují a že nezahrnují ani nulovou, ani jakousi ‚dílčí‘ nebo ‚minimální‘ rentabilitu. Přejchod od ‚nákladové‘ koncepce ceny k fondovému typu, spolu se zavedením odvodu z jmění (fondů) a mezd (příspěvek na sociální zabezpečení), přibližuje efektivnost v lokálních a národohospodářských kalkulacích. Praktické uplatnění teorií zdůvodněných návrhů bylo totiž do značné míry polovičaté. Tak např. při stanovení míry rentability v cenách a ve výši odvodů z fondů a mezd jsou zohledňovány finanční faktory, čímž uvedené veličiny nemohou plnit úlohu ekonomických parametrů jakožto nositelů informací umožňujících kalkulaci národohospodářské efektivnosti v lokálních člancích“ (s. 518).

Hába: „Pozornost by se neměla soustředit na polemiku proti ‚objemovému‘ ukazatelům, ale na posouzení správnosti toho, čeho objem zkoumáme, tj. na polemiku proti nesprávně zvolené kvalitě, vyjadřované objemovým ukazatelem. Nezbytnou i pro budoucnost bude soustava ukazatelů efektivnosti, je nutno propracovat takovou jejich soustavu, která s nejmenšími chybami umožnuje realizovat celospolečenské cíle“ (s. 518-519).

Klusoň: Co se týče postavení a významu hmotných a nehmotných (resp. peněžně a naturálně vyjadřovaných) ukazatelů poznamenal, že „... vertikální vazba, zajišťující spojitost v hierarchické struktuře, musí být vyjadřována v jednom jazyku“ (s. 519).

Nikl: „Co se týče názoru Vejvody, že rozšiřování ekonomické samostatnosti podniku vede ke snižování efektivity, lze poukázat na dosavadní nevyjasněnost této problematiky. Příkladem vlivu ekonomické samostatnosti podniku na růst efektivity jsou státní statky, které byly dlouhou dobu rozpočtovými organizacemi, což přispívalo k tomu, že měly vyšší vlastní náklady než JZD. Pro ekonomickou samostatnost hospodářských jednotek má závažný význam otázka převlastňování vytvořených důhodů, z nichž převážná část připadá společnosti. Je nutné podřídit rozdělovací procesy plánu“ (s. 519).

Valenta: „Inovační proces je z hlediska vývoje výrobních sil procesem diferenciacním. K inovačnímu procesu z hlediska jakéhokoliv celku, např. z hlediska podniku, dochází jednak uvnitř, kdy přesuny v dělbě práce probíhají v rámci podniku a postavení podniku v dělbě práce se nemění, jednak navenek, kdy dojde ke změně postavení podniku v dělbě práce. Vlastní sféra relativní ekonomické samostatnosti podniku je vymezena množinou inovací, jejichž efektivní uplatnění vyžaduje proces vnitřní diferenciace. Vnější diferenciacní procesy musí řešit projekty a plán vyššího celku. S vědeckotechnickým pokrokem vzniká snaha budovat velké celky, vytváří se hierarchie do sebe-vložených systémů různého řádu, vnější diferenciacní procesy nižších celků se mění ve vnitřní diferenciace vznikající vyšších celků. Úkolem ekonomické vědy je hledat hierarchicky diferencovanou soustavu kritérií efektivity. V této oblasti bádání stojíme na počátku. Je nutno řešit i hierarchickou soustavu ukazatelů odvozenou z podpory vědeckotechnického pokroku“ (s. 519).

Klusoň: „K otázce efektivity z hlediska organizace výrobně technické základny se zdá být nezbytné, aby kupř. závěry z hodnocení podniků a VHH byly využívány i pro plánová rozhodování centra o alokaci zdrojů na rozvoj a o strukturování a organizaci výrobně technické základny. Dlouhodobý rozvoj nemůže podporovat situace, v níž by realizace rozvojových projektů byla svěřována podnikům, které třeba již několikrát v minulosti prokázaly, že jejich přístup k efektivity je druhořadý. Naopak tomuto rozvoji bude přispívat, a zároveň bude představovat i přitažlivý příklad pro ostatní, jestliže podniky a VHH s pozitivními výsledky i při realizaci rozvojových projektů budou vybavovány většími pravomocemi, budou-li na ně decentralizována významnější plánová rozhodování. Uplatnění hlediska efektivity umožní provádět zdůvodněné změny v organizaci výrobně technické základny posilováním jedné a zeslabováním druhých organizačních jednotek při sledování celkové linie vytváření velkých komplexů náležitě vybavených. Takový přístup by umožňoval pestrost ve formách i pružnost v postupu při odstraňování „nárazů“ v reorganizaci národního hospodářství, decentralizačních vln v jedné a centralizačních tendencí v druhých obdobích. Jedním z předpokladů je jistá diferenciace metodiky plánování“ (s. 520).

Kroiher: „Pojem podnik, jak ho používá Vejvoda v souvislosti s relativní ekonomickou samostatností podniku, se dnes již nenachází v čisté podobě. Vznikají nové organizační útvary - VHH, vedle trustového a oborového podniku se rozšiřuje forma koncernu“ (s. 520).

Vejvoda: „Vytvářením podniků se širší strukturou se jejich postavení jako zbožních výrobců přenášá na vyšší úroveň. Jestliže se nevyřeší postavení podniku, nevyřeší se ani extenzita ekonomického vývoje. Dnes jde navíc o deformovanou extenzitu, nikoliv o extenzivní rozšiřování výroby. Vznikla situace, že se rozšiřují výrobní prostředky, avšak nenacházejí k sobě potřebnou pracovní sílu. To je horší stav než v minulosti, kdy pokračovala tzv. „klasická“ extenzita, kdy k novým výrobním fondům přibývaly obdobně i nové pracovní síly“ (s. 520).

Klusoň: „Základní otázkou celospolečenského plánování je existence konzistentní, tj. nerozporně uspořádané soustavy celospolečenských hodnot, která by mohla být základem hierarchické struktury cílů. K tomu je nezbytné vytvořit situaci, v níž dochází k souladu individuálních či dílčích zájmů se zájmy celospolečenskými, lokálních výhod s výhodou celkovou apod. Potřebu studia soustavy hodnot socialistické společnosti podtrhují i tendence postupného přesunu motivační směrem k nehmotným stimulacím. Plánování není jen pouhé sdílení cílů a vytváření vertikálních vazeb v cílových strukturách, nýbrž i horizontální koordinace prostředků. V literatuře se lze

setkat s předpokladem obecné neexistence dlouhodobých trhů, který potom vede k závěru, že v dlouhodobém plánování a rozhodování plánové hmotné vazby převažují; trh v této oblasti přestává fungovat a odpadá tedy i jeho racionalizační funkce při produkci informací, nedochází ke kondenzaci a transformaci heterogenní ekonomické informace na informaci cenovou. Rozhodování o prostředcích je současně hlavním objektem koordinace horizontálních vazeb v plánovém systému a prostředky dosahování plánových cílů jsou obvykle vyjadřovány naturálními ukazateli“ (s. 520-521).

Janáček: „V dosavadní diskusi o efektivnosti čs. ekonomiky zůstává opomenuta jedna její integrální součást, a to efektivnost osobní spotřeby. Vývoj v posledním desetiletí ukazuje, že životní a pracovní postoje obyvatelstva jsou ovlivňovány efektivností jejich spotřeby. Stupeň „příjemnosti“ či „nepříjemnosti“, za kterého lidé realizují své důchody, i charakter prostředí, ve kterém žijí, motivují jejich postoje a chování jako spotřebitelů, přes vliv spotřeby a životní úrovně na produktivitu práce ovlivňují chování lidí jako bezprostředních výrobců. Jako příklad lze uvést období krizového vývoje 1968-1969 a let následujících. Vyvážený rozvoj všech složek životní úrovně včetně řešení bytové otázky a problémů životního a pracovního prostředí zvyšuje kvalitu uspokojování potřeb a celkový účinek spotřebního procesu. Významné místo mezi těmito směry rozvoje životní úrovně má i orientace na zajištění lepších podmínek při realizaci příjmů obyvatelstva. Zvyšování efektivnosti spotřeby napomáhá zvyšování národohospodářské efektivnosti“ (s. 521).

Kotulan: „Nedostatků, s nimiž se setkáváme při zvyšování ekonomické efektivnosti, nelze přepisovat pouze na vrub decizní sféry. Ani teoretická fronta není zdaleka zajedno v řešení všech problémů. Zamýšlíme-li se nad otázkami efektivnosti, měli bychom se zamyslet nad efektivností ekonomického výzkumu. Jsou postupně navrhována všechna možná řešení daného problému. Máme desítky alternativních řešení pro racionální typ ceny, všechna možná řešení pro základnu odvodu z fondů atd. I zde by bylo záhodno skoncovat s extenzivním vývojem. Jednou z nezbytných podmínek je, abychom více a seriózněji studovali názory svých předchůdců i kolegů, neboť autarkní tendence jsou neefektivní nejen ve výrobě, ale také ve výzkumu“ (s. 521-522).

Rumler: „Vědeckotechnický pokrok v současnosti - jako hlavní zdroj růstu produktivity společenské práce - vede k absolutnímu poklesu živé i zvěcnělé práce v jednotce užité hodnoty. Čím výrazněji bude probíhat tento proces, tím většího významu bude nabývat protichůdný vývoj v pohybu užitečných hodnot a hodnot. Marx si povšiml toho, čeho si běžný ekonom - který není s to analyzovat ekonomické procesy v sekulárních souvislostech - nevšimá, že rozvoj intenzivního charakteru výrobního procesu povede k tomu, že hodnota, resp. směnná hodnota bude postupně stále více ztrácet svou schopnost být bezprostředním měřítkem užité hodnoty. Při hledání co nejhlubšího a co nejvšestrannějšího vyjádření ekonomické efektivnosti bude nezbytné vycházet z toho, že jde o dokonalejší způsoby dosahování většího množství existujících a stále nových užitečných hodnot, a už méně o to, že se tyto užité hodnoty vyrábějí v hodnotovém hávu. Hodnotové proporce budou - s mírou převládání intenzivního charakteru ekonomiky - samy o sobě stále méně vypovídat o tom, co se v ekonomice skutečně děje. Nechci tím nikterak podcenit hodnotové ukazatele efektivnosti ekonomických procesů. Chci jen upozornit, že přístup k problematice efektivnosti přes hodnotové kategorie má svou poznávací mez“ (s. 522).

Výše uvedené střetnutí makroanalytiků a politekonomů přivedlo ty druhé k poznání, že si musí pojetí vlastnictví a zboží výroby vyjasnit mezi sebou. V diskusi Vejvody s Fremerem a Hábou i Křížkem šlo o to, že k těmto otázkám se má přistupovat z hlediska budvírobních sil nebo výrobních vztahů nebo výrobního způsobu. Machová tuto diskusi doplnila rekapitulací vývoje teoretických představ o zboží výrobě za socialismu příspěvkem „Diskuse k otázkám existence a příčin zboží výroby za socialismu“. Za touto šarvátkou udělal v tomto ročníku tečku Vejvoda v článku „Kriticky k objemovým ukazatelům“, který svou pozornost přesunul na skutečnost, že podnikové mzdové zájmy působí zdaleka větší intenzitou než např. zainteresovanost na zisku. Učinil-li se podmínkou uvolňování a růstu podnikových mzdových fondů výsledky objemového růstu výroby podniků, aniž se spojí s kvalitativními stránkami této činnosti (tj. především se snižováním nákladů

a růstem úrovně užitných hodnot), orientují podniky svou výrobní činnost jednostranně na kvantitativní stránku výroby a zanedbávají stránky kvalitativní.

Představu o ročníku 1975 si lze doplnit vyjmenováním, případně stručnou charakteristikou dalších publikovaných materiálů: využívání pracovních zdrojů zemí RVHP (Mikulskij), ceny surovin a potravin na světovém trhu (Dankovičová), snižování materiálové náročnosti produkce (Vintrová), metodika určování národohospodářského efektu nové techniky (Lvov), měnová integrace EHS (Tíkal), uplatňování sociálně ekonomických kritérií v ekonomii blahobytu (Gürlichová), kritéria míry relativní ekonomické samostatnosti podniku (Bavlnka), měření procesu vnitrodvětvové specializace zahraničního obchodu a výroby (Dyba), funkce zemědělství (Jeníček), lidská výživa (Schmidt), hodnota a cena ve statických meziodvětvových modelech (Izák), použití ekonometrických metod při prognózování spotřeby obyvatelstva ČSSR (Bárta-Janáček), souvislosti mezi teorií procesů rozdělování a sociální strukturou (Sýkora), rozporné působení nástrojů protiinflační politiky kapitalistických států (Jakš), třicet let rozvoje československé ekonomiky (Bálek), růst spotřeby obyvatelstva a sociální vymoženosti (Hronský), teorie potravinového hospodářství (Misiuna), principy činnosti ústředních hospodářských orgánů socialistických států (Čípek), cílový princip v plánování (Klusoň), transnacionalita ve světovém hospodářství (Šedivec), změny ve vztahu kvalifikace a organizace (Marek), vazby mezi integrací socialistických a rozvojových států (Holub-Foltýn), sociálně ekonomická efektivnost a vyhodnocování variant (Glückaufová-Toms), Marxova teorie technického pokroku (Adamec), efektivnost vědeckotechnického pokroku (Marschall), metody agregace dílčích kritérií efektivnosti (Glückaufová-Toms), industriální zemědělství a ochrana přírody (Márton), poptávka po spotřebních předmětech dlouhodobého užití v kapitalistických státech (Kociánová), úloha vnějších ekonomických vztahů při intenzifikaci plánované ekonomiky (Hrnčíř), metodologická východiska řešení obecného základu ceny za socialismu (Soukup). Dalšími tématy byly inflace a ekonomická politika buržoazního státu (Jakš), vývoj cen surovin na světovém trhu (Žemlička), efektivnost v družstevním sektoru čs. zemědělství (Choma), postavení zemědělství v meziodvětvových vztazích (Krupička-Kutil), teorie ekonomické integrace (Marillay), mezinárodní socialistická integrace zemědělství (Klusáková-Svobodová), kategorie politické ekonomie socialismu a plánovitého řízení (Brčák), tempa růstu, míra investic a úloha spotřebitelských úspor (Fogl), úroveň vzdělanosti a kvalifikace (Maier), zahraniční obchod malých kapitalistických zemí (Jurečka), cílově programový přístup v čs. dlouhodobém plánování (Mervart), investice v rozvojové ekonomice (Foltýn), daně jako nástroj hospodářské politiky za kapitalismu (Vostatek), princip stranickosti v ekonomické vědě (Cholaj), horizontální integrace v zemědělsko-potravinářském komplexu (Rubík), nevýrobní spotřeba a reprodukční proces kapitalistické ekonomiky (Kociánová).

Rok 1976

Roubal ve stati o významu XXV. sjezdu KSSS pro ekonomické myšlení napsal, že „dynamický vývoj ekonomiky rozvinutého socialismu objektivně klade úkol urychlit přestavbu hospodářského mechanismu“ (s. 485). Časopis informoval o udělení ceny ČSAV J. Goldmannovi za studii „Československá ekonomika začátkem roku 1975“: „V makroekonomické analýze je popsán dosah změn světových cen paliv, surovin i potravin na hlavní proporce užití národního důchodu. Tyto změny dlouhodobě vyžadují změnu růstové strategie zároveň s podstatným vzestupem efektivnosti. Nově je v práci vyjasněna souvislost vývoje vnější a vnitřní ekonomické rovnováhy v sedmdesátých letech. Poukazuje se na neudržitelnost dalšího růstu investiční míry. V průběhu páté pětiletky docházelo k vzestupu míry investic, a to (zhruba do roku 1974) nikoliv na úkor osobní či společenské spotřeby, nýbrž na úkor zahraničně obchodního salda. Zdroje pro nadplánovaný růst investic byly získávány zrychlováním dovozu strojů a stavebních prací, jakož i zbrzděním strojírenského vývozu. Dopad zvýšené míry investic do spotřeby obyvatelstva tak byl časově odsunut. S obnovováním potřebného předstihu vývozu vůči dovozu by se při zachování investiční míry musel snižovat podíl spotřeby na vytvořeném národním důchodu. Navíc se tyto reálné pohyby komplikují zvyšováním dovozních cen surovin, zejména paliv. Uvedené poznatky makroekonomické analýzy poskytují orientaci při hodnocení vývoje souhrnných národohospodář-

ských proporcí. Ukazuje se, že jediné spolehlivé a dlouhodobě působící řešení - zvýšení efektivity - vyžaduje větší časový prostor. Může být získán krátkodobými opatřeními, překlenujícími současná úzká místa. Dále jsou konfrontovány možné směry řešení s předpokládanými efekty. Tato část studie překračuje rámec abstrakce, běžně používané v makroekonomické analýze. Obsahuje cenné náměty, např. k možnostem spojení zainteresovanosti s ukazatelem čisté výroby. Vědecký tým vedený dr. J. Goldmannem se svým zaměřením pohybuje na rozhraní základního a aplikovaného výzkumu. Analyzuje růstové faktory i omezení a z nich vyplývající podmínky růstové strategie v konkrétní situaci ČSSR. Takovéto zaměření výzkumu, stejně jako jeho výsledky v podobě analýz a prognóz pro stranické a státní orgány, jsou pozitivní a konkrétní odpovědí na výzvu strany k orientaci ekonomických věd na potřeby společenské praxe. Dosažené výsledky současně dokazují, že v týmové spolupráci řízené jednotným plánem a vedené autoritativní osobností může být výzkumná činnost vysoce efektivní“ (s. 1139).

Časopis přinesl zprávu o celostátní konferenci „200 let economickej vedy“ v dubnu 1976 konané v Bratislavě (Gürlichová). Autorka této zprávy přednesla na konferenci referát na téma systémového přístupu v buržoazní politické ekonomii v souvislosti s dílem A. Smithe, což vyvolalo připomínku Kodaje o oprávněnosti rozvíjení systémového přístupu k marxistické politické ekonomii a nebezpečí stavění systémové metody proti dialektické metodě. Podle repliky Roubala nelze vystačit při zkoumání ekonomického systému pouze s obecnými dialektickými zákony. Význam systémového přístupu v ekonomické vědě je již prokázán. Je však třeba bojovat proti buržoazním pokusům stavět systémový přístup proti dialektické metodě nebo ho vydávat za novou dialektiku.

Již dříve systémový přístup k řízení socialistické ekonomiky dovedl Váchu (1974) k následujícímu závěru: „Nepřípustnost konkurenčních vztahů, nepřípustnost pracovní nejistoty a nezaměstnanosti, nepřípustnost diferenciací odměn, která není odvozena od pracovních zásluh, a jiné principy vycházející ze socialistického životního stylu se stávají určujícími omezeními a východisky pro socialistickou ekonomiku. Ekonomika ztrácí takový primát, jaký měla v kapitalismu“ (s. 409).

K systémovému přístupu měli výhrady i další politekonomové. Mošna v diskusním příspěvku (č. 3) „K některým metodologickým problémům vědy o řízení socialistické ekonomiky“ se pokusil o vymezení předmětu a obsahu vědy o řízení socialistické ekonomiky a o „objasnění dialektického systémového přístupu k řízení jako jejímu hlavnímu metodologickému nástroji“ (s. 233). Tento pokus vyvolal kritický ohlas „Znovu k vědě o řízení“ od Nikoliče, podle něhož konstituce nové vědy se nemůže omezit na odkazy či půjčky z jednotlivých součástí marxismu-leninismu, ale musí usilovat o vybudování své vlastní pojmové soustavy. Mošna píše: „Systémový přístup k sociálně ekonomickým jevům, a tedy k řízení ekonomiky, byl a je metodologickým požadavkem marxisticko-leninské dialektiky. Systémový přístup, založený na marxistické dialektice, nazýváme dialektickým systémovým přístupem“ (s. 242). Marx nechápe systém jako systém. Buržoazní ekonomiku pojímá jako systém společensko-výrobních vztahů. Zároveň kritizuje systém ekonomických kategorií vytvořený buržoazními ekonomy jako soustavu ideologických názorů na ekonomické dění a formuluje svůj vlastní kategoriální systém - marxistickou politickou ekonomii. Marx zkoumá dvě základní, Mošnou i jinými badateli opomenuté skutečnosti: a) podmínky, za kterých konkrétní systém vzniká a za nichž se vyvíjí; b) logické souvislosti mezi jednotlivými jevy i samotnými kategoriemi, do nichž se promítají podstatné rysy jevů v ideálně abstraktní podobě. Výrobní poměry můžeme zkoumat jako vztahy vlastnické, hodnotové, směnné, rozdělovací atd. Můžeme je zkoumat i jako ekonomické procesy, přičemž je třeba poznávat nejen dynamiku procesů, nýbrž i dynamiku podmínek, za kterých probíhají. I věda o řízení socialistické ekonomiky a její jednotlivé teorie by si měly takto určit zvláštnosti jednotlivých úseků společenské výroby, zvláštnosti podmínek, v nichž existují, i jejich dynamiky, a přesněji vymezit metodologické postupy a předmět poznání“ (s. 705-706, 708-709).

Proti této poslední tezi Mošna (1978) namítl: „Dochází-li Nikolič k tomuto konstatování jen proto, že se ve své stati odvolávám na Marxův přístup ke zkoumání kapitalistického výrobního způsobu, pak nepochopil, že metodologie dialektického systémového zkoumání společensko-ekonomických jevů, vytvořená Marxem při analýze kapitalistického výrobního způsobu, má obecnou platnost“ (s. 76).

Systémový přístup hojně pěstovali tehdejší mladí ekonomové. Na jejich V. společném sympoziu mladých ekonomů v říjnu 1977 ve Skokovech (Skřehotová, 1978, s. 369) hlavní referát „Některé problémy vyjadřování efektivnosti z hlediska systémové teorie“ přednesl Ježek: „V obecném pojetí efektivnosti, chápané jako vztah užitečného efektu – výsledku – k nákladům potřebným na jeho dosažení, panuje shoda. Problémy nastávají při oceňování výsledků a nákladů, při tvorbě, užítí a zhodnocení vypovídací schopnosti metajazyku používaného při vyjadřování ekonomické efektivnosti. Z hlediska systémové teorie lze výroky o kvalitě systému vynášet v jazyce systému vyššího - tj. v metafyzice. Tyto výroky představují ocenění, které jazyk metasystému uděluje výstupům daného systému a společenským zdrojům, kterými daný systém disponuje. Ocenění vstupů a výstupů výrobních jednotek musí vynést metasystém - tj. společnost. Pokud je toto pravidlo dodrženo, pak je irelevantní dichotomie mezi efektivností z hlediska výrobní jednotky a efektivností z hlediska společnosti. Tuto dichotomii je třeba vidět jako nedostatek jazyka a jako podnět k jeho zdokonalení. Vzniká-li při činnosti výrobní jednotky společností výnos a škoda - např. exhalace, efektivnost jednotky se jeví vyšší ‚z podnikového hlediska‘ než ‚z hlediska společnosti‘. Je tomu tak jen proto, že na podnikové úrovni se tato škoda neoceňuje.“

Tentýž systémový přístup prosazovali na semináři mladých ekonomů o plánování a efektivnosti (Praha) Kynštet-Troccoli (1978), Horská v příspěvku „Socio-ekologicko-ekonomický systém a tvorba cílů“ a opět Ježek v referátu „Některé problémy vyjadřování efektivnosti jako hlavního cíle sociálně ekonomického rozvoje z hlediska systémové teorie“.

Později Habr (1978, s. 639) ve stati věnované systémovému přístupu v ekonomické diagnostice razil tezi, že kromě prognostiky a konstrukce a interpretace plánovacího instrumentaria „jinou takovou oblastí, kde v nejnovější době můžeme u nás pozorovat neobyčejně intenzivní oplodnění dosavadní metodologie systémovými poznatky, je makroekonomická analýza. Sem lze zařadit příspěvky EÚ ČSAV (Goldmann a kolektiv).“

V XXIV. ročníku PE (1152 str.) byly struktura, pořadí i počet rubrik výrazně inovovány: O přínosu sjezdů pro rozvoj ekonomické teorie, Úvodní statě, Pojednání, K soustavě řízení, Diskuse, Konzultace, Anketa k zaměření základního ekonomického výzkumu, Překlady, Vědecký interview, Přehledy, K vývoji ekonomického myšlení, K ekonomické výuce, Beseda Politické ekonomie, Z vědeckého života, Poznámky, Informace a Z nové ekonomické literatury. V roce 1977 udělil Český literární fond, sekce pro vědeckou a odbornou literaturu, prémii v tomto ročníku publikované stati Josefa Kreutera „K obecné metodě neoklasické ekonomické teorie“ a „Teoretické pojetí efektivnosti socialistické ekonomiky“ Miroslava Tomse.

První číslo ročníku PE bylo dáno do tisku 17. 11. 1975 a vyšlo v lednu 1976, poslední číslo bylo předáno do tisku 20. 10. 1976 a vyšlo v prosinci téhož roku. Předplatné bylo stanoveno na 72 Kč. Od prvního čísla se rozšířil redakční kruh o Ladislava Říhu a Františka Valentu.

Tehdejší význam časopisu ukazuje účast redakční rady a redakčního kruhu na 44. rozšířeném zasedání Vědeckého kolegia ekonomie ČSAV dne 16. června 1976 v budově EÚ ČSAV spolu s vedením EÚ ČSAV za účasti 30 pozvaných pracovníků, které mělo zhodnotit připravenost základního ekonomického výzkumu k rozpracování ideově teoretického přínosu XXV. sjezdu KSČ a XV. sjezdu KSČ pro rozvoj ekonomického myšlení.

V rubrice O přínosu sjezdů pro rozvoj ekonomické teorie (č. 9) zveřejnil časopis diskusní příspěvky Kutty, Nikoliče, Háby, Háčika, Rendeka, Klusoně, Štouračové, Heretika, Dvořáka, Krupičky, Roubala, Fremera, Nikla, Brčáka a Vejvody, podle něhož „při pohledu na vývoj naší socialistické ekonomiky zjistíme, že na úseku efektivnosti jejího fungování existují nedostatky takového rozsahu, že to má za násle-

dek deformace ekonomického vývoje a zpomalování vytváření dokonalejších forem socialistických výrobních vztahů. Extenzita a nízká efektivnost – to je balvan, který leží na naší ekonomice a dusí ji, který na sebe každoročně „nabaluje“ další vrstvy tíživých jevů z ní plynoucích, je to „věrný průvodce“ naší socialistické ekonomiky, o jehož „doprovod“ není od okamžiku jeho zrodu co stát“ (s. 804).

Do diskuse přispěl též Goldmann svými slovy o převaze nadměrného spekulativního myšlení na úkor analytického, které má své kořeny v uplynulém vývoji čs. marxistického ekonomického myšlení. Naopak u nejmladší generace se projevuje následkem dané situace jistý sklon unikat od podstaty věci do nových „módních“ disciplín. Kolem nich se rozvíjela někdy až barnumovská reklama, která zamlžovala jejich racionální jádro v podmínkách socialistické plánované ekonomiky (s. 798).

Do rubriky K ekonomické výuce byla zařazena informace o semináři o učebnici politické ekonomie v Praze 29. 10. 1975 (Klusáková-Soukupová-Hába) a recenze publikace „Metodika výučby politickej ekonomie“ (Hába). Dále byly zařazeny stati o světonázorové výchově na vysoké škole (Kříž). Výrazně se proměnila tvář rubriky Konzultace, která opět získala seriálovou podobu statí na vymezené téma. Redakční rada doprovodila staronovou podobu rubriky následujícím komentářem (č. 4): „Na základě usnesení Vědeckého kolegia ekonomie ČSAV se redakční rada časopisu rozhodla požádat skupinu autorů o vypracování seriálu konzultací k problematice teorie optimálního plánování a fungování socialistické ekonomiky. Teorie optimálního plánování se již po řadu let rozvíjí v SSSR a vedou se o ní diskuse mezi sovětskými vědci. Přes některé dílčí příspěvky, publikované v našem odborném tisku, nebyla československá ekonomická veřejnost podrobněji seznámena s tímto novým směrem v sovětské ekonomické vědě, který dal impulsy k rozvíjení jak teorie národohospodářského plánování (ve smyslu prohlubování vědeckého principu plánování), tak některých aspektů politické ekonomie socialismu. Přípravené konzultace nemohou dát vyčerpávající výklad teorie optimálního plánování, ke které již byly publikovány desítky a stovky závažných vědeckých studií. Hlavním účelem konzultací je podat přehled vývoje a stavu řešení některých vybraných problémů teorie optimálního plánování z pozic zastánců této teorie. Nekládou si přitom za cíl zaujímat hodnotící stanoviska, nýbrž jsou zaměřeny převážně na výklad jednotlivých problémů. Seriál konzultací bude pravidelně uveřejňován počínaje tímto číslem. Předpokládá se jeho následující struktura: 1. východiska teorie optimálního plánování a fungování, 2. optimální ocenění, 3. kritéria optimality v národohospodářských plánovacích modelech, 4. základy optimálního využívání přírodních zdrojů, 5. systémový přístup v optimálním plánování, 6. systém komplexního plánování národního hospodářství, 7. systém modelů pro perspektivní plánování, 8. multiúrovňové plánování a dekompoziční postupy, 9. strukturální meziodvětvové modely v TOPF, 10. automatizované systémy řízení, 11. analýza a tvorba informačních systémů pro řízení, 12. úkoly ekonomické sémiotiky při analýze a tvorbě systémů řízení. Lze doufat, že publikování tohoto seriálu přispěje k dalšímu rozvíjení ekonomického myšlení u nás a k oživení tvůrčích diskusí k aktuálním otázkám marxisticko-leninské ekonomické teorie a praxe“ (s. 345).

V tomtéž čísle publikoval svůj výklad této teorie A. Kotulan v příspěvku „Úvodem k teorii optimálního plánování a fungování socialistické ekonomiky“, poté uveřejnil další dvě stati s názvem „Optimální ocenění“, dvě stati napsala J. Klacková „Princip racionálního využívání přírodních zdrojů v teorii optimálního plánování“ (č. 7) a „Ekologické systémy, životní prostředí a jejich ochrana v teorii optimálního plánování“ (č. 8). V. Klusoň publikoval na pokračování stať „Systém komplexního plánování I-III“ (č. 9-11). V tomto ročníku byl ukončen seriál konzultací M. Tomse „Některé problémy konstrukce kritérií v národohospodářských modelech“. Seriál konzultací k tomuto tématu se objevoval ještě v dalším ročnících v pozměněné podobě oproti záměrům uvedeným v úvodu a postupně vyšuměl do ztracena.

Založení rubriky K vývoji ekonomického myšlení bylo v lednovém čísle ročníku uvedeno tak, že jejím cílem – podobně jako již citovaná Tomsova stať o akumulaci kapitálu – je utvrdit čtenáře v přesvědčení o převaze marxistické ekonomie nad buržoazní (pa)vědou: „Vedle úvah z dávnějších i nejnovějších kapitol historie politické ekonomie chceme zvláštní pozornost věnovat málo

známé problematice vývoje českého a slovenského ekonomického myšlení a tím umožnit čtenáři nabýt přesnější představy o tom, v jakých společenských a ideových konfliktech se rodilo české a slovenské ekonomické myšlení, a jaké byly hlavní determinanty, utvářející jeho tradici. Smyslem těchto vstupních poznámek není však jen upozornit na novou rubriku jednotlivých čísel PE a objasnit příčiny, jež nás vedly k jejímu zřízení, ale v neméně míře i adresovat výzvu k potenciálním autorům, aby podle svých vědomostí obohacovali i její obsah a přispěli k její teoretické hloubce“ (s. 58).

Jako první byla do rubriky zařazena stať J. Večeře „Postoj českých autorů druhé poloviny 19. století k vulgární politické ekonomii“, poté stati B. Čmelinského „Aktuálnost názorů klasiků o postavení dělnické třídy za kapitalismu“ a dvě stati J. Večeře „Postoj českých autorů druhé poloviny 19. a počátku 20. století k merkantilismu“ a „Postoj českých autorů druhé poloviny 19. a počátku 20. století k fyziokratismu“.

V jednotlivých číslech ročníku lze nalézt příspěvky věnované socialistickým výrobním (vlastnickým) vztahům a plánovitosti (Mach), hmotné zainteresovanosti a organizaci výrobní základny (Brýdlová), čisté výrobě jako ukazateli hospodářských výsledků a hmotné zainteresovanosti (Dvořák), ekonomice a hospodářské politice NSR (Jakš), mezinárodní dělbě práce v kapitalistických státech (Tíkal), metodě neoklasické ekonomické teorie (Kreuter), zainteresovanosti na růstu efektivnosti vnějších ekonomických vztahů (Štouračová), výzkumu vlivu rozdělovacích procesů na životní úroveň (Sobek), ekonometrickým makromodelům v socialistických státech (Šujan-Kolek), zvyšování soběstačnosti v zemědělsko-potravinářských výrobcích (Černá-Kutil), ukazateli vyjadřujícímu relace mezi výstupy a vstupy výrobního procesu (Matějka), surovinám, energiím a hospodářskému růstu (Vintrová), shrnutí tezí klasiků marxismu-leninismu ve vztahu k efektivnosti socialistické ekonomiky (Toms), obsahu kategorie plánovitosti a zákona plánovitého rozvoje (Tyll), zdokonalování plánování a řízení národního hospodářství (Fedorenko), faktorům dynamiky velkoobchodních cen (Kasan), tendencím a strukturálním změnám ve vývozu kapitálu (Brůžek-Fárek), produkční funkci, absorpční kapacitě ekonomiky a reprodukci základních fondů (Španěl), místu a úloze inovačního procesu v reprodukci života společnosti (Hábová), státně monopolnímu kapitalismu (Šedivec), měnovým vztahům v rozvoji mezinárodní socialistické ekonomické integrace (Chvojka), produkčním funkcím ve světle problémů marxistické politické ekonomie (Sýkora), placením službám obyvatelstvem (Klacková-Lérová), tendencím společenské dělby práce (Hábová), cenové tvorbě v rámci společných podniků členských států RVHP (Válek), vztahu duálních cen produkce a pracovní teorie hodnoty (Izák). Dále to byly příspěvky o efektivnosti jako kategorii politické ekonomie socialismu (Vaner), Morishimově matematické analýze Marxovy ekonomické teorie (Burešová-Marek), modelech řízení a dělby práce (Tomčík), o užité hodnotě, hodnotě a ceně za socialismu (Kubíček), přivlastňování a plánovitosti v soustavě mezinárodních socialistických výrobních vztahů (Čerkasov-Tyll), chozrasčotní zainteresovanosti výrobních hospodářských jednotek (Hejkal), společenském a vědeckotechnickém pokroku a úloze vědy (Vaner), zapojení národních měn do mezinárodních měnových vztahů v rozvoji integrace RVHP (Chvojka), prognózování vývoje národního důchodu v závislosti na technickém rozvoji (Šujan-Kolek), organizaci řízení a principech činnosti kapitalistických firem (Bezděková), vytváření zemědělsko-průmyslového komplexu (Divila), systému ekonomicko-matematických modelů (Bouška-Nachtigal) o dlouhodobých tendencích rozvoje osobní spotřeby v evropských socialistických zemích (Brdek).

Rok 1977

V recenzi knihy Z. Součka „Modelování a projektování velkých ekonomických systémů“ se (Křížek, s. 660-661) pokusil o zhodnocení makroanalytického přístupu: „V souvislosti s vytvářením podmínek pro zvyšující se socialistickou výrobu, pro růst životní úrovně všeho obyvatelstva a pro upevňování jeho existenčních jistot staví marxisticko-leninské strany ve všech socialistických zemích do popředí cíl zvyšovat efektivnost národního hospodářství. **Jde tu o základní a nejpodstatnější problém celosvětového třídního konfliktu mezi vyspělými kapitalistickými státy a socialistickými zeměmi - o problematiku, jejíž řešení bude mít pro konečný výsledek mírového soutěžení mezi kapitalismem a socialismem rozhodující význam.** Jednou z rozhodujících

otázek, která byla dosud nedoceněna, je zvyšování efektivnosti v samém řízení ekonomických systémů, a to především pomocí jejich matematického modelování a projektování. Ekonomická věda se nachází ve stadiu diskusí o vymezení předmětu nové, rychle se rozvíjející disciplíny - vědy o řízení. Mezi ekonomy není také tajemstvím, že se tyto diskuse někdy dostávají do příliš teoretických poloh. V této publikaci jde o teoretický návod, aby do hospodářské praxe byl ten či onen systém zaveden teprve po experimentálním ověření na modelu, tj. na základě simulace, apriorního napodobení ekonomických procesů v rovině ekonomicko-matematických modelů za využití počítačů. Autor problematiku modelování dává do souvislosti se základními teoretickými východisky politické ekonomie socialismu. Tím dokazuje jednak zcela objektivní hranice při využívání modelů a výpočetní techniky při analýze naší současné ekonomické skutečnosti, a jednak obrovské možnosti využití těchto prostředků v nových výrobních poměrech, v podmínkách existence socialistického společenského vlastnictví.

První číslo tohoto ročníku PE bylo dáno do tisku 17. 11. 1976 a vyšlo v lednu 1977, poslední číslo bylo předáno do tisku 21. 10. 1977 a vyšlo v prosinci téhož roku. Předplatné i způsob distribuce časopisu v zahraničí se nezměnily. Složení redakční rady a redakčního kruhu se změnilo tak, že od pátého čísla doplnil redakční kruh František Vencovský. V roce 1977 udělil Český literární fond, sekce pro vědeckou a odbornou literaturu, prémii Z. Hábovi za stať „K otázce předmětu politické ekonomie“ (č. 4) a A. Kotulanovi za stať „Osudy učení o „neviditelné ruce““ (č. 6, 7).

Ročník byl strukturován do menšího počtu rubrik: Beseda Politické ekonomie kolem kulatého stolu, Pojednání, K soustavě řízení, Diskuse, Konzultace, Překlady, Vědecký interview, Přehledy, Vývoj a kritika buržoazního ekonomického myšlení (v celoročním obsahu a někdy v jednotlivých číslech se používal název K vývoji ekonomického myšlení), Z vědeckého života, Poznámky, Informace a Z nové ekonomické literatury. Byly zavedeny dvě příležitostné rubriky: K 60. výročí Velké říjnové socialistické revoluce (č. 10) a Za vyšší efektivnost vnějších ekonomických vztahů (č. 11).

Do rubriky Vývoj a kritika buržoazního ekonomického myšlení byly zařazeny stati „Marxova teória peňazí a buržoazna politická ekonómia“ (Bachár), „Postoj českých autorů druhé poloviny 19. a počátku 20. století k protekcionismu“ (Večeř) a „Pojem proletariátu a východiska Marxovy ekonomie“ od Vraného. V rubrice Konzultace M. Toms publikoval příspěvky „Kritéria optimality založená na maximalizaci hmotně naturálních ukazatelů a užitečných efektů“, „Kritéria optimality založená na ukazatelích stupně uspokojování společenských potřeb“ a „Kritéria minimalizace nákladů a některé nové směry výzkumu cílových funkcí“, J. Hlaváček příspěvky „Rozklad lineárních optimalizačních úloh“ a „Dvoustupňové plánování“, J. Beck a J. Hlaváček příspěvek „Dynamické meziodvětvové bilance“ a G. I. Šagalov příspěvek „Otázky optimálního plánování vnějších ekonomických vztahů“.

Desáté číslo bylo věnováno 60. výročí VŘSR. Byly v něm otisknuty takové příspěvky jako „Říjnová revoluce jako důkaz primátu politiky nad ekonomikou“ od Háka, Křížka a Macha, „Dělnicko-rolnické aspekty Říjnové revoluce“ od Krilka, Nikla a Rubíka, „Vliv Říjnové revoluce na vývoj kapitalismu“ od Roubala a Rumlera, „Rozvojový svět ve světle Října“ od Holuba a Foltýna a „Podstatné rysy Říjnové revoluce“ od Koláčka. Již v tomto říjnovém čísle byly publikovány materiály „Utváření odvětvové a teritoriální struktury ekonomiky SSSR v soustavě mezinárodní dělby práce“ a „K vývoji specializace a kooperace výroby spotřebního zboží v rámci RVHP“ od Brdka a Veselého, které předcházely příspěvkům koncentrovaným v dalším monotematickém čísle nazvaném „Za vyšší efektivnosti vnějších ekonomických vztahů“.

Toto číslo bylo uvedeno následujícím komentářem: „Světový hospodářský vývoj se vyznačuje výraznou a sílící tendencí k internacionalizaci reprodukčních procesů národních ekonomik. V podmínkách, kdy se ekonomika každého státu v té či oné míře propojuje s jinými, sílí tak význam komplexu vnějších ekonomických vztahů daného národního hospodářství v procesu jeho rozvoje a mění se v závažný faktor jeho růstu. Ve sjezdových materiálech jsou vnější ekonomické vztahy charakterizovány jako jedna z oblastí, ve které se koncentrují klíčové problémy rozvoje národního hospodářství; proces prohlubování aktivní a efektivní účasti čs. ekonomiky v mezinárodním

dělbě práce byl označen jako nezbytná podmínka dynamického rozvoje čs. národního hospodářství. Cílem předkládaného čísla je seznámit čtenáře s výsledky ekonomického výzkumu, a to zejména obecně teoretických otázek úlohy vnějších vztahů v plánované ekonomice, jejich efektivnosti a vazby vývoje vnějších ekonomických vztahů na systém plánovitého řízení národního hospodářství; povaha zkoumané problematiky si vyžádala rovněž zařazení výsledků empirických studií s cílem poukázat na hlavní vývojové tendence (dosavadní i předpokládané) vybraných aspektů čs. vnějších ekonomických vztahů.“

Za tímto vyhlášením následují pojednání „Efekty mezinárodní dělbě práce pro národní hospodářství“ (Hrnčíř), „Efektivnost vnějších ekonomických vztahů a systém řízení“ (Štouračová-Rindtová), „K hodnocení úlohy zahraničního obchodu v rozvoji národního hospodářství (s aplikací na čs. ekonomiku)“ (Orlíček), „Rozvoj československo-sovětských ekonomických vztahů“ (Stránský), „Perspektivy postavení Československa na světovém socialistickém a kapitalistickém trhu“ (Angelis-Požnič), „Úloha cen zahraničního obchodu v systému plánovitého řízení národního hospodářství“ (Kubálek), „Diferenciace mezinárodních hospodářských vztahů“ (Nykryn) a „Devizový monopol“ (Vencovský). Monotematický ráz jedenáctého čísla zvýraznilo souhrnné ruské a anglické resumé všech opublikovaných příspěvků. Další příspěvky připravené původně pro toto číslo byly zveřejněny v č. 12. Šlo o příspěvky „Změny v podmínkách specializace národohospodářských komplexů ekonomicky rozvinutých zemí v polovině sedmdesátých let“ (Zeman [Karel]), „Míra soběstačnosti a vývoj vnějších ekonomických vztahů čs. zemědělsko-průmyslového komplexu“ (Jeníček), „K interpretaci pohybu agregátního indexu reprodukčních nákladů“ (Dyba) a „Index komparativní efektivnosti - nové poznatky“ (Klacek). Na závěr ještě proběhla diskuse mezi Dybou a Klackem o odlišnostech jimi používaných metod výpočtu dynamiky národohospodářské efektivnosti, resp. změn relativní makroekonomické efektivnosti zahraničně obchodního sektoru ekonomiky (volba deflátoru).

Sekce světové ekonomiky a zahraničního obchodu ČSE při ČSAV uspořádala v květnu 1978 v EU ČSAV besedu o monotematickém čísle PE k problematice vnějších vztahů (Kotrbová, 1978). „Pořadatelé chtěli zjistit jednak ohlasy u určité skupiny čtenářů, převážně členů Čs. společnosti ekonomické, na vydávání tematických čísel časopisu PE a jednak nové náměty pro eventuelní vydání dalšího monotematického čísla časopisu. Účastníky besedy byli autoři článků a dále zájemci o uvedenou problematiku z řad členů Čs. společnosti ekonomické, někteří pracovníci katedry ekonomiky zahraničního obchodu VŠE a posluchači 4. ročníku směru ekonomika zahraničního obchodu. Podnět k diskusi vyvolali krátkým vystoupením autoři článků... Beseda byla zhodnocena jako úspěšné setkání autorů se zainteresovanými čtenáři časopisu PE, které v tak velkém počtu nebylo dosud organizováno. Autoři i redakce si ověřili značný zájem čtenářů o monotematická čísla. Současně získali poznatky a náměty pro pořádání podobných besed: zúžit diskutované otázky na předem určenou problematiku; pozvat a zapojit do diskuse pracovníky z operativní sféry; koncipovat do monotematických čísel některé články se systémovým a analytickým přístupem, např. dvojicí vybraných autorů“ (1978, s. 851-852).

V jiném tematicky pojatém čísle, nazvaném „Podněty sjezdů komunistických stran k prohloubení teoretické analýzy soudobého kapitalismu“, byly soustředěny výsledky studia sjezdových dokumentů komunistických a dělnických stran zemí socialistického společenství. Ty vedly k jednání ekonomů v prosinci 1976. Vystoupení z této akce byla zařazena do rubriky Beseda Politické ekonomie kolem kulatého stolu. Úvodem J. Nikl varoval před rostoucí labilitou kapitalistické soustavy, jejími dopady na socialistické Československo a před ožíváním fašismu. Poté následoval hlavní referát M. Rumlera („Rozvoj vědeckotechnické revoluce ve vyspělých kapitalistických zemích jako zdroj prohloubení všeobecné krize kapitalismu“), koreferáty K. Roubala („Vliv vědeckotechnické revoluce ve vyspělých kapitalistických zemích na soudobý průmyslově ekonomický cyklus“) a A. Holuba („Nový mezinárodní ekonomický řád: podmínky, rysy a problémy“) a příspěvky P. D. Nikoliče, J. Kreutera, S. Tíkala, J. Izákové, H. Kociánové, L. Klausové, R. Babíkové, F. Kutty, V. Bachára, J. Jakše, S. Gürlichové, J. Fárka a V. Landy.

Další akcí tohoto typu bylo československo-německé sympozium „Karel Marx a soudobá buržoazní politická ekonomie“ v Praze v lednu 1977 (Gürlíchová-Tepper). Dle zápisu byl jeho přínos ohodnocen následovně: „Ve světle každodenních potřeb naší ekonomické praxe uniká někdy ze zorného pole klíčový význam té oblasti základního ekonomického výzkumu, jejímž úkolem je kriticky se vypořádat s buržoazními ekonomickými teoriemi. Přitom bez rozvíjení této oblasti výzkumu není možný rozvoj marxistické politické ekonomie v její teoretické i aplikované rovině. Výstižně to bylo na sympoziu charakterizováno zdůrazněním faktu, že právě v konfrontaci s buržoazní ekonomickou teorií lze plně a do hloubky pochopit Marxe, ocenit Marxův vědecký přínos, pochopit, proč Marxova metoda zkoumání představuje kvalitativně vyšší stupeň vědeckého poznání, v čem je její specifická a principiální novost, a na jaké slepé uličky v poznání můžeme narazit, jestliže si Marxovu vědeckou metodu nedokážeme osvojit a správně ji aplikovat“ (s. 557).

Kromě výše uvedených materiálů byly v roce 1977 publikovány stati věnované státnímu řízení cen (Janda), využití cen k měření ekonomické efektivity (Nevařil), zkoumání efektivity výroby a strukturálních změn v zemědělství (Seják), řízení procesu mezinárodní socialistické ekonomické integrace (Chalupský-Molnár-Pelzer), analýze procesu přestavby systému mezinárodních vztahů (Soukup), zostření lability kapitalismu a jeho odrazu v buržoazní ekonomii (Iša), nemarxistickým konceptům vnitřní soudružnosti rozvojového světa (Foltýn), charakteru krizového vývoje kapitalismu v 70. letech (Šedivec), světovskému výzkumu efektivity vnějších ekonomických vztahů (Štouračová-Roubalová), předmětu politické ekonomie (Hába), hodnocení efektivity výrobku (Caha), zpoždění produkčního efektu investic v čs. ekonomice (Lisá-Novotný), hodnocení substituce živé práce v zemědělství (Czesaný), zdrojů na mzdy a strukturálním vlivům na ukazatele objemu výroby (Dvořák), makroekonomické analýze jako nové ekonomické disciplíny (Kameníček, Dolejší), rozvoji služeb (Kerner), úloze společenských potřeb v plánované tvorbě cen (Soukup), vztahu efektivity spotřeby a sociálně ekonomické efektivity společenské výroby (Janáček), rozdílu ve spotřebě obyvatelstva v kapitalistických státech na příkladu NSR (Kociánová), metodologickým problémům způsobu života (Jevstignejevová), procesu demonetizace zlata v kapitalistické měnové soustavě a podstatě peněz (Brůžek), vývoji učen o neviditelné ruce trhu (Kotulan), vývoji marxistického pojetí námezdně pracujících (Dostál). Další příspěvky byly zaměřeny na koordinaci hospodářských politik v Evropských společenstvích (Tíkal), kombinaci jako ekonomickou kategorií (Rubík), trojrozměrnou strukturu systému plánování národního hospodářství (Vavroušek), ekonomiky evropských zemí RVHP ([Luděk] Urban), dlouhodobé plánování a prognózování (Horská), vyjadřování a zdůvodňování dlouhodobých cílů v plánovacím procesu (Mervart), pojetí efektivity v zemědělskopotravinářské sféře (Kutil-Seják), ekonometrické ověřování ekonomických hypotéz (Garaj), dynamický model vývoje úspor v ČSSR, vztah vědeckotechnické revoluce a zdokonalování výrobních vztahů v socialistické společnosti (Kapustin), koordinaci sektorových hospodářských politik v Evropských společenstvích (Tíkal), plánovanou ekonomiku a vnější prostředí (Hrnčíř), výzkum kvalifikace pracovních sil v Československu (Kalinová), rodinné účty (Dolejší – Drozen), mezinárodní výrobní vztahy jako ekonomickou kategorií (Machová), na konečné potřeby z hlediska národohospodářského plánování (Sova), příčiny a důsledky přerušení růstu zemědělské výroby v letech 1975-1976 (Kutil aj.) atd.

Rok 1978

Ročník začal publikováním záznamu ze čtyřhodinové besedy u kulatého stolu za účasti více než 40 zájemců v říjnu 1977 nad knihou J. Vanera, M. Tomse aj. *Národohospodářská efektivnost-teorie a měření* (103. svazek populárně vědecké edice *Ekonomie a společnost nakladatelství Svoboda*) za účasti členů redakční rady a redakčního kruhu PE, dále členů redakční rady redakce ekonomie nakladatelství Svoboda a dalších pozvaných odborníků. Nad knihou opět došlo ke střetnutí politekonomů s makroanalytiky.

Po úvodním slově Nikla seznámil J. Fingl účastníky s výsledky edice *Ekonomie a společnost*, které ukazují nepřímou na postavení EÚ ČSAV a tedy i časopisu *Politická ekonomie* v ekonomickém

výzkumu: „Tematické těžiště edice leží v teoretických úvahách o socialistické ekonomice: z jednoho sta svazků je otázkám socialismu věnováno 56 titulů, 29 jich pojednává o soudobém kapitalismu a 15 se zabývá problémy obecně teoretickými. V 60 svazcích dostali slovo naši českoslovenští autoři, 40 svazků reprezentuje výběr z literatury zahraniční; v překladové literatuře jsou zastoupeni více než z poloviny autoři ze socialistických států. Na 10 % svazků původní ekonomické literatury se autorsky podíleli pracovníci Ekonomického ústavu ČSAV a na dalších 9 % působili jako editoři, resp. překladatelé“ (s. 3).

Hned druhé číslo přineslo u příležitosti 30. výročí Vítězného února „plodnou výměnu názorů k teoretickým otázkám plánovitého řízení více než 40 pracovníků vědy, vysokých škol a praxe.“ Rozšířené pracovní zasedání redakční rady a redakčního kruhu Politické ekonomie tak odstartovalo novou etapu diskusí o zdokonalování plánovitého řízení. Zasedání zahájil referátem Nikl a závěrečným slovem ukončil Soural.

Nikl: „Bylo by naivní doporučovat, aby dynamika rozvoje ekonomiky a proporce odvětví a oborů byly určovány tržním mechanismem. Dlouhodobost je nutno uplatňovat při stanovení různých norem, normativů a limitů. Jde o výkonové normy, o normativy základních mezd, o normativy přidělu ze zisku do fondu rozvoje a do rezervního fondu, o stanovení míry zisku nebo rentability jako závazných ukazatelů plánu, případně limity materiálové spotřeby vybraných surovin nebo materiálů apod. Než se nové metody plánovitého řízení uplatní a vžijí, vzniká možnost neoprávněných zisků podniků a VHJ nebo odměn jednotlivců. Dosavadní cenová soustava neodstranila značné rozdíly v rentabilitě výrobků a nelze zabránit přesunům ve výrobním sortimentu podle ziskových kritérií. Regulativ by mohl být vytvořen progresivními odvody nebo daní ze mzdy, které by postihly neodůvodněně vysoké zisky nebo odměny. Spojení výroby se zahraničními trhy by se zpružnilo a zlepšilo, kdyby podniky (VHJ), exportující investiční celky nebo velké položky poměrně úzkého sortimentu, dostaly oprávnění k zahraničnímu obchodu při zachování rozhodující ingerence vrcholných státních orgánů. Kdyby byl v soustavě zakotven princip zvyšovat přijímání [nikoliv překračování plánovaných úkolů] vyšších úkolů ať ve vlastních výkonech či v kvalitativních ukazatelích, než stanoví směrnice k plánu, nebo než byla skutečnost minulého období, byl by uveden do souladu zájem podniků i společnosti při rozpisu plánu“ (s. 98-102).

Soural: „Tlak na dosažení kvalitativně vyšší úrovně soustavy řízení, úrovně, která by lépe odpovídala změnám, resp. měnícím se vnitřním i vnějším podmínkám, v nichž naše ekonomika pracuje, je zákonitý a bude se s přibližováním příští, sedmé pětiletky dále zvyšovat. V minulých letech byla již nejednou u nás přijata rozhodnutí s cílem zlepšit soustavu plánovitého řízení, resp. parciální opatření, která se týkala plánování, finanční soustavy, materiálního hospodaření, investic, vnějších ekonomických vztahů apod. Až na výjimky šlo o řešení dílčí, a tudíž předem odsouzená k nezdaru. Bez vytvoření komplexního a vnitřně sladěného systému nelze dosáhnout zásadního zdokonalení soustavy řízení národního hospodářství: nic by nebyla platná logická finanční soustava nebo dobrá organizačně ekonomická koncepce zahraničního obchodu či materiálně technického zásobování, chozrasčotní zainteresovanosti atd., pokud by jednotlivé prvky soustavy řízení ekonomiky nebyly vnitřně sladěné a pokud by nerespektovaly jednotná obecná východiska. V takovém případě by si jednotlivé podmínky vymezující prostor pro rozhodování a jiné ekonomické aktivity podniků, popř. středních článků řízení mohly vzájemně odporovat, neutralizovat se nebo se dokonce vylučovat.“

Také šesté číslo mělo monotematický ráz, byly do něj soustředěny příspěvky týkající se měnové problematiky. V úvodním článku „Měnová politika v hospodářské politice socialistického státu“ v polemice nepřímou s Klausem a bezprostředně s B. Csikósem-Nagym („Úvod do hospodářské politiky“) a Z. Fedorowiczem („Sporne zagadnienia teorii pieniadza w gospodarce socjalistycznej“) Vencovský zdůvodnil, proč používání termínu peněžní rovnováhy nemá za socialismu smysl: „Kategorie peněžní rovnováhy se dostala do úvah některých socialistických eko-

nomů. Snaží se ji transplantovat i s určitými modifikacemi na socialistickou ekonomiku, a to v jakémsi apriorním předpokladu, že i v socialismu, který používá peněz, má být udržována peněžní rovnováha. Začlenění kategorie peněžní rovnováhy do socialistické ekonomiky je však problematické“ (s. 488).

Tato úvodní stať byla doplněna statěmi Chvojky „Mezinárodní měnové vztahy v kontextu strukturalizace národního hospodářství a zahraničního obchodu integrujících států“, Klausové „Světová inflace a mezinárodní měnový systém“, Tíkala „Společný rozpočet a jeho úloha v Evropských společenstvích“, Fárka „Inflace v rozvojových zemích – zdroje, zvláštnosti a problémy“ a také polemikou mezi Truhlářem a Brůžkem o funkci zlata v peněžním oběhu ve spojitosti s příspěvkem posledně jmenovaného autora v PE 1977/6 o demonetizaci zlata jak v národní, tak i mezinárodní ekonomice.

V tomto čísle byla též poprvé zastoupena rubrika K vývoji a kritice buržoazního ekonomického myšlení Bachárovou statí „Phillipsova křivka a protiinflační politika v buržoazní politické ekonomii“. Do této rubriky přispěli v dalších číslech ještě J. Foltýn „K současným kritickým proudům v nemarxistické ‚development economics‘“, B. Petrjánošová „Keynesianismus vo fašistickom Nemecku a v NSR“ a dvěma statěmi J. Večeř: „Odraz rakouské školy mezního užítu v ekonomickém učení Albína Bráfa a Josefa Kaizla“ a „Postoj českých autorů druhé poloviny 19. a počátku 20. století k německé historické škole“.

Stejně tak monotematický charakter mělo sedmé číslo tohoto ročníku. Převážná část zde publikovaných materiálů byla zahrnuta do rubriky K zdokonalování plánovitého řízení (na obálce K zdokonalování řízení), které jsou v celoročním obsahu zařazeny do rubriky K soustavě řízení. Šlo o stať I. Okáliho „Štátne riadenie ekonomiky a spoločenské vzťahy socializmu“, podle něhož „za socialismu jako nižší fázi komunismu je zformování ekonomického centra do podoby centrálního státního hospodářského aparátu nevyhnutelně spjaté s jeho podřízeností státu jako politické organizaci a komunistické straně, která také v ekonomice uplatňuje své vedoucí postavení“ (s. 586), V. Izáka „Bilanční problém a soustava řízení“, V. Bacové „Ukazovatele ekonomické efektivity a riadenie“, H. Brýdlové „Hmotná zainteresovanost na vědeckotechnickém pokroku“ a S. Samka „O některých otázkách hodnocení vývoje ukazatelů materiální náročnosti společenské výroby“.

První číslo PE bylo dáno do tisku 16. 11. 1977 a vyšlo v lednu 1978, poslední bylo předáno do tisku 26. 9. 1978 a vyšlo v prosinci téhož roku. Předplatné ani způsob distribuce časopisu v zahraničí se nemění. Složení redakce, která zabezpečovala vydávání XXVI. ročníku PE (1200 str.), se oproti předešlému roku téměř nezměnilo, pouze odešel J. Vejvoda.

Ve svém osmém čísle pod názvem „Pracovní setkání představitelů bratrských časopisů Voprosy ekonomiki a Politická ekonomie“ byli čtenáři informováni o tom, že „na pozvání akademika T. S. Chačaturova, vedoucího redaktora ekonomicko-teoretického časopisu Voprosy ekonomiki, pobývali ve dnech 5.-9. 6. 1978 v Moskvě Nikl a Rubík. Sešli se s vedoucím redaktorem, s jeho zástupcem J. J. Kovtunem a s dalšími představiteli tohoto časopisu k pracovním poradám, na nichž bylo opětovně zhodnoceno plnění protokolu o spolupráci obou redakcí z listopadu 1975 a dohodnuty formy prohloubení součinnosti obou redakcí. Zahrnují mj. výměnu zkušeností, poskytování služeb při obstarávání autorských příspěvků, podněty k přetiskování překladáných pojednání a vzájemnou výměnu tematicky laděných článků a nově vydávaných publikací. Jednání představitelů obou redakcí se vyznačovala tradiční srdečností soudružských vztahů a plodnou výměnou zkušeností“ (s. 760).

Obsah byl rozdělen do rubrik: K 30. výročí Vítězného února (č. 2), Dvacet pět let Politické ekonomie (č. 3), Beseda Politické ekonomie kolem kulatého stolu (č. 1), Pojednání, K soustavě řízení, Diskuse, Konzultace, Vědecký interview, Překlady, Přehledy, Vývoj a kritika buržoazního ekonomického myšlení, K ekonomické výuce, Z vědeckého života, Poznámky a Informace a Z nové ekonomické literatury. Rubrika Konzultace byla zastoupena třemi články o systému ekonomicko-matematických modelů pro plánování (Nachtigal). Do rubriky K ekonomické výuce byly začleněny myšlenky z vystoupení tří účastníků mezinárodního symposia o místu politické ekonomie v soustavě společenských věd (viz též PE 1977/6) o cílovosti, potřebách a způsobu života (Brčák),

o výrobních silách jako ekonomické kategorii (Reizer) a o hospodářské a sociální politice socialistického státu (Nick) a výsledky průzkumu hodnocení denního a dálkového studia ekonomie (Borák-Dvořáčková-Jankovcová).

Výroční prémie Českého literárního fondu v oblasti časopisecké publicistiky získali E. Divila za úvodní pojednání „Meziodvětvové komplexy“ (č. 8) a St. Gürlichová za stať „Komparace některých buržoazních pojetí dynamiky kapitalismu s pojetím Marxovým“ (č. 3), která si kladla za cíl objasnit důsledky faktu, že buržoazní abstraktně logické teorie růstu se zabývají růstem, a nikoli vývojem: „Čtli bychom se pokusit posunout tento pohled o krůček dál a ukázat, že klíčové místo v tomto přístupu, vyplývajícím z třídních a metodologických východisek, hraje způsob, jak uvedené teorie odrážejí vědeckotechnický pokrok“ (s. 229). „Abstraktně logická buržoazní ekonomická teorie vzniká jako teorie statická v tom smyslu, že zkoumá kapitalistickou ekonomiku „při dané úrovni techniky“. Fakt, že se podařilo vytvořit takovýto ucelený statický model, v němž se tlaky rozvoje výrobních sil vůbec neprojevovaly, by měl být sám o sobě podezřelý, protože kapitalistická výroba vděčí za svůj vznik a existenci rozvoji výrobních sil, lépe řečeno tomu, že takového převraty ve výrobě umožňuje a stimuluje lépe než předcházející výrobní způsob - feudalismus“ (s. 231).

V roce 1978 se pozornost autorů zaměřila mj. na etapizaci společenského charakteru družstevního vlastnictví (Rubík), služby a proces reprodukce ([Otto] Soukup), modelování vztahu výroby, produktivity práce a průměrné mzdy v čs. průmyslu (Klacek-Toms), úlohu státu v čs. ekonomice (Bavlnka), diferenciaci příjmů a spotřeby v ČSSR a NDR (Kociánová), Marxův odkaz u příležitosti 100. výročí jeho narození (Rumler), sociální aspekty spotřeby (Bárta-Janáček), bilanční sladěnost národohospodářského plánu (Izák), úlohu produktivity práce v urbanizačním procesu (Klacek-Klacková), měnový a úvěrový systém Mezinárodní banky hospodářské spolupráce (Špaček), na homeostatické regulace v ekonomických systémech (Klusoň), mezinárodní socialistický úvěr (Bálek), na naftovou krizi ve světové kapitalistické soustavě a na země socialistického společenství (Fárek). Předmětem zájmu byly efektivnost devizových kursů ([Jaroslav V.] Tuček), cenové vztahy na kapitalistických trzích v letech 1970-1978 (Žemlička), komoditní ekonometrický model pro prognózování světových cen (Kuzmiak), měření ekonomických veličin na makroekonomické úrovni (Nešporová), efektivnost substituce živé práce technikou (Pick-Karpíšek), teorie rozvrhování (Vobořil), problematika efektivnosti (Nevařil), metody kvantifikace přínosu nevýrobní sféry ekonomickému růstu (Stíbalová), teorie měření potřeb (Kresánek), cílové programování úloh hospodářského plánu a jejich plánování (Spišiak), chudoba v USA (Kociánová), vývoj maloobchodních cen potravin v kapitalistických státech v porovnání s ČSSR (Hiršl), periodizace komunistického výrobního způsobu (Hába), surovinová a energetická krize v kapitalistických zemích (Chyba), měření růstu efektivnosti (Hájek), soustava ukazatelů realizace investiční výstavby (Fidrmuc), nové přístupy k ekonomickému řízení na Kubě (Pakman-Kynšetr), vliv Marxova učení na buržoazní politickou ekonomii (Meisner) a vývoj keynesianismu v Německu (Petrjánošová).

4. Časopis o sobě

Pro dokreslení tehdejšího pohledu na časopis Politická ekonomie je vhodné uvést, jakým způsobem redakce prezentovala čtenářům při různých příležitostech, např. v rámci analýzy vývoje časopisu PE v 60. letech 20. století, při 20. a 25. výročí založení časopisu apod. jeho tradici, poslání, význam a další plány. Obraz tehdejší ekonomie lze doplnit o rozbory vlastní práce redakce, jejich spolupracovníků a činnosti časopisu.

Plány a cíle časopisu

Nejvýznamnějším úkolem časopisu té doby bylo rozvíjet teoretické bádání v základních oblastech rozvoje a fungování ekonomického systému socialismu.

Chtěl tím úměrně k svému poslání přispět k dalšímu zdokonalování soustavy řízení a k vypracování dlouhodobé koncepce rozvoje československé ekonomiky. Publikální úsilí časopisu bylo zvlášť zaměřeno na mezinárodní dělbu práce a socialistickou ekonomickou integraci, jakož i na komparativní studie a přehledy zabývající se výsledky ekonomického bádání, stejně jako na ekonomickou praxi v bratrských socialistických zemích. Časopis se chtěl zabývat teorií hospodářské politiky a jejím instrumentariem, ekonomickými aspekty vědeckotechnické revoluce, ekonomickým prognózováním a klíčovou meziodvětvovou zemědělskou tematikou, jmenovitě problémy zemědělsko-průmyslového komplexu a v jeho rámci rozvíjení kooperačních a integračních vztahů. Plán tematického zaměření časopisu usiloval o soulad se společensky nejzávažnějšími ekonomickými problémy. Z tohoto hlediska byly také příspěvky do časopisu posuzovány diferencovaně. Při jejich publikování byly preferovány ty, které nejvíce sloužily aktuálním společenským potřebám ve sféře teoretického bádání. Přednost měla být dávana příspěvkům, které svou teoretickou fundací a aktuálností připravují myšlenkovou půdu pro praktické potřeby hospodářské politiky. Jsou to zejména analýzy vývoje naší ekonomiky, které se zabývají jeho základními faktory, dále studie s prognostickým zaměřením. Obsah časopisu měl být orientován z hlediska dlouhodobých potřeb rozvoje ekonomiky a neměl být odtržen od hospodářského života. To umožní, aby byl využíván více než kdykoli dříve hospodářskou praxí. Články odtržené od této základní linie, které jsou zpravidla jen výrazem záliby autora nebo osobního zájmu, neměly mít v časopise místo. Časopis se chtěl nadále zabývat teoretickými analýzami vývojových tendencí v ekonomice kapitalismu, jakož i marxistickou kritikou buržoazních ekonomických teorií, což by umožnilo, aby PE sloužila i jako pramen pro potřeby zdokonalování ekonomické propagandy a kontrapropagandy. Ve svém souhrnu měla být v zaměření časopisu výrazně patrná jak poznávací, tak realizační funkce ekonomické vědy.

Jednota ideologie a politiky se společenskými vědami, v daném případě s ekonomickou vědou, vytváří rámec pro působení ekonomickovědní publicistiky. Rozšiřuje a znásobuje její aktivní účast na rozvoji společnosti a zároveň zvýrazňuje její odpovědné poslání. Neomezuje společenskou funkci ekonomické vědy, nevylučuje ani diskusi, ani hypotézy. Do jaké míry se mohou stát předmětem publicistického působení, je třeba diferencovaně vážit. Intuitivní, nezralé poznatky, způsobilé dezorientovat veřejnost, sotva mohou být vhodné pro masovou komunikaci. Nevztahuje se to na přiměřenou veřejnou výměnu názorů, soudružskou polemiku, vedenou s patřičným taktem, pozitivní kritiku či sebekritiku na půdě marxisticko-leninské světonázorové a metodologické orientace. Při volbě odpovídajících publicistických žánrů mají na stránkách časopisu své přirozené místo. Jde o to, aby badatelské úsilí nebylo v rozporu s výchovným posláním ekonomickovědní publicistiky, aby si vědečtí pracovníci - autoři uvědomovali svou odpovědnost vůči společnosti za výsledky své práce a jejich interpretaci, aby svou tvůrčí iniciativou napomáhali rozvoji socialistické společnosti. I když je mezi ekonomickovědní publicistikou a ekonomickou propagandou a agitací, vzatou v celé šíři, určitý rozdíl (liší se svým předmětem, formami svého působení i okruhy těch, k nimž se obrací), uvedené úkoly se v plné míře vztahují i na vědní publicistiku. Zakládají pro ni společenskou funkci - vyzbrojovat ekonomickou propagandu novými, přitom vědecky prověřenými podněty a argumenty, zaměřenými na řešení otázek další výstavby ekonomiky socialistické společnosti a napomáhajícími v boji s ideologií, nepřátelskou socialismu. Předpokladem toho je, aby ekonomická věda a její publicistické prostředky zobecňovaly a analyzovaly procesy odehrávající se v naší ekonomice a zároveň měly v poznávání ekonomických jevů před praxí i určitý předstih. Jen tak mohou obohacovat propagandu, působící bezprostředně na praxi, žádoucími myšlenkovými inovacemi, zvyšovat její kvalitu i přesvědčivost. Z tohoto hlediska by bylo potřebné, aby výstupy základního ekonomického výzkumu zahrnovaly projekty propagandistického využívání nových poznatků. Bylo by rovněž žádoucí, aby se v širší míře než dosud ustavovaly autorské kolektivy vědců a publicistů-žurnalistů, vzájemně se doplňujících v

odborné kvalifikaci, s cílem zvýšit účinnost populárně propagandistického zpracování vědeckých poznatků. V oblasti společenských věd každý poznatek má výchovný náboj, je způsobitelný pro komunikaci v masovém měřítku.

Marxismus-leninismus je aktivním nástrojem revoluční přeměny světa. To se týká nejenom kapitalistického světa, ale také socialistického světa, který nás bezprostředně obklopuje, v němž jsme činní a v němž vynakládáme své úsilí. Revolučně přeměňovat tento svět znamená mobilizovat a podporovat hybné síly výstavby socialismu a komunismu, zvyšovat efektivnost národního hospodářství, zdokonalovat řízení, lépe poznávat a využívat zákonitosti a vazby socialistické ekonomiky a vytvářet tak základní předpoklady pro všestranný rozvoj člověka. A právě tady by měl časopis přidat, energičtěji se angažovat a publikovat více analytických článků, vyúsťujících v kvalifikované a aplikovatelné náměty.

Časopis si klade za cíl přispívat k řešení otázek teoretického výzkumu, seznamovat čtenáře s výsledky a problematikou výzkumu na tomto úseku a věnovat obzvláštní pozornost problematice úkolů státního plánu základního výzkumu. Je nutno pokračovat v rozboru revizionistického výkladu ekonomické reformy, kriticky interpretovat buržoazní teorie a teoreticky analyzovat tendence v ekonomice kapitalismu. Zároveň s teoreticko-ideologickým bojem proti revizionismu mělo být úkolem časopisu rozvíjet teoretické poznání v základních oblastech ekonomického bádání, aby úměrně svým možnostem přispěl k rozpracování účinnějšího systému řízení naší socialistické ekonomiky a k vypracování strategie a dlouhodobé koncepce jejího rozvoje. Posláním časopisu je zprostředkovat veřejnosti vědecké invence a inovace ve sféře marxistické politické ekonomie, rozvíjet otázky ekonomického systému socialismu, jeho fungování a rozvoje (a to i z hlediska potřeb společenské praxe) a hodnotit základní koncepční otázky, metodicky zkoumat vědecké analýzy a syntézy ekonomické reality, ověřovat a hodnotit je. Bude sledovat problematiku plnění závěrů sjezdů KSČ, jakož i usnesení ÚV KSČ, která je rozpracovávají, zejména v souvislosti s utvářením ekonomického myšlení a při řešení základních teoretických otázek souvisejících s ekonomickými úkoly vyspělé socialistické společnosti. Z tohoto pohledu by se charakter časopisu měl více rozvíjet a udržovat si potřebný předstih před existujícími a vznikajícími ekonomickými problémy rozvoje socialistické společnosti. Více místa by mělo být věnováno otázkám měnové teorie a politiky v podmínkách dynamicky se rozvíjející ekonomiky i s přihlédnutím k vývoji ve světě a k ekonomické integraci zemí RVHP.

Nadále měl být časopis marxisticko-leninskou tribunou vědeckého bádání, přístupnou každé socialismu sloužící inovaci, nevylučující diskuse o nedořešených a sporných otázkách, zároveň však hájící stranickost ve vědeckém poznávání zákonitostí vývoje socialistické ekonomiky, jakož i cílevědomost v přístupech k rozpracování nástrojů, metod a forem jejího plánovitého rozvoje. Ekonomickovědní publicistika, disponující skromnějšími rozměry stránek než tisk s hustější periodicitou, nemůže ekonomickou problematiku zvládat v celém spektru její konkrétní mnohotvárnosti. Vyžaduje přiměřenou míru obecnosti v přístupu ke konkrétnímu zkoumání skutečnosti, dovednost v analýze, ale i stanovení preferenčních tematických okruhů. Patřily k nim zákonitosti hospodářské výstavby rozvinuté socialistické společnosti, problematika zdokonalování řízení ekonomiky a růstu její efektivnosti, otázky spojování hmotných a morálních podnětů k práci, vědeckotechnický rozvoj, mezinárodní socialistická ekonomická integrace, kritika buržoazních a reformistických teorií, analýza krizových jevů v ekonomice v kapitalistických zemích, rozvoj prognostiky, metodologické problémy a další. Stanovení preferenčních tematických okruhů bylo v soudobé informační explozi nezbytné. Bylo předpokladem účinného působení publicistických akcí, vyznačujících se cílovostí, soustavností a značným vlivem na myšlení a jednání konkrétního okruhu těch, na něž se obrací.

Redakce

Vedení časopisu, jmenovanému vědeckým kolegiem ekonomie ČSAV, se podařilo brzy překonat krizi let 1968 – 1969. Dodržovalo marxisticko-leninskou linii a tematicky navazovalo na státní plán ekonomického výzkumu. Příprava jednotli-

vých čísel přinášela mnohé problémy, které byly jiného charakteru než v denním tisku. Ve vědeckém měsíčníku vzrůstají nároky na koncepčnost a kvalitu redakční práce. Vedení redakce i redakční rada byly proto vděčně autorům a spolupracovníkům, jmenovitě členům redakčního kruhu, kteří na stránkách časopisu přispěli k rozvíjení ekonomické teorie z pozic marxismu-leninismu a žádalo je o další autorskou i lektorskou spolupráci. Současně byla redakce zavázána pracovníkům nakladatelství Academia, v němž časopis vycházel, a pracovníkům tiskárny i Poštovní novinové služby za odborné, technické a jiné služby, jež časopisu poskytovali.

Na začátku 70. let 20. stol., v době, kdy se nově koncipovalo zaměření základního ekonomického výzkumu, se hledání profilu promítlo i do stránek PE. Poslední léta tohoto období byla charakterizována rostoucím množstvím příspěvků a především postupně se zvyšující kvalitou. To dovoľovalo redakci zvyšovat nároky na publikované materiály. Nabídka kvalitních statí a článků dokonce začala přesahovat možnosti jejich uveřejnění.

Tematické rozmanitosti časopisu měla odpovídat i rozmanitost používaných publicistických forem: a) úvodníky, hodnotící významné aktuální problémy ekonomické teorie a hospodářské politiky, b) pojednání, tj. rozsáhlejší studie (úvahy, rozbor, statí), jejichž obsahem jsou výsledky vlastního zkoumání nebo hodnocení autora; pořadí těchto příspěvků v jednotlivých číslech časopisu se řídilo jejich společenskou závažností a kvalitou, c) přehledové studie a informace, tj. ekonomické obzory, jež nemusí zahrnovat autorovo stanovisko, d) diskusní a polemické články zpravidla kratšího rozsahu, které měly vyjádřit vlastní stanovisko autora ke zcela novému hledisku nebo k některé již publikované práci, e) pravidelná rubrika překladových materiálů, f) zprávy o událostech z vědeckého života, g) recenze, anotace a bibliografie, h) na vyšší úrovni měla být obnovena rubrika konzultací, po níž existuje silná společenská poptávka jak ze strany studentů, tak ze strany starší generace ekonomů, která z různých příčin neměla možnost seznámit se systematicky s některými otázkami ekonomické teorie nebo metodikou jejich zkoumání. Protože PE se obracela k relativně širokému okruhu čtenářů, jediným plně odpovědným přístupem bylo úsilí o spojení maximálně možné autentičnosti vykládané teorie s adekvátním a důkladným marxistickým hodnocením. Konzultace byly považovány za funkční složku marxistických teoretických časopisů. Bylo nutno klást na ně přísnější nároky (odborné, metodické i ideologické) než na statí. V 60. letech bylo redakční stanovisko zcela opačné.

Redakční rada připravovala monotematická čísla zaměřená na problémové okruhy, jež si zasluhovaly obzvláštní pozornost. Organizovala širší diskuse a ankety písemně, ale také diskusní tribuny. Považovalo se za užitečné pokračovat ve zpětném hodnocení jednotlivých čísel po jejich publikaci, což sloužilo též ke globálnějšímu hodnocení časopisu za delší období. Redakční rada se scházela měsíčně. Jejím hlavním úkolem bylo napomáhat vedoucímu redaktorovi ideově usměrnit náplň časopisu, hodnotit jeho úroveň a **posoudit vhodnost přispívajících autorů**, jakož i vhodnost rukopisů k uveřejnění. Redakční kruh se podílel na tvorbě časopisu jako jeho základní autorský aktiv, předkládal redakční radě náměty tematické povahy, napomáhal redakční radě při získávání schopných nových autorů a spolupůsobil při hodnocení časopisu. Redakční kruh se scházel podle potřeby, nejméně však třikrát za rok.

Redakce PE se při posuzování příspěvků řídila následujícími principy: 1) uplatňovat marxisticko-leninská východiska a kritéria při zkoumání sociálně ekonomických procesů, 2) pěstovat kritickou náročnost v hodnocení sociálně ekonomických procesů i v hodnocení výsledků vědeckovýzkumné činnosti (PE měla kriticky odhalovat vnitřní rozpory a nedořešené otázky prudkého rozvoje ekonomiky a napomáhat jejich pozitivnímu řešení), 3) prosazovat spjatost s úkoly a potřebami hospodářského života (pokud vědecká práce - a také publicita jejích výsledků - vychází z teorie a jen teorií končí, aniž hluboce pronikla do reálných ekonomických procesů, aniž by přispěla k jejich zobecnění a k odhalení tendencí jejích dalšího rozvoje, pak je to obvyčejně málo plodná teorie), 4) aktivně se účastnit v ideologickém boji dvou protikladných světů (vědecká a ideologická úroveň Politické ekonomie je měřitelná především angažovaností, ofenzívností a teoretickou fundovaností v tomto ideologickém boji).

Redakce PE se řídila těmito principy při výběru a schvalování rukopisů a podněcovala u autorů snahu zpracovávat v tomto duchu svoje příspěvky. Na stránkách PE chtěla věnovat místo zejména novým tvůrčím názorům na řešení nazrálých problémů. Zároveň se snažila, aby obohacovala časopis o nové žánry ekonomické žurnalistiky. Věnovala pozornost významným výročím, zasedáním ÚV KSČ, důležitým událostem v mezinárodním dělnickém hnutí a výsledkům rozvoje ekonomiky světového socialistického společenství.

Redakční rada usměrňovala, resp. s předstihem plánovala tematickou náplň časopisu tak, aby byla v souladu se společensky závažnými problémy a odpovídala na ně. Takovýto postup měl zaručit, aby obsah časopisu nebyl v rozhodující míře určován nahodile dodávanými příspěvky. Stránky časopisu byl sice otevřeny i pro takovéto příspěvky, avšak v příslušných mezích. Vztahovalo se to rovněž na příspěvky s méně závažnou tematikou. Společensky závažné a angažované příspěvky – pokud měly náležitou úroveň – byly preferovány.

Při posuzování vhodnosti rukopisů vycházela redakční rada ze zásady leninské stranickosti ve vědeckém poznávání objektivní reality. Mělo to umožnit, aby i rozdílné názory vyúsťovaly v poznávání vyšší kvality. V tomto duchu časopis přinášel materiály diskusního charakteru nebo dával sám podněty k plodným vědeckým diskusím na svých stránkách. Diskusní příspěvky měly být v souladu se základními principy marxistické politické ekonomie. Kromě toho časopis polemicky reagoval na závažné názory jiného zaměření buďve formě redakčních článků nebo ve formě článků napsaných z podnětu redakce. Pravidelnou součástí časopisu zůstaly překlady, zejména stati autorů jiných socialistických zemí. K přehledům o nových knihách byly využívány různé formy: delší recenze kritického, informativního nebo dokumentujícího charakteru, kratší informace, event. i o tom, kde jsou knihy k dispozici, informace o ekonomických učebnicích, bibliografie a rešerše.

Předmětem úvah bylo další zlepšení ve struktuře časopisu, která byla obohacována o nové a nové rubriky. Usilovalo se tak o aktualizaci jeho obsahu, o redakční služby čtenáři a přínos k poznávacímu procesu pomocí společenskovední publicistiky. Přebytek materiálů připravených ke zveřejnění svědčil o postupující stabilizaci vydavatelské organizace a vůbec teoreticko-ekonomických pracovišť. Tento příznivý předpoklad umožnil sestavit náplň některých čísel časopisu tak, aby tvořily tematické celky. V tomto duchu byla připravena čísla k národohospodářské efektivnosti, k otázkám prognostiky, vnějších ekonomických vztahů atp. Tato čísla byla vyhledávaným podkladem pro pracovníky teorie a praxe i pro studenty ekonomických oborů. Přehled o relativně uzavřeném komplexu otázek předkládaný na poměrně malém prostoru přitahoval pozornost čtenářů. Ohlasy nasvědčovaly tomu, že redakční záměr byl příznivě přijat. V této, ale i v jiných souvislostech bylo třeba vyzvednout publicistickou aktivitu mladých vědeckých a odborných pracovníků - ekonomů, dokazující jejich angažovaný postoj.

Plánovitě naplňování ploch bylo nezbytným postupem, chtěla-li redakce dále prohlubovat koncepčnost jednotlivých čísel a celých ročníků, i když si tím nemálo komplikovala život. Redakce ve snaze o žánrovou inovaci zamýšlela zavést novou rubriku esejí, tj. článků velice náročných nejen na odbornou, ale i literárně publicistickou erudici. Koneckonců ani rubrika „vědecký interview“ nebyla obvyklá v společenskovední publicistice.

Důležitou funkcí teoretických časopisů typu PE bylo systematické seznamování čtenářů s naší i zahraniční špičkovou ekonomickou literaturou. Rubrika recenzí nevyčerpala ještě všechny rezervy. V tomto směru zatím zůstávala PE svým čtenářům dosti dlužná. Počet recenzí a anotací byl ve srovnání s jinými zahraničními časopisy poměrně nízký. Čtenáři by uvítali jak zvětšení prostoru věnovaného v časopisu těmto otázkám, tak i více systematickosti ve výběru recenzovaných prací. Nešlo jen o množství recenzí, ale i o jejich kvalitu, projevující se ve zdravé kritičnosti.

Žánrová pestrost a vysoká úroveň jednotlivých příspěvků představovaly visáčku vysoké kvality. PE měla pokračovat v organizátorské činnosti, stát se tmelícím jádrem, kolem něhož se měli seskupovat všichni ti, kteří chtěli přispět ke všemu progresivnímu, co se v ekonomické teorii děje, v zájmu rozvoje marxistické ekonomické vědy, v zájmu jejího úzkého sepětí s praxí, v zájmu společné práce pro naši společnost. Tím spíše to platilo o klíčovém společenskovedním časopi-

su, který na jedné straně odrážel stav, úroveň a rozvoj nejen naší základní ekonomické vědy, ale i - jak často se s oblibou tehdy říkalo - celé ekonomické fronty zahrnující jak teoretiky, tak praktiky, a který na druhé straně teorii i praxi pomáhal prohlubovat a rozvíjet.

Před časopisem PE stály nové úkoly těsně spjaté s charakterem nových podmínek rozšířené reprodukce a z nich vyplývajících zákonitostí integračních. Šlo především o rozvoj interdisciplinárních přístupů překonávajících úzká ekonomistická pojetí takových kategorií, jako je řízení, efektivnost apod. Šlo o další hlubší a všestrannější odraz inovačních procesů ve spojení teorie s praxí budování vyspělé socialistické společnosti a v neposlední řadě o další prohloubení kritiky buržoazních, revizionistických a oportunistických teorií v zostřujícím se ideovém boji. Rozvoj společenskovědního poznání vyžadoval kooperaci celé společenskovědní fronty v rámci národním i mezinárodním a neustálé oprošťování marxistickoleninské vědy od jí protikladných ideových a teoretických směrů spjatých s vývojově nižším, odcházejícím a tvrdě se svému dějinnému údělu bránícím kapitalismem.

Autoři a čtenáři

Časopis Politická ekonomie na počátku 70. let patřil nákladem asi 4500 výtisků mezi nejčtenější vědecké časopisy - měsíčníky vycházející v české řeči a byl považován za reprezentativní orgán českých ekonomů. V 70. letech počet autorů, přispívajících do jednotlivých ročníků, vzrostl ze 140 na 170. Stále větší prostor byl věnován programovaným tématům, k nimž byli vyhledáváni vhodní autoři. Všechny tyto „komplikující“ faktory měly společný jmenovatel. Byla jím snaha neustále zvyšovat úroveň, společenskou efektivnost a čtivost časopisu. Proto redakce usilovala o permanentní rozšiřování a zkvalitňování autorské základny. Díky rozšíření redakční rady o redakční kruh a využití nejrůznějších druhů spolupráce s vědeckými institucemi a autory v Československu nebylo význačnějšího ekonomu, který by s časopisem nějakou formou nespolečupracoval.

Zákonitě s rozvojem ekonomických věd, s prohlubováním a rozšiřováním poznatků v jednotlivých, a to i navazujících disciplínách a s rozvojem formalizujícího aparátu pro zjišťování, resp. ověřování různých ekonomických jevů a zákonitostí se ukazovala potřeba dále rozšiřovat rozsah PE. Vedení redakce usilovalo o řešení tohoto problému. Kvantitativní kritérium odráželo stoupající úroveň časopisu. V letech 1974 – 1978 se náklad časopisu zvýšil zhruba o 1000 ks, tj. o více než 20 %. Politická ekonomie byla tehdy nejčtenějším společenskovědním časopisem v rámci vydavatelské činnosti nakladatelství Academia. U některých čísel dokonce nabídka neuspokojovala poptávku.

Čtenáři Politické ekonomie byli zejména pracovníci výzkumných institucí ekonomických, zabývajících se teoretickým bádáním nebo konkrétními aplikačními otázkami, dále pracovníci různých společenskovědních institucí, vyspělí pracovníci hospodářské praxe a v nemalé míře učitele vysokých škol, resp. kateder ekonomického zaměření. V pozoruhodné míře sloužil časopis jako povinná či doporučená literatura pro studenty vysokých škol. Jistý podíl odběratelů tvořily stranické a státní orgány.

5. Závěr

Vystoupení Goldmanna lze označit – i přes všechnu jeho konzervativnost – za rozhodující moment v další fázi emancipace ekonomie od decizní sféry, který umožnil diferenciaci oficiální ekonomické vědy na politekonomy a makroanalytiky, vyznačující se odlišným přístupem. Takto vzniklý prostor pak využil J. Kreuter

ve stati „Technický pokrok, nepružné ceny a chronická inflace“ k tomu, aby vůbec nemusel použít spojení buržoazní teorie, u něj lze nalézt pouze výraz „nemarxistická ekonomická teorie“ (1978, s. 742).

Samotný Goldmann pak upozorňoval na rostoucí provázanost čs. ekonomiky s ekonomikou světovou a na konsekvence s tím spojené. V článku „O mezinárodním přenosu ekonomických poruch“ (1978) se zabýval „dopadem růstové nestability a doprovodných ekonomických poruch v západních zemích na socialistickou ekonomiku obecně a na obchod mezi socialistickými a kapitalistickými státy zvlášť“ (s. 987).

V tomto kontextu nabývá důležitosti zkoumání V. Izáka (v návaznosti na již uvedené vystoupení Nikla) problematiky selhání plánu, např. v článku „Bilanční problém a soustava řízení“ (1978, s. 589, 591-592). Podle něj „z bilančního hlediska by byla ideálem ekonomika rozvíjející se rovnoměrně extenzivním způsobem bez strukturálních změn, bez technického pokroku a při dokonalém informačním systému. Plánování produkce z centra lze uskutečnit maximálně v skupinové nomenklatuře. Pro vybilancování plánu je důležité jeho materiálně technické zabezpečení uzavřenými hospodářskými smlouvami.“ Touto statí a ve svých dalších vystoupeních se tak Izák vrátil k Misařovu poznatku (1963) o omezených možnostech direktivního plánu.

Současně přímo prorocký význam mělo tvrzení Hrnčíře s Nachtigalem (1978, s. 779-780) ve statí o vlivu vnějších ekonomických vztahů na národní důchod a na základní makroekonomické agregáty, v níž upozornili, že „pozitivní efekty vnějších vztahů na úroveň a tempo růstu národního důchodu se nedostavují automaticky, např. jen díky růstu zapojení země do mezinárodní dělby práce. Je to problém institucionálního uspořádání a mechanismu fungování národní ekonomiky, neboli kritérií a stimulů rozhodování jejích hospodářských jednotek. Jakákoli potenciálně racionální alokace zdrojů se může jako taková v příslušném časovém horizontu také skutečně realizovat pouze za předpokladu, že má efektivního nositele (VHJ, podniky). Zejména v oblasti zpracovatelských odvětví záleží primárně na úrovni řízení, inovační aktivitě, kvalifikaci a iniciativě lidského činitele.“

Po T. Ježkovi se kniha Tomse a Klacka *Pracovní síla a modelování reprodukčního procesu* stala inspiračním zdrojem pro Klause a Rudlovčáka, kteří usilovali o využití dynamického modelu k úvahám o dlouhodobě rovnovážném či nerovnovážném vývoji úspor v ČSSR (1977). Další statí věnované komparaci vývoje oběživ a vkladů obyvatelstva v některých socialistických zemích (1978, s. 707-708) využili k programovému vyhlášení, kterým se svým důrazem na použití přístupu založeném na empirickém testování explicitně formulované ekonomické teorie výrazně odlišili od přístupů makroanalytiků i samotného Goldmanna.

„Mezi ekonomy dlouho převládal názor, že úsudek a intuice zkušeného ekonoma přináší více než čirý empirismus produkující ‚hřbitovy čísel‘ (J. Goldmann) nebo než příliš zjednodušené a schematické teoretické formulace, navíc leckdy zbytečně zkomplikované použitým matematickým aparátem. Tento názor se zdá být do určité míry oprávněný. Samotné hromadění faktů ztěžuje naše chápání skutečnosti, ohromné zásoby statistických údajů nám zabraňují v rozhledu a pro přítomnost jsou spíše závazkem než skutečným jméním. Podobně i matematizace a formalizace teorie bez nového a hlubšího pohledu, jak ekonomika skutečně funguje, není nesporným pokrokem, za jaký bývá vydávána, a spíše než k rozvoji teorie dochází k uzavírání ekonomie před ‚nezasvěcenými‘. Existuje však i jiný přístup, který je založen na empirickém testování explicitně formulované ekonomické teorie a který je podle našeho názoru dokonalejší než čirý empirismus nebo obecná teorie, i než intuice jednotlivce. Tento přístup byl u nás v poslední době akcentován např. v zajímavé práci K. Dyby a V. Kupky, kteří usilují o vytvoření teorie, která by představovala ‚konkretizaci obecné teorie reprodukce do ‚operační‘ podoby, tj. do formy testovatelných hypotéz. Taková teorie dává rámec pro kvantitativní analýzu a prognózu stavu a pohybu agregátních

ekonomických veličin v krátkém období“... I když takto chápaná teorie jako celek ještě neexistuje, existují některé její dílčí hypotézy, a právě ty se pokusíme formulovat a položit jako základ komparativní empirické analýzy v oblasti úspor obyvatelstva“.

Literatura

Politická ekonomie, ročníky 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978 (některé citace jsou z důvodu přehlednosti a stručnosti stylisticky upraveny, kráceny, resp. tučně tištěny autorem, případné vysvětlivky jsou uvedeny v hranatých závorkách).

Havel, J.: Diskontinuita českého ekonomického myšlení. *Politická ekonomie*, 1992, č. 4, s. 479-491.

Holman, R. aj.: *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha, C. H. Beck 1999.

Husák, P.: *Budování kapitalismu v Čechách. Rozhovory s Tomášem Ježkem*. [Neautorizovaná verze]. Praha, Volvox Globator 1997.

Kouba, K.: Vystoupení doc. ing. Karla Kouby, DrSc. Praha, Československá společnost ekonomická při ČSAV, Informační bulletin 1989, s. 15-17.

Sojka, M. aj.: *Dějiny ekonomických teorií*. Praha, Nakladatelství Karolinum 2000.

Abstract:

Executive Board intends to commemorate the fiftieth anniversary of the foundation of a Czech professional economic journal by publishing in Volume 2003 articles that will deal with the history, development, peripeteias, twists and turns of *Politická ekonomie*. Issue No. 5 is focused on the period 1971 – 1978.

HISTORY OF THE POLITICKÁ EKONOMIE JOURNAL – PERIOD V: 1971 – 1978

Keywords: history of journal

JEL Classification: A11